

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
FILOZOFSKI FAKULTET
ODSJEK ZA POVIJEST

Marcello Milovac

**BEOGRADSKA „DUGA“ KAO PROPAGANDNO GLASILO
VELIKOSRPSTVA U PRVOJ FAZI RASPADA JUGOSLAVIJE
1987. – 1991**

Diplomski rad

Mentor: dr. sc. Martin Previšić

Zagreb, rujan 2018.

UNIVERSITY OF ZAGREB
FACULTY OF PHILOSOPHY
SECTION FOR HISTORY

Marcello Milovac

**THE BELGRADE JOURNAL „DUGA“ AS A JOURNAL OF
GREATER SERBIAN PROPAGANDA IN THE FIRST PHASE
OF THE DISSOLUTION OF YUGOSLAVIA 1987. – 1991.**

Master's thesis

Mentor: dr. sc. Martin Previšić

Zagreb, September 2018.

Tablica sadržaja

1. Sažetak.....	1
1. Summary.....	1
2. Uvod	2
3. Časopis „Duga“	4
4. Ideja „Velike Srbije“	6
5. „Kardeljeva“ Jugoslavija	10
6. „Godina Miloševićeva uspona“ – 1987.....	22
7. „Godina događanja naroda“ – 1988.	28
8. „Godina revolucije“ – 1989.	36
9. „Godina početka kraja“ – 1990.....	44
10. „Godina rata“ – 1991.	54
11. Zaključak.....	63
12. BIBLIOGRAFIJA.....	67
13. POPIS SLIKA	74

1. Sažetak

Cilj ovog istraživanja je bio potvrditi hipotezu je li časopis „Duga“ bio propagandno glasilo velikosrpstva u Jugoslaviji od 87' do 91' godine. U početku rada se govori o samom časopisu „Duga“, te se čitatelju nastoji pobliže objasniti velikosrpska ideja kao takva. U nastavku se nastoji objasniti razdoblje u kojem su se Srbija i Jugoslavija našle nakon donošenja Ustava 1974. godine. Zatim slijedi najvažniji dio rada u kojem se analizom sadržaja časopisa, nastoji ukomponirati „Dugu“ u sam kontekst raspada Jugoslavije, te kronološki komparirati sadržaj časopisa s historiografskim analizama različitih autora.

KLJUČNE RIJEČI: velikosrpstvo, komunizam, propaganda, časopis, Jugoslavija, mediji

1. Summary

The goal of this study was to confirm the hypothesis of whether the journal „Duga“ was a journal of Greater Serbian propaganda in Yugoslavia from 87' to 91'. The beginning of this paper focuses on the journal „Duga“ and it aims to further clarify for the readers the Great Serbian ideology. The following pages of this paper attempt to explain the period in which Serbia and Yugoslavia found themselves after the 1974 Constitution was adapted. This is followed by the most important part of this work which, by analysing the content of the journal, strives to incorporate „Duga“ in the context of the dissolution of Yugoslavia as well as chronologically compare the content of the journal together with historiographical facts of different authors.

KEY WORDS: Greater Serbia, communism, propaganda, journal, Yugoslavia, media

2. Uvod

Temu ovog diplomskog rada odabrao sam u dogovoru s profesorom mentorom Martinom Previšićem. Naime, puštanjem Vojislava Šešelja iz Haaga prije nekoliko godina, u meni je pobudilo interes za analizom i razumijevanjem hrvatsko-srpskih odnosa kao takvih, budući da je to nepresušna tema, uvijek prisutna u našem društvu. Kroz osnovnoškolsko i srednjoškolsko obrazovanje dobivao samo nedovoljno informacija o hrvatsko-srpskim odnosima, stoga mi se tijekom pisanja ovog rada pružila mogućnost da detaljnije analiziram više aspekata ovog kompleksnog problema. Profesor Previšić mi je predložio da istražim beogradsku „Dugu“ i da pokušam dokazati je li i u kojoj mjeri „Duga“ bila propagandno glasilo velikosrpstva u posljednjim kritičnim godinama Jugoslavije od 87' do 91', kao što glasi i sam naslov rada.

Stoga ću započeti pisanje ovog diplomskog rada tako što ću u početku nešto ukratko reći o časopisu „Duga“. Nažalost, zbog manjka dostupnih informacija u Hrvatskoj, nisam bio u mogućnosti nešto više napisati o samom časopisu. Tako da sam ukratko napisao ponešto o njegovoj povijesti, o novinarima koji su za njega pisali, te o uređivačkoj politici samog časopisa. Taj časopis danas više ne postoji, kao ni izdavačka kuća koja ga je izdavala.

Nakon toga, u sljedećem poglavlju govorit ću o ideji Velike Srbije, jer smatram da je važno barem jedno poglavlje posvetiti temi velikosrpstva, čija riječ stoji u naslovu ovoga rada. U tom ću se poglavlju baviti genezom velikosrpske ideje kroz protekla dva stoljeća. Pokušat ću objasniti samu definiciju pojma velikosrpstva, te ću spomenuti ključne protagoniste koji su u prošlosti zastupali i oblikovali tu ideju. Svjestan sam činjenice da je napisano mnogo radova i knjiga na tu temu, stoga neću previše ulaziti u širinu problema. Već ću ukratko spomenuti kako se ideja razvijala od svojih početaka, zatim ću usmjeriti pozornost na njezine različite interpretacije, odnosno na to kako se ideja manifestirala kroz razdoblja.

Drugu polovicu sedamdesetih i prvu polovicu osamdesetih godina dvadesetog stoljeća, odnosno razdoblje od 1974. pa do 1986., obuhvatit ću u posebnu cjelinu. Budući da su te godine od izuzetne važnosti za daljnji tijek događaja koji su uslijedili nakon objavljivanja Memoranduma Srpske akademije nauka i umetnosti. Započet ću poglavlje tako što ću spomenuti nekoliko riječi o Ustavu iz 1974. godine. Nakon toga ću govoriti o koncepciji udruženog rada Edvarda Kardelja, o predstavljanju „Plave knjige“ Predsjedništvu SFRJ 1977. godine, te o smrti Josipa Broza Tita tri godine kasnije. Ali uglavnom ću govoriti o

dugogodišnjem antagonizmu i stalnim sukobima „ustavobranitelja“ i „ustavoreformatora“, te njihovim pogledima na sam koncept i uređenje komunističke Jugoslavije, to jest na čemu je zapravo počivala jugoslavenska politika od sredine sedamdesetih do sredine osamdesetih godina dvadesetog stoljeća. Spomenut ću nemire na Kosovu početkom osamdesetih godina, zatim ću ponešto reći politici Ivana Stambolića i sve većoj popularnosti Slobodana Miloševića, te o usponu srpske kritičke inteligencije i stvaranju opozicije. Poglavlje ću zaključiti govoreći o objavljivanju Memoranduma SANU 1986. godine u beogradskim „Večernjim novostima“.

U radu sam se prvenstveno koncentrirao na tadašnju srpsku i hrvatsku partijsku politiku, te međusobne srpsko-hrvatske odnose. Također sam se donekle bavio politikama Slovenije i kosovskih Albanaca usmjerenih prema Srbiji. Što se tiče politika Makedonije i Bosne i Hercegovine, one su bile donekle pasivnije.

Cilj ovoga rada jest ukomponirati „Dugu“ u sam kontekst raspada Jugoslavije. Stoga ću članke koji su bili objavljeni u „Dugi“ tijekom tih pet godina (1987-1991.) koje obrađujem u radu, paralelno komparirati s historiografskim analizama koje iznose drugi autori u svojim knjigama, budući da je to bilo razdoblje kada je jugoslavenska kriza dosegla svoj vrhunac. Tih istih pet godina podijelit ću u pet cjelina i kronološki obrađivati godinu po godinu. Tako ću 1987. godinu nazvati „Godinom Miloševićeva uspona“, 1988. godinu „Godinom događanja naroda“, zatim 1989. godinu „Godinom revolucije“, pa 1990. godinu „Godinom početka kraja“, te posljednju 1991. godinu „Godinom rata“. U radu ću probati analizirati i kontekstualizirati neka od istraživačkih pitanja. Posebno ću nastojati analizirati u kojoj je mjeri „Duga“ bila glasilo politike Slobodana Miloševića, koja je kroz vrijeme sve više poprimala izrazito nacionalne, gotovo velikosrpske ideje. Zatim ću daljnjom analizom časopisa pokušati odgovoriti na pitanje je li „Duga“ svojom prosrpskom politikom pridonijela stvaranju još veće antijugoslavenske i antikomunističke atmosfere u Jugoslaviji. Budući da u „Dugi“ dolazi do sve veće liberalizacije, detabuizacije različitih socioloških, političkih i ekonomskih tema, ali i zagovaranja raznih politika, pa na kraju čak i ultra nacionalističke. Posljednje pitanje kojim ću se baviti u ovome radu jest pitanje je li se „Duga“ kroz svoje tekstove obraćala isključivo srpskom narodu ili svim narodima Jugoslavije, s obzirom na činjenicu da je „Duga“ tiskana u Beogradu.

3. Časopis „Duga“

Časopis „Duga“ bio je visokonakladni jugoslavenski i srpski tjednik, koji je krenuo sa svojim radom ranih sedamdesetih godina dvadesetog stoljeća. Od sredine sedamdesetih izdavala ga je beogradska izdavačka kuća BIGZ (Beogradski izdavačko-grafički zavod). Nakon što je odlukom Gradskog komiteta SK Beograda zbog neprikladnog sadržaja ugašen erotski časopis „Eva i Adam“, čiji je osnivač i glavni urednik bio Aleksandar Saša Badanjak, osnovana je „Duga“. Novinarska ekipa koja je uređivala dotadašnji časopis „Eva i Adam“, predvođena Sašom Badanjakom, odlučila je pokrenuti novi časopis koji će se baviti kulturom, politikom i zabavom. Međutim, već ranije je postojao časopis „Duga“, koji je bio prvi časopis ilustriran u boji poslije Drugog svjetskog rata, ali je ugašen šezdesetih godina. Tako da je novoosnovani časopis trebao biti obnovljeni tjednik koji nastavlja tu tradiciju.¹

NIP (Novinsko izdavačko preduzeće) „Duga“ ubrzo postaje poznata širom Jugoslavije zbog svojih kontroverznih tekstova, te zbog objavljivanja intervjua raznih jugoslavenskih disidenata. U svojim počecima „Duga“ je imala nakladu od otprilike 90.000 primjeraka, pa je u kolovozu 1974. godine pripojena je BIGZ-u. Izlazila je 26 puta godišnje, te se uskoro zbog sve veće potražnje i interesa čitatelja, povećala i sama naklada. U prvim godinama svojeg rada imala 68 strana tiskanih na latinici, međutim s vremenom se broj stranica povećao. Stoga za „Dugu“ ubrzo počinje pisati veliki broj poznatih intelektualaca i javnih ličnosti, poput Milovana Đilasa, Dobrice Ćosića, Vuka Draškovića i dr.

Karijeru u „Dugi“ je započeo i poznati srpski novinar Milomir Marić², koji je devedesetih godina prošlog stoljeća postao i glavni i odgovorni urednik. Bez obzira na činjenicu da je u SFRJ sloboda medija bila veća nego u ostalim komunističkim zemljama, svejedno su glavni urednici znali biti često smjenjivani zbog objavljivanja kontroverznih članaka i fotografija.³

Sredinom osamdesetih „Duga“ je sve više pod kritikom Saveza komunista Jugoslavije, zbog svojih kontroverznih sadržaja, da bi koju godinu kasnije, nakon što je smijenjen glavni

---

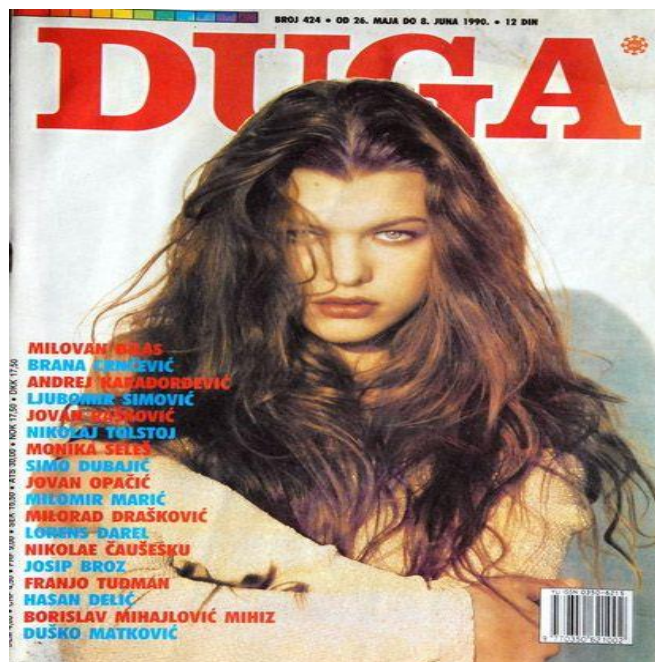
¹ de La Brosse, Renaud. *Politička propaganda i projekt "Svi Srbi u jednoj državi": posledice instrumentalizacije medija za ultranacionalističke svrhe*. http://www.yuistorija.com/serbian/ratovi_91_99_txt01c8.html (posjet 1.06.2018)

² Autor kontroverzne knjige *Deca komunizma*, koja je objavljena krajem osamdesetih godina, te je izazvala burne reakcije u tadašnjoj jugoslavenskoj javnosti.

³ Kisić, Izabela, Slavija Seška Stanojlović. *Mediji u postoktobarskoj Srbiji*.

<http://www.helsinki.org.rs/serbian/doc/Mediji%20u%20postoktobarskoj%20Srbiji.pdf> (posjet 5.06.2018)

urednik u potpunosti usvojila nacionalističku uređivačku politiku. Pa je tako nova uređivačka politika pokazala podudarnost s novim političkim kursom.

Slika 1: Naslovna stranica časopisa "Duga" [1]

Revija „Duga“ je bila koncipirana tako da se na naslovnoj strani uglavnom nalazila fotografija neke lijepe i/ili "polurazgolićene žene", bila ona top-model ili neka poznata javna ličnost, što je tada bio trend i u drugim jugoslavenskim listovima. Međutim fotografija s naslovne strane časopisa nije imala nikakve veze sa sadržajem i tematikom koja se u njemu nalazila. Sredinom devedesetih godina većina uglednih srpskih novinara prestaje pisati za „Dugu“ te prelazi u druge srpske listove. Krajem 2001. godine BIGZ zapada u financijsku krizu, te ubrzo i „Duga“ prestaje sa svojim radom, da bi u vrlo kratkom roku u potpunosti nestala iz prodaje.

4. Ideja „Velike Srbije“

Velikosrpska ideja je kao srpski radikalni nacionalistički politički projekt nastala početkom devetnaestog stoljeća, budući da je to stoljeće bilo vrijeme nacionalnog buđenja mnogih europskih naroda. Također može se reći da je program nacionalne integracije i stvaranja nacionalnih država u njenim maksimalnim granicama uobičajena pojava tog vremena. Demografski procesi nastali nakon nekoliko stoljeća prodiranja Osmanskog Carstva prema zapadu, stvorili su nestabilne temelje za realizaciju srpstva kao moderne nacije. Tek su sredinom 19. stoljeća srpski nacionalisti došli do ideje kako opravdati razloge za ujedinjenje Srba u jednu državu, slično kao što je bio slučaj s talijanskim i njemačkim nacionalistima.

„ Pojam 'velikosrpstvo' odnosno 'velikosrpske ideje' obuhvaća nastojanja ekstremnih srpskih političara, njihovo poticanje i opravdanje srpske teritorijalne i etničke ekspanzije, prilagodbe (proširivanje ili suzivanje) te potvrđivanje teritorijalnih granica takve ekspanzije“⁴

Vrhuncem srpske povijesne veličine u predmodernu dobu smatra se krunidba Stefana Dušana 1346. godine, kada je Dušan postao car Srba i Grka, te se njegovo carstvo prostiralo na širem prostoru jugoistočne Europe. Iako je Dušanovo carstvo trajalo samo deset godina (1346-55), ta kratkotrajna prevlast Srba nad tim teritorijem duboko se urezala u pamćenje i tradiciju srpskog naroda. Iako samo uporište u toj tradiciji nije utemeljeno na povijesnim činjenicama, svejedno se gradilo mitske povijesne likove, te su se stvarale konstrukcije nekih nepostojećih povijesnih zbivanja koje su se onda prikazivale kao povijesne činjenice i pravo srpskog naroda.⁵

Pojava velikosrpske ideje kao programske osnove srpske državne politike seže u prvu polovicu 19. stoljeća. Budući da se „Dušanovo carstvo“ samo po sebi ne može smatrati željenom granicom pansrpske ekspanzije i budući da je ono samo po sebi jedna kratka nikad ponovljena dionica srpske povijesti, svejedno u određenom trenutku postaje simbolom, uzorom i ideološkom osnovom velikosrpstva.⁶ Presudni utjecaj na oblikovanje i sadržaj srpskog političkog programa imali su Ilija Garašanin, Vuk Stefanović Karadžić i Jovan Cvijić.

Prva osoba koja je radikalizirala geopolitički dio srpske nacionalne ideologije bio je srpski filolog i reformator srpskog jezika Vuk Stefanović Karadžić. Njegova je politička značajnost

---

⁴ Žuljić. *Srpski etnos i velikosrpstvo*, 43.

⁵ Ibid, 27.

⁶ Ibid, 43-44.

izrazito bitna za suvremenu srpsku povijest budući da su njegove teze značajno utjecale na pansrpsku ideologiju. On je tridesetih godina 19. stoljeća izradio prvi velikosrpski projekt „Srbi svi i svuda“, koji kao dio knjige „Kovčežić za istoriju, jezik i običaje Srba sva tri zakona“ objavio 1849. godine u Beču, gdje je izjednačio sve govornike štokavskog narječja s etničkim Srbima, postavivši time temelje velikosrpske ideologije u kulturnopovijesnom obliku.

„Zaista se zna da Srbi sad žive u današnjoj Srbiji (između Drine i Timoka, i između Dunava i Stare Planine), u Metohiji (od Kosova preko Stare Planine, gdje je Dušanova stolica Prizren, srpska patrijaršija Peć i manastir Dečani), u Bosni i Hercegovini, u Zeti – u Crnoj Gori, u Banatu, u Bačkoj, u Srijemu, u desnom Podunavlju od više Osijeka do Sentandrije, u Slavoniji, u Hrvatskoj (i Turskoj i Austrijskoj krajini), u Dalmaciji, i u svemu Adrijatičkom primorju gotovo od Trsta do Bojane. Zato u početku rekoh zaista se zna, jer se upravo još ne zna dokle Srba ima u Arnautskoj i u Mačedoniji“⁷

Međutim, prvi politički program Velike Srbije napisao je tadašnji srpski književnik i političar, kasnije premijer, Ilija Garašanin u svome djelu Načertaniju, gdje se odbacuje država svih Južnih Slavena, a cilj je obnova srpskog carstva na temelju državnog i povijesnog prava te srednjovjekovne tradicije. On je smatrao da Srbija zbog jakog okruženja ne smije trajnije ostati malena zemlja. Plan je bio promovirati srpsko ime, kulturu i nacionalni identitet, među Hrvatima i bosanskim Muslimanima, te čekati idealan trenutak raspada Osmanskog Carstva da bi se stvorilo moćno Srpsko Carstvo.

„Ako Srbija dobro projesapi šta je ona sad? u kakvom se položaju nalazi? i kakvi nju narodi okružavaju? to se ona mora uveriti o tome, da je ona još mala, da u ovom stanju ostati ne sme, i da ona samo u sojuzu sa ostalim okružavajućim je narodima za postići svoju budućnost svoj zadatak imati mora. Iz ovog spoznaja proističe čerta i temelj srpske politike, da se ona ne ograničava na sadašnje njene granice, no da teži sebi priljubiti sve narode srpske koji ju okružuju.“⁸

Smatra se da je Srbija od prvog ustanka 1804. pa do pojave Garašaninova „Načertanija“ 1844. godine bila u oslobodilačkom procesu, budući da se u prvoj polovici devetnaestog stoljeća nastojala osloboditi osmanske vlasti. Dok od balkanskih ratova, točnije 1912. godine

---

⁷ S.Karadžić. *Srbi svi i svuda*, 4.

⁸ Garašanin. *Načertanije*, 20.

započinje borba za „Veliku Srbiju“, što bi značilo da se oslobodilački proces pretvorio u ekspanzionistički.⁹

Srpski znanstvenik Jovan Cvijić smatrao je da oko srpske etničke jezgre postoje nacionalno neodređeni prostori koje treba politički ili vojnički osvojiti, te tamošnje stanovništvo asimilirati i na takav način uključiti u srpski etnos. On je smatrao da bi se uspostavilo jedinstvo srpskog naroda i cjelovitost njegova nacionalnog prostora potrebno protjerati što veći broj pripadnika manjinskih naroda s područja na kojima se uspješno uspostavilo srpsku državno-političku vlast.¹⁰ Također je tvrdio da je potrebno osvojiti sve prostore na kojima živi raštrkano srpsko stanovništvo kao nacionalna manjina, te s tih prostora protjerati nesrpsko stanovništvo.¹¹

Borba za uspostavu i priznanje srpskog političkog identiteta nije se samo temeljila na obnovi političko-državne samostalnosti srpskog etnosa, već i na obnovi spomenutog mitskog carstva. Stoga je, što se tiče političkog života Srbije, cilj bio trajno uvjeriti srpskog čovjeka u veličinu, snagu i nadmoćnost njegovih povijesnih korijena u odnosu na njegove protivnike i susjedne narode koji ga okružuju.¹²

Trebalo bi još spomenuti da je srpskom narodu kroz dugi niz godina od strane srpskog političkog vodstva nametnut obrazac neprestane borbe za „srpski životni prostor“, čime su određene postavke te politike duboko usađene u kolektivnu svijest srpskog naroda, te u svakodnevni život Srbije.¹³

---

⁹ Žuljić. *Srpski etnos i velikosrpstvo*, 42.

¹⁰ Ibid, 225.

¹¹ Klemenčić, „*Velikosrpska teritorijalna posezanja*“, 288-289. <https://hrcak.srce.hr/32530> (posjet 9.08.2018.)

¹² Žuljić. *Srpski etnos i velikosrpstvo*, 58.

¹³ Ibid, 228.

Slika 2: Karta "Velike Srbije" [2]

5. „Kardeljeva“ Jugoslavija

Početakom 60-tih godina među komunistima postaje vidljiv raskol između pobornika veće uloge države (centralističko-unitaristička struja) i pobornika samoupravljanja i decentralizacije (decentralističko-federalistička struja). Također su pojačani sukobi između republika oko korištenja saveznih investicija.¹⁴ Tek smjenom Aleksandra Rankovića 1966. godine, čelnika centralističko-unitarističke struje, umanjena je moć saveznog središta. Uskoro dolazi do postepene liberalizacije društva, te jačaju republička središta. Smijenjeni su stari rukovodeći kadrovi u Hrvatskoj i Sloveniji, te na vlast dolaze nove i mlađe reformske snage čiji je cilj reformirati društvo.¹⁵ Iako je Tito isprva podržavao reformiste, ubrzo je shvatio kako mu njihova politika ne ide u korist, pa se zbog vlastite sigurnosti u razdoblju od 1971. do 1973. godine odlučio obračunati i smijeniti sva republička politička vodstva i to gotovo na svim razinama. To je dalo lažne nade „unitarističko-centralističkim“ snagama da misle kako nakon Titovog obračuna s reformskim snagama u Jugoslaviji od novog ustava neće biti ništa. Međutim tu su pogriješili, jer se i sam Kardelj angažirano borio protiv centralističke politike. Stoga su uvažene i ozakonjene sve promjene koje su izvršene prihvaćanjem amandmana, te su ugrađene u novi ustav.

U veljači 1974. godine donesen je novi Ustav, prema kojem je određeno da će Savezna skupština imati dva vijeća s vlastitim djelokrugom rada, dakle Vijeće republika i pokrajina, te Savezno vijeće. Donesena je odredba o kolektivnom Predsjedništvu SFRJ, koje je činilo 9 članova, od kojih je jedno mjesto bilo rezervirano za Tita, te je proglašen za doživotnog predsjednika. Ustavom su ojačani suvereniteti republika i autonomije pokrajina. Utvrđeno je pravo svakog naroda na samoodređenje, uključujući pravo na odcjepljenje. Određeno je kako se novi Ustav može mijenjati isključivo konsenzusom svih republika i pokrajina.

“Konceptijom jačanja republičke državnosti i suvereniteta i unošenja elemenata konfederalizma u ustrojstvo federalne vlasti, vraća se u osnovi, koncepcija izvornog suvereniteta i državnosti Hrvatske iz 1947. Tako se u osnovnim načelima Ustava SRH iz 1974. ističe da je hrvatski narod uspostavio svoju državu SRH na temelju prava na samoodređenje, uključujući i pravo na odcjepljenje i udruživanje s drugim narodima svojom slobodno izraženom voljom, a radi zaštite svoje nacionalne nezavisnosti i slobode.”¹⁶

---

¹⁴ Radelić. *Stvaranje hrvatske države i Domovinski rat*, 27.

¹⁵ Matković. *Povijest Jugoslavije*, 359.

¹⁶ Radelić. *Stvaranje hrvatske države i Domovinski rat*, 50.

Vrlo je bitno spomenuti da je novim Ustavom naglašena posebnost Srba iz Hrvatske, za razliku od pripadnika ostalih jugoslavenskih naroda, čiji su pripadnici živjeli u Hrvatskoj, a bili su samo obuhvaćeni pojmom narodnosti. To je vrlo vjerojatno razlog, zbog kojega, nije bilo srpskih pokušaja da razviju autonomiju u Hrvatskoj.

„Socijalistička Republika Hrvatska je nacionalna država hrvatskog naroda, država srpskog naroda u Hrvatskoj i država narodnosti koje u njoj žive.“¹⁷

Postavlja se pitanje, kako to da su srpski političari na sve te odluke gledali mirno i staloženo, a sve se činilo kao da im situacija ne ide u prilog, s obzirom na sve veću prisutnost nacionalističkih tendencija među političkom elitom Srbije. Na to pitanje, pokušao je odgovoriti D. Jović u svojoj knjizi *Jugoslavija – država koja je odumrla* : „Srpski su komunisti, prihvaćajući ustavni kompromis 1974. vjerovali da djeluju u skladu sa srpskim nacionalnim interesima. Te nacionalne interese definirali su polazeći od marksističkog koncepta, kojeg je u jugoslavenskim prilikama formulirao Edvard Kardelj. Oni su, također, vjerovali da je razbijanje saveznog monopola u srpskom interesu. Srbija je postala socijalistička država, a Srbi su ostali ujedinjeni s ostalim Srbima u jednoj državi: Jugoslaviji.“¹⁸ To znači da je srpska elita prihvatila Ustav dobrovoljno i iz svoje vlastite perspektive izabrala ono što je najbolje za Srbiju i srpski narod u tom trenutku. Međutim upravo taj ustav je omogućio Srbiji da zadovolji dva nacionalna cilja: omogućavanje svim Srbima da žive u istoj državi i ostvarenje vlastite samostalnosti u jugoslavenskoj zajednici. Kako bi stvar bila još zanimljivija, a vezana je uz pitanje „Što je sa Srbima izvan Srbije?“, Srbija je u potpunosti prihvatila činjenicu da hrvatski Srbi moraju svoje probleme riješiti u Zagrebu. Dok je teže prihvatila isti takav princip za Bosnu i Hercegovinu.

Nakon donošenja Ustava, glavna pozornost političkog vodstva države usmjerena je na pronalaženje načina kako ostvariti samoupravnu koncepciju, a da se ponovno ne vraća u državni socijalizam. Pa tako Edvard Kardelj osmišljava koncepciju udruženog rada, odnosno potpunu reorganizaciju privrede. Prema toj koncepciji osnovne organizacije udruženog rada (OOUR) i mjesne zajednice smatraju se temeljem političkog i proizvodnog sustava. Ne treba se zadržavati na objašnjavanju same koncepcije udruženog rada, već ću samo spomenuti, da je Zakon o udruženom radu izglasan 1976. godine, te da se koncepcija udruženog rada pokazala

---

¹⁷ Ustav SFRJ, *Ustav SRH*, 242.

¹⁸ Jović. *Jugoslavija: država koja je odumrla*, 183.

kao „velika zabluda“.¹⁹ Naime, to je bio posljednji pokušaj spašavanja samoupravljanja od strane Partije, da bi na kraju cijeli koncept doživio fijasko.

„Zakon o udruženom radu nalagao je potpisivanje „samoupravnih sporazuma“ koji su trebali predstavljati čaroban štapić za rješavanje svih privrednih problema, a često nisu bili ništa drugo do li zadovoljavanje puke zakonske forme.“²⁰

Sedamdesete godine obilježili su golemi poremećaji u gospodarskom i političkom životu zemlje. Tijekom sedamdesetih cijeli svijet su zahvatile dvije velike naftne krize 1973. i 1978. godine. Dolazi do pada standarda, velike nezaposlenosti, visoke inflacije, nedostatka sirovina i nafte, stagnacije u proizvodnji itd. D.Jović u svojoj knjizi tvrdi da je glavni razlog zbog kojeg je ekonomska kriza nastala, kao i zbog kojeg se toliko produžila, bio u vjernosti jugoslavenske političke elite kardeljističkom konceptu.²¹ Od sredine do kraja sedamdesetih godina Jugoslavija se zadužila za dvadeset milijardi dolara.

„U razdoblju od deset godina dug je s 1,2 milijarde dolara u 1971. narastao na više od 20 milijardi dolara u 1980., što je više od 40% deviznog priljeva ... Cijene su se udvostručavale svakoga mjeseca. Došlo je do pada uvoza, a uvedene restrikcije izazvale su nestašicu struje i robe široke potrošnje, poput benzina, kave, čokolade i praška za pranje. Pred trgovinama su se stvarali dugački redovi.“²²

Tek 1981. godine osnovna je komisija sa Sergejom Kraigherom na čelu, tadašnjim predsjednikom Predsjedništva SFRJ, u koju je pozvan poveći broj političara i znanstvenika da predlože svoja rješenja. Partijski je vrh isprva tvrdio kako je riječ samo o kratkotrajnom recesijskom poremećaju, dok nije uvidio da je stvarno stanje postalo alarmantno, da bi tek 1983. godine priznao kako je situacija vrlo ozbiljna. Kraigherova komisija tada je utvrdila glavne čimbenike destabilizacije: visoka inflacija, veća potrošnja od ostvarenog dohotka, autarkičnost gospodarstva, prekomjerno zaduživanje u inozemstvu, nenadzirane investicije, pad produktivnosti, nestašice roba, te visoka nezaposlenost. Sve su to bili razlozi zašto se Jugoslavija našla u toj bezizlaznoj situaciji. Kriza se pokušavala riješiti na različite načine, međutim pravog rješenja u tom trenutku nije bilo. Svaka republika je štitila svoje interese. Razvio se tzv. „gospodarski nacionalizam“, koji je rascjepkao jugoslavensko tržište, te su

---

¹⁹ Matković. *Povijest Jugoslavije*, 374.

²⁰ Goldstein. *Hrvatska 1918–2008.*, 571.

²¹ Jović. *Jugoslavija: država koja je odumrla*, 255.

²² Radelić. *Stvaranje hrvatske države i Domovinski rat*, 54.

uskoro izbili sukobi između republika, a Jugoslavija je postala jedna od najdezintegriranih država na svijetu.²³

U svibnju 1980. godine umro je začetnik komunističke Jugoslavije, Josip Broz Tito. A zajedno i s njime počinje umirati i Socijalistička Federativna Republika Jugoslavija. Ono što je iza njega ostalo najbolje je objasnio I. Goldstein u svojoj knjizi *Hrvatska 1918-2008.*: *“Tito je ostavio paraliziran sustav, kojemu je najveća slabost bila u tome što sam sebe nije mogao popravljati”*²⁴ U svakom slučaju Titova smrt je bila prekretnica koja je pokazala da sustav koji ovisi o jednom čovjeku ne može biti dobar.²⁵ Međutim, Titovom smrću otvaraju se i neka nova pitanja u političkom i društvenom životu Jugoslavije, pa se tako na dnevni red postavlja i „srpsko pitanje“. Zanimljiva je konstatacija Dejana Jovića da je tijekom cijele povijesti Jugoslavije pa sve do 1974. dominiralo hrvatsko pitanje, da bi od 74' nadalje središnje mjesto zauzelo srpsko pitanje, odnosno pitanje srpske države. Nova politička situacija nakon smrti Tita i sve veća ekonomska kriza omogućile su sve jači utjecaj prosrpskih političkih snaga. Krajem lipnja 1977. godine, na drugoj sjednici srpskih političara, prvi put je prikazana „Plava knjiga“ ili tzv. „Biblija srpskog nacionalizma“ kako su je nazvali kosovski političari. U njoj su navedeni svi problemi vezani uz odnose između Srbije i njezinih pokrajina Kosova i Vojvodine. Takva je situacija (ekonomska i politička kriza) u zemlji ideološki podijelila političku elitu na „ustavobranitelje“ i „ustavoreformatore“. Ustavobranitelji, što i sam njihov naziv kaže, podržavali su ustavno rješenje iz 1974. godine, te su oni uglavnom dominirali u Sloveniji i Hrvatskoj. S druge strane, bili su ustavoreformatori, koji su vjerovali da sustav treba ozbiljno reformirati, i oni su uglavnom dolazili iz Srbije.²⁶

---

²³ Radelić. *Stvaranje hrvatske države i Domovinski rat*, 55.

²⁴ Goldstein. *Hrvatska 1918–2008.*, 591.

²⁵ Ibid, 590.

²⁶ Jović. *Jugoslavija: država koja je odumrla*, 256.

Slika 3: Titov sprovod 1980. godine [3]

U proljeće 1981. godine, dolazi do nemira na Kosovu. Razlog nemira je bio ekonomsko zaostajanje pokrajine i sve veća politička neravnopravnost s drugima u Jugoslaviji. Započeli su ih studenti i učenici u Prištini (u studentskom restoranu), odakle su se proširili diljem cijele pokrajine.

„ To vrijeme obilježio je i bunt albanske manjine na Kosovu 1981., koja je zahtijevala da Kosovo postane republika, što je pokrenulo do tada latentni srpski nacionalizam, i to unutar Saveza komunista Srbije. „²⁷

Ubrzo su im se priključili i ostali stanovnici, koji su isticali parolu: „Kosovo republika!“. Iako su u početku nemiri bili motivirani zbog socijalnih zahtjeva, na kraju su zahtjevi postali prvenstveno politički, a tek onda socijalni. Naime, nemiri su se proširili tolikom brzinom i žestinom diljem cijelog Kosova, da je jugoslavenski državni vrh bio vidno uznemiren, jer nitko nije očekivao takav rasplet situacije.

„Panična reakcija jugoslavenskog vrha (s uvođenjem izvanrednog stanja u pokrajini i slanjem vojnih snaga da svladaju demonstrante, te širokom akcijom hapšenja i osuđivanja sudionika demonstracija) barem je jednim dijelom bila posljedica tog iznenađenja.“²⁸

²⁷ Radelić. *Stvaranje hrvatske države i Domovinski rat*, 55

²⁸ Jović. *Jugoslavija: država koja je odumrla*, 282.

Demonstranti su ubrzo započeli sukobe s policijom, ali kako se situacija nije poboljšavala, na kraju je intervenirala i vojska. Tako je na Kosovu proglašeno izvanredno stanje, koje je potrajalo i nekoliko mjeseci. Na kraju se situacija smirila, međutim to je bila samo uvertira u novu dugotrajnu fazu sukoba na Kosovu, koja će na kraju dovesti i do raspada Jugoslavije. Vidjevši kakva se situacija odvija na Kosovu, političko vodstvo druge srpske pokrajine Vojvodine, preuzima vodstvo u ustavobraniteljstvu. Za razliku od Kosova, Vojvodina je bila najrazvijeniji dio Srbije, multikulturalna, te politički i etnički skladna. Također ih se direktno ticao srpski zahtjev za smanjenje autonomije pokrajinama. Vojvođanski političari smatrali su da je bit problema u nerazvijenom samoupravljanju, zatim da pod nikakvu cijenu samoupravljanje i decentralizacija države kao glavna dostignuća jugoslavenskog socijalizma ne smiju biti poništena, te da se događaji na Kosovu koriste za pokušaj recentralizacije Jugoslavije. Tvrdili su da srpski nacionalizam u medijima i kulturnim institucijama postaje sve snažniji, te da je pojava albanskog nacionalizma na Kosovu oživjela ostale nacionalizme u Jugoslaviji, a naročito velikosrpski nacionalizam. Pa je tako glavni zahtjev srpskog nacionalizma bio taj da se ukinu pokrajine,²⁹ odnosno da se ograniče autonomije pokrajina s ciljem da Srbija postane „cjelovit država“.³⁰ Tako su vojvođanski komunisti iz straha da se srpski komunisti ne bi približili srpskim nacionalistima, početkom osamdesetih godina postali jednim od najkonzervativnijih dijelova Saveza komunista Jugoslavije, te kako D. Jović kaže, ali i jedan od njegovih najaktivnijih antinacionalističkih dijelova. Također je zbog svojeg protivljenja centralizaciji i vjernosti kardeljizmu, Vojvodina znala da može računati na podršku Slovenije i donekle Hrvatske.

„Vojvodini se (za razliku od Kosova, ili čak Slovenije i Hrvatske) nije moglo prigovoriti na antisrpskoj pristranosti kad je kritizirala srpsku politiku. A kritika centralizirajućih trendova bila je upravo ono što su i slovenska i hrvatska elita htjele čuti.“³¹

Razdoblje između 1982. i 1986. godine, smatra se razdobljem tijekom kojega su se konsolidirale interpretacije ustavobranitelja i ustavoreformatora. Dok su jedni inzistirali na konzervativno-revolucionarnom programu, te očuvanju i ne mijenjanju ustavnog uređenja, drugi su govorili o državi i njezinoj izgubljenoj funkciji. Tek dolaskom Milana Kučana na čelo ustavobranitelja, te dolaskom Slobodana Miloševića na čelo ustavoreformatora, proces

---

²⁹Jović. *Jugoslavija: država koja je odumrla*, 296-297.

³⁰Radelić. *Stvaranje hrvatske države i Domovinski rat*, 66.

³¹Jović. *Jugoslavija: država koja je odumrla*, 300.

konsolidacije bit će završen, te će započeti nova faza u kojoj će se provoditi unutarnja diferencijacija.³²

Politika srpskog partijskog rukovodstva se od 18. sjednice Centralnog komiteta SK Srbije, 1984. godine temeljila na četiri zahtjeva, od kojih ću spomenuti onaj najbitniji, a to je bilo ujedinjenje Srbije i to tako što će se povećati ovlasti republike u odnosu na pokrajine. Od tog trenutka, sva politika Srbije išla je u smjeru smanjenja ovlasti pokrajina, te ponovnoj cjelovitosti Srbije. Također je i sam Milošević na sjednici izjavio: „*Ako se nama preti da ćemo pokretanjem ovih pitanja ući u političku krizu – onda neka uđemo, jer je to razlaz na pitanju: jedinstvo ili separatizam. U toj krizi separatizam neće proći, jer se ceo narod izjasnio za jedinstvo. Rukovodstvo koje nije u stanju da to vidi, gubi poverenje naroda – i treba da ga izgubi. Ako politika dezintegracije i separatizma ne siđe sa scene, ovo društvo nema perspektivu, ono mora da se raspadne.*“³³

Nakon konsolidacije blokova ustavobranitelja i ustavoreformatora, njihov sukob sve više postaje sukob između jugoslavenskih republika i pokrajina. Jedini način na koji su se ustavobranitelji mogli obraniti protiv srpskog nacionalizma (koji je bio sve prisutniji u krugovima ustavoreformatora) bio je pod svaku cijenu zadržati Ustav iz 1974. godine. Uskoro se taj sukob prenio na medije, koji su uglavnom bili republički, pa su tako i informirali javnost pod djelomičnom kontrolom lokalnih vlasti.

„Polemike među novinarima i novinama iz različitih republika možda su drugima doista izgledale kao znak liberalizacije jugoslavenskog političkog prostora. No, radilo se o vrlo kontroliranoj liberalizaciji; o polemika potaknutim i kontroliranim od strane republičkih/pokrajinskih elita. Mediji se nikad nisu usuđivali napasti svoje vodstvo. Medijske slobode bile su u funkciji sukoba između ustavobranitelja i ustavoreformatora“³⁴

Međutim kako su se sukobi među političkim vodstvima povećavali, tako su i mediji nastojali podržati vlastitu republiku i njenu politiku, za razliku od neke druge. Pa se tako sve više u politički sukob uvlačilo i javnost, čime se nastojalo ujediniti pojedini narod iza njihovih vlastitih vođa, te na takav način ojačati njihove pozicije. Uskoro i same lokalne elite, ne gledaju više tko je komunist, a tko nije, pa stoga prihvaćaju bilo koga tko je spreman podržati njihovu poziciju.

---

³² Jović. *Jugoslavija: država koja je odumrla*, 301.

³³ Ibid, 320.

³⁴ Ibid, 323.

Tako su primjerice u Srbiji, novinske stranice preplavili bombastični naslovi i tekstovi, gdje se tvrdilo da je cijeli Titov sustav protusrpski, da su dalmatinski Hrvati i Crnogorci zapravo Srbi itd. Udruženje književnika Srbije je osudilo stvaranje nacionalnih država u Jugoslaviji. Razni srpski filozofi, ekonomisti, politolozi, pravnici i svi oni koji su bili okupljeni oko Srpske akademije nauka i umetnosti, smatrali su da postojeće republičke granice nisu niti nacionalne, niti povijesne, te da su Srbi podčinjeni u drugim republikama. Također se stvorio mit o velikim žrtvama i patnjama Srba u borbi za slobodu koja, kako književnik Dobrica Ćosić kaže, tvori idejnu bit srpske kolektivne duhovnosti i morala. Najbolje je to objasnio I. Goldstein u knjizi *Hrvatska 1918-2008*, gdje kaže: „*Ako je Milošević potkraj osamdesetih postao „politički vođa“, Dobrica Ćosić je bio i ostao „otac nacije“. On je 1984. godine osnovao Odbor za odbranu slobode misli i govora koji je ustajao u zaštitu raznih protivnika, socijalističke Jugoslavije. No, kako su u njemu dominirali poznati velikosrpski nacionalisti, djelatnost je Odbora ubrzo evoluirala prema srpskom nacionalizmu.*“³⁵ Naime Dobrica Ćosić je osamdesetih postao jedna od glavnih ličnosti koja se zalagala za obnovu srpske nacionalne ideologije, koja je za vrijeme Titova života bila potiskivana. Pa je tako i ona sama postala sveprisutna u svim sferama života (historiografija, književnost, glazba, slikarstvo, znanost, kultura, vjera, vojska). Objavljuje se veliki broj knjiga koje su reinterpretilale komunističko razdoblje u Jugoslaviji i razbile mitove o nepogrešivosti revolucije i samog Tita. Tako se izdaju knjige raznih srpskih autora, poput romana *Nož*, Vuka Draškovića iz 1982., knjiga Koste Čavoškog i Vojislava Koštunice, *Stranački pluralizam i monizam* iz 1983., zatim *Knjiga o Milutinu*, Danka Popovića iz 1985. godine itd. U brojnim analizama i člancima srpskih medija propitkivani su različiti aspekti komunističkog režima, neravnopravnog nacionalnog položaja Srba, pitanja unutrašnjih granica Jugoslavije i slično. Uskoro se počinje spominjati dotad potisnuta i zabranjena tema četništva, te se na sve načine pokušava promijeniti negativan stav komunističke historiografije prema četnicima. Stoga se kroz razne članke i knjige nastojalo obraniti četničku politiku kao logičan pokušaj obrane egzistencije Srba. U Srbiji dolazi do uspona kritičke inteligencije, čije je djelovanje bilo poput neke opozicijske stranke, te prema kojoj je srpska politička elita ostala blaga.

U kolovozu 1983. godine umro je Aleksandar Ranković, nekadašnja Titova desna ruka, koji je stekao velike simpatije među Srbima. Na njegovom sprovodu prisustvovalo je 100.000 ljudi, što je bio dovoljan dokaz kako je većina Srba njegovo smjenjivanje smatrala

---

³⁵ Goldstein. *Hrvatska 1918–2008.*, 618.

neopravdanim. Iduće godine započelo je suđenje Vojislavu Šešelju, tadašnjem najmlađem asistentu sarajevskog fakulteta, koji je u neobjavljenom tekstu predlagao ukidanje pet federalnih jedinica (Kosovo, Vojvodina, Crna Gora, Makedonija i BiH). Na takav bi način najveći dio Bosne, Crna Gora i Makedonija bile uključene u srpsku jedinicu reformirane Jugoslavije. Šešelji je na koncu zbog svoje radikalne politike osuđen na osam godina zatvora.

Na blagost srpske političke elite prema kritičkoj inteligenciji Srbije, reagirali su hrvatski partijski ideolozi, Josip Vrhovec i Stipe Šušar. Oni su nastojali ponuditi neku vrstu socijalističkog odgovora antisocijalističkim snagama, te su htjeli dati do znanja kako hrvatsko vodstvo za razliku od srpskog, drži stvari pod kontrolom, odnosno da uživa podršku vlastite inteligencije. Na skupu koji je održan u svibnju 1984. objavljena je tzv. „Bijela knjiga“, dokument kojim se nastojalo upozoriti na rastuće protivljenje poretku od strane kritičke inteligencije, te su pozivalo komuniste u umjetničkim i medijskim institucija da se suprotstave valu antikomunizma.³⁶

„ No, očigledno je da je u posljednjih nekoliko godina u našoj zemlji pojačana kritika i s desna i s lijeva na sam pravac našeg društvenog razvoja i na osnove ekonomskog i političkog sistema. Očigledno je i to da se antisocijalistička i antikomunistička kritika u zemlji nadahnjuje i odredjenim konstantnim tezama nosilaca blokovskih kritika jugoslavenkog društva iz inozemstva i uklapa i u strategije i taktike specijalnog rata kojima je Jugoslavija danas izložena jače nego jučer. „³⁷

To su naravno, kritička inteligencija i partijski vrh Srbije vidjeli kao novi napad ustavobranitelja na Srbiju. Pa su taj skup srpski nacionalisti doživjeli kao dokaz da je hrvatska inteligencija i dalje nacionalistička i komunistička. Srpsko vodstvo je tvrdilo kako srpska javnost na „Bijelu knjigu“ gleda kao na pljusku u lice srpskoj Partiji. Međutim zbog pritiska saveznog vrha i rukovodstava drugih republika, Ivan Stambolić je 1984. i 1985. godine održao nekoliko antinacionalističkih javnih govora, kojima je nastojao pokazati svoju nepopustljivost prema srpskom nacionalizmu. Stoga je srpski partijski predsjednik pozvao SANU da se ogradi od svojih nacionalističkih članova, kako ne bi i sama akademija bila optužena za podržavanje nacionalizma.³⁸ Sredinom 1985. godine Stambolić je inicirao novu raspravu o Kosovu unutar partijskog Predsjedništva., shvativši da je pitanje Kosova prijetilo stabilnosti i opstanku cijelog sustava. Da bi stvari bile još napetije, početkom svibnja 1985.

---

³⁶ Jović. *Jugoslavija: država koja je odumrla*, 347.

³⁷ Šušar. *Bijela knjiga*, 37

³⁸ Jović. *Jugoslavija: država koja je odumrla*, 352-353.

godine dogodio se slučaj Martinović, kada su vojnog službenika Đorđe Martinovića napali dvojica Albanaca. Oni su ga teže ozlijedili i seksualno ponizili, čime je taj događaj predstavljen javnosti kao metafora „silovanog srpstva“.

Slučaj Martinović pomogao je kritičkoj inteligenciji da se profilira kao nacionalna snaga, koja brine o srpskim nacionalnim interesima, prvenstveno interesima Srba na Kosovu. Također je taj slučaj pomogao u povezivanju kritičke inteligencije s masama, prvenstveno povezivanju inteligencije i Srba na Kosovu. Tako je kritička inteligencija postala predvodnikom srpskog nacionalnog pokreta. Većem međusobnom zbližavanju kritičke inteligencije i kosovskih Srba, pridonio je događaj u prosincu 1985. godine, kada su kosovski Srbi potpisali svoju prvu peticiju Saveznoj vladi. Više od dvije tisuće Srba u peticiji je zahtijevalo povratak srpskih migranata na Kosovo, otklanjanje „velikoalbanskih šovinista“ i „srpskih oportunističara“ iz kosovske administracije, primjenu srpskog zakona o jeziku na pokrajinu itd.

Budući da je Stambolićeva inicijativa o raspravi za Kosovo ipak prihvaćena u partijskom Predsjedništvu, dogovoreno je da se formira komisija, čiji je zadatak bio izvidjeti situaciju na Kosovu. Na čelu komisije bio je Milan Kučan, koji je kasnije u svom izvještaju podržao glavne srpske zahtjeve. To je bila prva Stambolićeva politička pobjeda nakon dugo godina. D.Jović tvrdi da ga je podrška koju je Stambolić dobio od svojih kolega u partijskom vrhu, obavezivala da eliminira utjecaj nacionalizma i opozicijskih tendencija na Kosovu i u Beogradu. Kad su Srbi s Kosova najavili da će posjetiti Beograd s ciljem da sami izraze svoje mišljenje saveznom vrhu, Stambolić se odlučio suočiti s demonstrantima, pa je prvi od svih srpskih političara, početkom travnja 1986. otišao na Kosovo Polje. Tamo je održao govor, koji je bio dobro prihvaćen među masama. Međutim to sve nije spriječilo planirani protestni marš, 500-tinjak kosovskih Srba za Beograd, gdje su polovično zadovoljeni njihovi interesi. Stambolić je ponovno upozorio na sjednici u travnju 1986. savezni vrh kako je situacija na Kosovu puno gora nego što oni svi misle i znaju. On postaje svjestan situacije u zemlji, te upozorava jugoslavensku elitu kako su sve veće šanse da nacionalističke snage dođu na vlast. Shvativši da se našao u situaciji gdje mora birati između toga da postane poluopozicionar ili da koristi represiju kako bi suzbio izvore nestabilnosti u državi, on odbija obje opcije, te se odlučuje za poziciju predsjednika Predsjedništva Srbije. Partiju prepušta mlađim kadrovima, a odlučujuću podršku daje Slobodanu Miloševiću 1986. godine u izboru za predsjednika CK SK Srbije.

Krajem rujna 1986. godine, najnakladniji jugoslavenski list, beogradske Večernje novosti, objavile su dokument Srpske akademije nauka i umetnosti (SANU), poznatiji pod imenom Memorandum SANU. Tekst tog dokumenta je prema riječima D.Jovića, bio više opis ekonomske i političke krize, nego politički program. Memorandum sa zaključkom od deset točaka, postaje jezgra poluslužbenog diskursa u kasnim osamdesetima i prvoj polovici devedesetih. Prvo ću navesti 4 točke Memoranduma koje se odnose na jugoslavensku državu, a zatim ostalih 6 točaka koje se odnose isključivo na Srbiju, srpski narod i srpske interese. Pa su se tako u zaključku teksta zahtijevale radikalnije promjene ekonomskog i političkog sistema, krivila se nesposobnost elite koja je dovela zemlju na rubu propasti, kritizirale su se tendencije da se jugoslavenska federacija preotvori u konfederaciju, te se tvrdilo kako je najveća kriza u Jugoslaviji – moralna. Ostale točke u zaključku govorile su o tome da dijelovi srpskog naroda koji žive u drugim republikama nemaju pravo na političku i kulturalnu organizaciju, zatim da je pozicija Srbije u Jugoslaviji bila katastrofalna (ekonomski zaostaje za drugima, jedina ima pokrajine te se nije mogla uspostaviti kao država i da se protiv Srba vodi genocidna politika na Kosovu), te da se antisrpska politika u Jugoslaviji nastavila i nakon Titove smrti. Također se govorilo o tome da je „genocid na Kosovu“ iznimno ozbiljna pojava, te ako se tome ne stane na kraj, Kosovo će za desetak godina biti „etnički očišćeno“ od Srba i da pod hitno treba djelovati što se tiče pozicije Srba u Hrvatskoj, jer su oni izloženi suptilnoj asimilaciji. Smatralo se da je srpski kulturni prostor namjerno podijeljen, s političkim ciljem da se stvore vojvođanska, crnogorska i bosansko-hercegovačka literatura. I za kraj se Srbe poziva da se oslobode osjećaja povijesne krivnje (zbog velikosrpskih tenzija), te da uspostave puno nacionalno i kulturno jedinstvo bez obzira u kojoj republici ili autonomnoj pokrajini živjeli.

„Osnovna je misao Memoranduma da je srpski narod u Jugoslaviji neka vrsta primarnog entiteta koji ima jedinstveni niz prava što nadilaze sve obične političke i zemljopisne podjele.“³⁹

Takav tekst izazvao je burne reakcije u jugoslavenskoj političkoj javnosti. Dolaze snažne kritike iz Hrvatske i Vojvodine, koje optužuju srpsko vodstvo kako je izazvalo najradikalniji nacionalizam svojim prijedlozima za ustavne promjene. Stambolić također oštro reagira na tekst Memoranduma. Nazvao je Memorandum „šovinističkom inicijativom“ čiji je cilj započeti sukob i pogoršati odnose jugoslavenskih naroda. Međutim bez obzira na

---

³⁹ Goldstein. *Hrvatska 1918–2008.*, 620.

verbalnu osudu, srpsko političko vodstvo ipak je dopustilo da se njegov sadržaj i ideje propagiraju i sve više dobivaju masovnu podršku. Kako se bližio kraj osamdesetih sve je više u srpskom tisku bilo huškačkih napisa koji su počivali na općim tezama Memoranduma.

„Memorandum se iskazuje kao sinteza svih do tada objavljenih i propagiranih velikosrpskih ideja i kao osnovica srpskih snaga koje će uskoro pristupiti njegovoj realizaciji.“⁴⁰

Memorandumski koncept „Velike Srbije“ postaje osnova Miloševićeve politike. Preuzevši mjesto predsjednika CK SK Srbije, kao Stambolićev najvjerniji sljedbenik i kao najodlučniji protivnik ustavobranitelja, prihvaća program SANU i rehabilitira Memorandum.

---

⁴⁰ Matković. *Povijest Jugoslavije*, 392.

6. „Godina Miloševićeva uspona“ – 1987.

Prva godina s kojom ću započeti analizu časopisa „Duga“, bit će 1987. Budući da je cilj ovog rada osim analize „Duge“, objasniti čitatelju širi kontekst nastanka velikosrpske ideje kao takve, odnosno prikazati kako se ta ideja manifestirala kroz 20. stoljeće u okvirima jugoslavenske države. Stoga sam nastojao analizirajući članke „Duge“, staviti sam časopis u kontekst raspada Jugoslavije u razdoblju od 1987. do 1991. godine. Analizom i obradom tekstova koji su popunjavali stranice časopisa, pokušat ću prikazati tadašnji duh vremena. Također ću obratiti pozornost na bitnije datume koji su tih godina obilježili srpsku odnosno jugoslavensku politiku.

Kao što sam ranije u svome radu naveo, osamdesetih godina mediji u Srbiji počinju se „liberalizirati“, s obzirom da je oslabljeno srpsko komunističko vodstvo pod sve većim pritiskom kritičke inteligencije koja postepeno počinje zauzimati mjesto nepostojeće opozicije. Upravo je „Duga“ bila opozicijski časopis kojeg su smatrali slobodoumnim i provokativnim. Njezini tekstovi nisu bili društvena kritika, već politički stav opozicije, koji nikako ne doprinosi rješavanju društvenih sukoba i stabilizaciji stanja, nego ih još više zaoštava. U jesen 1985. godine „Duga“ je kritizirana od strane Saveza komunista Jugoslavije, zbog sadržaja i poruka u kojima proturječe postojećoj komunističkoj vlasti. Da bi na kraju usvojila novu nacionalističku uredničku politiku nakon što je u proljeće 1987. godine smijenjen glavni urednik. U toj smijeni neposredno je sudjelovala „Politika“ kao posrednik i tumač nastojanja da režimu približi neke srpske medije. Pa tako mediji u Srbiji dolaskom Slobodana Miloševića na vlast, počinju služiti režimu, čime postaju instrument njegove politike, te im je primarna funkcija veličanje i opravdavanje prosrpske politike, ali i same velikosrpske ideje, te indirektno huškanje javnosti na rat.

Objavom Memoranduma SANU u rujnu 1986. godine, ponovno dolazi do pogoršanja napetosti između Srba i Albanaca, da bi u konačnici u proljeće 1987. srpski i crnogorski aktivisti na Kosovu i Metohiji planirali organizirati tzv. „marš na Beograd“, u znak nezadovoljstva situacije na Kosovu. Zbog takve situacije je srpsko političko rukovodstvo poslalo Miloševića krajem travnja 1987. s ciljem da umiri srpsko stanovništvo na Kosovu. Dolaskom Miloševića na Kosovo Polje, okupilo se mnoštvo ljudi koje je pokušavala smiriti policija. U jednom trenutku narod je počeo skandirati, pa je Milošević pokušao smiriti situaciju s namjerom da poslušna što mu narod ima za reći. Kosovski Srbi žalili su se da ih Albanci „biju“, na što im je on odgovorio poznatom rečenicom: „Niko ne sme da vas bije!“

Tim činom Milošević dobiva veliku podršku masa, pritom primarno mislim na podršku kosovskih Srba.

Budući da je od početka osamdesetih godina, odnosno od Titove smrti, sve češća tema u Srbiji bila revizija Ustava iz 1974., te se o njoj svugdje pisalo i govorilo, ona je također konstantno bila prisutna i tekstovima „Duge“. Početkom godine, još uvijek nije bilo tekstova gdje se isticao nacionalizam, već se kritizirala tadašnja ekonomija i politika komunističke Jugoslavije. Primjer kritike tadašnjih političara i njihove politike objavljen je u članku Milomira Kragovića, gdje je intervjuiran beogradski sociolog Predrag Radenović. On je za „Dugu“ izjavio kako federacija ne može biti fakultativna kategorija, prosto zbir republičko-pokrajinskih interesa ili nekakav nametnuti kišobran koji se ne mora odbaciti. Također je istaknuo da je retorika političara postala retorika praznih riječi, zamagljivanja i „principa“ u koji suštinski ne vjerujemo. Politički govor je postao opterećen riječima bez značenja i šiframa, koje kod običnog čovjeka postavljaju pitanje o čemu se zapravo, radi?⁴¹ Zatim je novinar Dragoljub Golubović u svojem članku indirektno podržavao ustavoreformatore te je govorio o tome kako je došlo vrijeme da se mijenja ono što treba mijenjati u najvišem zakonu jedne zemlje – Lex Superior, te smatra da ako je Ustav iz 1974. godine doveo do krize odnosa u zemlji, onda očito taj ustav treba mijenjati.⁴² U intervju s Dušanom Bilandžićem, Bilandžić je naglasio kako je u toj krizi bilo potrebno malo ublažiti i relativizirati polemiku oko dugoročnog programa ekonomske stabilizacije i kritičke analize, s obzirom da su stvari polarizirane, a sama polarizacija je zapravo indikator političkih sukoba.⁴³

U veljači se više počinje govoriti o sve češćoj pojavi nacionalizama diljem Jugoslavije. Pa je tako Nikola Visković, profesor Pravnog fakulteta u Splitu, te jedan od onih ljudi koji su se na ovim prostorima najtemeljitije bavili desnim pokretima u svijetu, u članku Raška Kovačevića, rekao kako je jasno da treba oštro i brzo odgovarati na svaki pokušaj rehabilitacije predratnih reacionara, ustaštva i četništva, na svaku zloupotrebu vjere ili slavljenja Stepinca i sl. On smatra da je svaki nacionalizam izrazito konzervativna i najčešće krajnje desničarska pozicija, bio on srpski, hrvatski, albanski ili koji god.⁴⁴ Dok je novinar

---

⁴¹ Kragović, „Kako birokrate uvrću uši“, 18-21.

⁴² Golubović, „Predaja ili odbrana“, 11.

⁴³ Drageljević, „Greške pod maskama“, 12-15.

⁴⁴ Kovačević, „Lude kuće naših sukoba“, 12-15.

„Duge“, Ivo Družijanić, veću naslovu svojeg članka *Desnica sa levom frazom* dao do znanja, kako simpatizira povezivanje komunističkog vodstva Srbije s nacionalističkim snagama. Stoga je u tekstu naglasio kako je građanska desnica zauzimanjem istaknutog mjesta na jugoslavenskoj političkoj sceni, zapravo smjerala promijeniti političko ustrojstvo, odnosno osnovu društvenog uređenja zemlje, pa joj se na tome nema što zamjeriti.⁴⁵

Idućeg mjeseca, u „Dugi“ je kritiziran tekst 57. broja mjesečnika za kulturu „Nova revija“, koji je u siječnju iste godine objavljen pod nazivom *Prilozi za slovenski nacionalni program*. Ta je situacija dovela slovenske političke krugove u vrlo neugodan položaj. U daljnjem tekstu „Priloge“ se usporedilo s Memorandumom, za razliku od kojeg je sam tekst teže shvatljivo štivo, za čije je razumijevanje potrebno dosta znanja. Kritizira se autore „Priloga“ kako su se uplašili da će ih netko zaboraviti, pa su se požurili da i sami u vrijeme kad svi to rade, i oni iznesu neki svoj stav. U brojevima „Duge“ koji su izašli tijekom travnja nije bilo nikakvih delikatnijih tema, osim ponovnog spominjanja problematike ekonomske krize, pod naslovom *Krivina na pravom – kriza sve dublja, izlaz sve dalji*.⁴⁶

Kraj travnja obilježio je Miloševićev posjet Kosovu, o kojemu je tek pisano u narednim brojevima „Duge“ koji su izdani u svibnju iste godine. Pa tako u samom početku članka *Kosovo, naša dežela* stoji kako je bitan uvjet da se na Kosovu vodi jugoslavenska politika, koja mora biti dominantna u cijeloj zemlji, a ne da državi postoji prevlast republičkih i pokrajinskih etatizama i separatizama. Dalje u tekstu stoji kako su Srbi, Crnogorci i drugi žitelji Kosova – kojima u mirnodopskom razdoblju albanski fašisti, šovinisti i separatisti otimaju zemlju, kuće, žene i djecu, ili „samo“ čast i počinak – pišu tužbe i žalbe, a kad izgube svaku nadu putuju za Beograd i „plaču“ u kamenim skupštinskim salama pred najvišim predstavnicima SR Srbije i Jugoslavije. Zatim dalje piše kako su u najdužoj kosovopoljskoj noći između 24. i 25. travnja sedamdeset osmero ljudi i stotine problema izašli pred Slobodana Miloševića, te isječcima iz tog razgovora i televizijskim snimkama, zatekli cjelokupnu jugoslavensku javnost.⁴⁷ Povratkom Miloševića u Beograd, Predsjedništvo CK SK Srbije jednoglasno je podržalo ocjene Slobodana Miloševića o skupu u Kosovu Polju. Rasplet situacije se očekivao početkom svibnja na sjednici Predsjedništva CK SKJ. Javnosti je priopćeno da su razmatrane informacije Slobodana Miloševića i Azema Vllasija, te da će se na sjednici detaljno raspravljati o ostvarivanju stavova o Kosovu. Međutim zaključak

---

⁴⁵ Družijanić, „*Desnica sa levom frazom*“, 8-9.

⁴⁶ Žarković, „*Krivina na pravom putu*“, 18-21.

⁴⁷ Rapaić, „*Kosovo, naša dežela*“, 28-29.

Predsjedništva je bio taj da se i dalje manifestira nacionalističko i separatističko djelovanje, te da postoji povećani broj problema u radu državnih organa, što izaziva opravdano nezadovoljstvo građana. Također se navodi kako Kosovo nije samo srpski problem, već jugoslavenski, te da postoji opasnost da se taj problem dalje internacionalizira. Na početku teksta Milisava Milića, *Bumerang kneževe kletve*, govori se o mogućim katastrofalnim posljedicama pokreta za odcjepljenje Kosova, te o spremnosti srpskog naroda na žrtve u slučaju neprijateljskog napada na Srbiju. Tu se može primijetiti koliko se u tekstu isticalo, da ako Kosovo neće biti srpsko, onda neće biti ničije pa i pod cijenu nestanka cijelog srpskog naroda. Zatim još spominje Miloševićev patriotski poziv Srbima i Crnogorcima: *“Vi treba da ostanete ovde. Ovo je vaša zemlja, ovde su vaše kuće, vaše njive, vaše bašte, vaše uspomene. Nećete valjda napustiti svoju zemlju, jer se u njoj teško živi, jer su vas pritisli nepravda i poniženje. Nije nikada bilo svojstveno duhu srpskog i crnogorskog naroda da ustukne pred preprekama, da se demobilize kad treba da se bori. Treba da ostanete ovde i zbog svojih predaka i zbog svojih potomaka. Neostajanjem pretke biste obrukali, potomke razočarali.”*⁴⁸ Citiranjem Miloševićeva poziva u tekstu, indirektno se pozivalo Srbe na okup.

Kao što sam već ranije spomenuo u radu, kako je u proljeće 1987. godine promijenjen glavni urednik, u čije se vrijeme „Duga“ više radikalizirala, čiji tekstovi počinju isprva doslovno propagirati srpski nacionalizam koji se, kako je vrijeme odmicalo, počeo prelijevati u velikosrpsku hegemoniju.

Kada se Milošević vratio s Kosova bio je druga osoba, barem je tako izjavio Ivan Stambolić. Njegov sve izraženiji autokratski način vladanja, te stavljanje principa kolektivnog rukovodstva u drugi plan, izazvalo je prve proteste protiv Miloševića unutar samog srpskog vodstva, ali i od strane samog Stambolića koji se sve više osjećao marginaliziranim.⁴⁹ Objavlivanjem naslova „Bal vampira“ na naslovnoj stranici studentskog glasila „Student“ na beogradskom Univerzitetu, nastojalo se isprovocirati komuniste od strane opozicije, u čemu je Miloševićev prijatelj i ideolog beogradske partijske organizacije Dušan Mitević prepoznao „napad na Tita“. Međutim tadašnji predsjednik beogradske partijske organizacije Dragiša Pavlović, smatrao je kako ima puno važnijih stvari za diskusiju od ilustracija na naslovnici. To je izazvalo polemiku između njih dvojice, zatim i konflikt koji je izazvao nejedinstvo u Partiji. U ljeto 1987. dolazi do dublje podjele unutar same srpske elite, što je Milošević pod svaku cijenu nastojao eliminirati. Budući da je smatrao kako je jedinstvo

---

⁴⁸ Milić, „*Bumerang kneževe kletve*“, 30-32.

⁴⁹ Jović. *Jugoslavija: država koja je odumrla*, 386.

Partije preduvjet jedinstva Srbije; a onda i Jugoslavije.⁵⁰ Tako ubrzo dolazi i do podjele na revolucionare i institucionaliste.

Tijekom ljetnih mjeseci nije bilo nekih konkretnijih tekstova „oštrije“ tematike koji su se ticali cjelokupne situacije u zemlji. Izašlo je svega nekoliko tekstova „slabijeg intenziteta“ koji su se odnosili na ekonomsku krizu i problematiku Kosova. Jedini tekst koji bih izdvojio jest onaj glavnog urednika „Duge“ Ilije Rapaića iz srpnja, *Vododelnica političke prakse*, a odnosio se na situaciju koja se dogodila krajem lipnja, kada je više od tisuću kosovskih Srba i Crnogoraca došlo protestirati tijekom trajanja sjednice CK SKJ, zbog tobožnjeg progona od strane tamošnjih Albanaca. U tekstu se koristila ironija kao i u većini „Duginih“ tekstova, pa je tako u samom početku teksta pisalo da se plenumom i zaključcima ne pobjeđuju kontrarevolucionarne snage, velikoalbanski šovinisti i separatisti. Nadalje se u tekstu tvrdilo da je Centralni komitet jednoglasno usvojio zaključak u kojem se isticalo da utvrđivanje mjera idejno-političke odgovornosti nije do kraja sagledano kada je riječ o pojedinim kadrovima s Kosova, koji su dugo stajali na čelu Saveza komunista i na drugim istaknutim funkcijama, a imali su presudan utjecaj na kreiranje tadašnje politike koja je dovela do eskalacije albanskog nacionalističkog separatizma. Tu se htjelo dati do znanja koliko je zapravo komunistička vlast neefikasna da napravi nešto konkretno po pitanju rješavanja situacije na Kosovu u korist srpskog naroda. Za kraj je još stajalo kako se djelovanje srpskih nacionalista ne treba minimizirati. Njihove prijetnje i revanšistički zahtjevi ne doprinose rješavanju problema srpskog i crnogorskog naroda na Kosovu, već upravo idu u prilog onim snagama koje neće shvatiti svu težinu kosovske drame, te koji previranja u srpskom i crnogorskom narodu tretiraju isključivo kao posljedicu djelovanja srpskih nacionalista.⁵¹ Što je opet odličan primjer srpske retorike u smislu prikazivanja Srba kao žrtava.

Krajem ljeta, na stranicama Duge pojavljuju se naslovi primjerice: *Koliko je osjetno pad životnog standarda ugrozio zdravlje jugoslavenske nacije?!;* zatim, *Ima li izlaza iz bezizlaza;* *Ko je lumpovao u Tirani?;* *Rušenje srpske Bastilje* i itd. Iz njih se da naslutiti kolika je zapravo sloboda kritiziranja svega komunističkog i separatističkog bila prisutna u srpskim medijima, a koji su sve više bili pod utjecajem „promiloševićeve“ struje.

Kako bi svoju vlast u potpunosti konsolidirao i Partiju ujedinio, Milošević se kao vođa revolucionara krajem rujna sukobio s Pavlovićem na Osmoj sjednici Centralnog komiteta SK

---

⁵⁰ Jović. *Jugoslavija: država koja je odumrla*, 388.

⁵¹ Rapaić, „*Vododelnica političke prakse*“, 18-20.

Srbije. Na njoj pobjeđuje promiloševića struja, te je partija ponovno ujedinjena. Dragiša Pavlović je razriješen dužnosti, dok je Stambolić ostao zatečen razvojem tadašnje situacije. Međutim, sredinom prosinca iste godine, Stambolić je doživio istu sudbinu kao i Pavlović.

U listopadu je objavljen članak Zorana Bogavaca na četiri strane s puno objavljenih slika s te sjednice na kojoj je Milošević odnio relativno glatku pobjedu. Naslov teksta je glasio *Posle jednog plenuma: Demokratski ritual političkog žrtvovanja*. Ovom prilikom iznijet ću dva ključna citata koji su po mojem sudu obilježili ovaj članak: “ *Jer, nikad jedan sukob našeg posleratnog rukovodstva, nikad jedna osjetljiva kadrovska promena , nije učinjena pred očima čitavog naroda. I rukovodstvo koje se odlučilo na tako nešto odlučilo se da primi pred narodom punu odgovornost. I odlučilo je da najzad javno mnjenje (istina nesavršeno, ali kad nemamo neko bolje) postane istinski faktor političke borbe.*”⁵² Tu se nastoji prikazati veličina same sjednice, odnosno koliko je ona bila značajna u očima srpskog naroda. Dok se u idućem citatu nastoji kroz uvijek prisutnu ironiju prikazati sukob dviju politika, odnosno sukob dvojice suprotstavljenih protagonista, prilikom čega se Miloševića idealizira. Pa tako u tekstu stoji: „*Zato sukob na plenumu nije bio sukob oko jednog čoveka, ni oko brzine provođenja usvojenih zaključaka, nego smo zapravo prisustvovali sukobu dva shvatanja politike. Jednom koji, prateći događaje, hoće da „pliva“ na vrhu tog talasa uspešno balansirajući i drugog koji zaista ima mnogo veće ambicije, i kome u korenu leži ideja o političkoj artikulaciji svesnih, ali i emotivnih energija naroda, na koji se, inače, od ova dva modela zdušno, u svakoj prilici i neprilici pozivaju.*”⁵³

Do kraja godine, nije više bilo značajnijih tekstova koje bih istaknuo za ovu godinu, budući da nije bilo ni značajnijih događaja osim možda dva koja su se dogodila sredinom prosinca, a o kojima nije bilo konkretnijih članka u časopisu. To su svakako, isključenje Fadila Hoxhe iz Saveza komunista, te razrješenje Ivana Stambolića s dužnosti predsjednika Predsjedništva SK Srbije. Također bih istaknuo kako se od prosinca, počinju u oglasnom prostoru časopisa oglašavati oglasi knjiga koje nose nadahnute naslove u kojima se veliča srpske mitove, legende i povijesti.

---

⁵² Bogavac, „*Posle jednog plenuma: Demokratski ritual političkog žrtvovanja*“, 14-17.

⁵³ Ibid, 17.

7. „Godina događanja naroda“ – 1988.

Od članaka koji su bili objavljeni tijekom siječnja 1988. godine obratio sam najviše pozornosti na tri teksta, od kojih se prvi odnosio na kritiku Katoličke crkve, drugi u kojemu je kritizirana i ismijavana slovenska inteligencija i slovenska politička elita, te treći u kojemu je kritiziran hrvatski tjednik „Danas“.

Pa tako naslov prvog teksta poznate srpske novinarkе Dade Vujasinovića u kojem sarkastično kritizira Katoličku crkvu glasi *Dolari u dolini suza*. Tu je zapravo naglasak na kritici načina na koji Crkva zarađuje od turizma. Vujasinović je u tekstu tvrdila kako je međugorska crkva tada dnevno inkasirala oko četiri milijarde starih dinara, te je naziva Gospom od čitluka – Gospom od love. Najbolje taj sarkazam opisuje sam početak teksta u kojem Dada postavlja sljedeća pitanja: *“Hoće li nam Bogorodica pomoći da vratimo inodugove koje smo skuckali protekle decenije u bogtepita šta? Kako je promovisana „komunistička“ Madona? Zašto smo dozvolili da nam Talijani maznu 10 milijardi dolara? Leći li Gospa SIDU? Zašto zakeraju vinoljupci? Šta rade profesori marksizma Djevi Mariji? Ko je misteriozni kamenjar? Šta može u Međugorju da nauči Miodrag Mirović, prvi čovek yuturizma?”*⁵⁴

U drugom tekstu Krste Bijelića, *„Moja dežela“ (ni)je ugrožena*, gdje se ismijava i kritizira slovensko političko vodstvo i inteligencija stoji sljedeće: *“Inzistiranje „alpskih intelektualca“, koji čine jezgro „nacionalnog pokreta“, (isključivo) na razlikama, posebnostima i specifičnostima Slovenije i Slovenaca, na navodno ugroženom nacionalnom suverenitetu, državnosti i samobitnosti, poprimilo je na slovenačkoj javnoj sceni – uz obilatu pomoć javnih glasila – oblik metastaze koja ne dopušta da se od šume (nacionalnog) vidi „drveće“ (čovjek)”*⁵⁵ Vidljivo je da autor članka želi na podrugljiv način istaknuti slovenski nacionalni pokret, te na kraju rečenice uspoređuje želju Slovenije za konfederalnim uređenjem Jugoslavije s kojekakvim karcinomom, koja Slovencima ne dopušta da od šume vide stablo.

Dok se u posljednjem tekstu Ilije Rapaića, pod naslovom *Novinarski salto morale*, kritizira hrvatski tjednik „Danas“. On je u tekstu poručio da ako su zaista kolege iz navedenih listova (tu misli na novinare tjednika „Danas“) kao i snage koje ih podupiru, iskreno uvjereni kako je odlazak Dragiše Pavlovića s političke scene i smjenjivanje Ivana Stambolića zaista

⁵⁴ Vujasinović, *„Dolari u dolini suza“*, 33-35.

⁵⁵ Bijelić, *„Moja dežela (ni)je ugrožena“*, 67-72.

veliki gubitak za socijalizam i demokraciju u Srbiji, odnosno u Jugoslaviji, neka Hrvati pokrenu inicijativu da se dotični drugovi kao predstavnici SR Hrvatske izaberu u najviše organe SFRJ i CK SKJ, ili bolje u najviše organe SR Hrvatske.⁵⁶

U veljači je objavljen tekst Duške Jovanić, pod naslovom *Nisam ničiji miljenik*. To je zapravo bio intervju s Dušanom Mitevićem⁵⁷, iz kojeg bih istaknuo sam kraj teksta, gdje mu je postavljeno pitanje koji je njegov stav oko Memoranduma SANU? Na što on odgovara sljedeće: „*U pitanju je bio program srpskog nacionalizma i da se Savez komunista nije suprostavio i organizovao demokratsku raspravu, Memorandum je mogao da bude ako ne paklena bomba, ono sigurno paklena pomarandža protiv bratstva i jedinstva u Jugoslaviji. Mi svakako jesmo za ustavne promene, za samoupravno konstituisanje i obezbeđivanje ravnopravnosti republike Srbije u okviru Jugoslavije, jesmo za njen ubrzani razvoj, ali nijednog trenutka se ne zalažemo za bilo kakve privilegije i većinsku hegemoniju. To je ta vododelnica, taj dubok jaz između politike Saveza komunista Srbije i nacionalističkih snaga.*“⁵⁸ Iz teksta se daju naslutiti njegova komunistička uvjerenja, međutim kao i Milošević bio je prikriveni nacionalist.

Od veljače do svibnja nije bilo nekih značajnijih tekstova, koje bih izdvojio. Treba jedino spomenuti da je bilo nekoliko tekstova koji su se ticali problematike Kosova i općenito krize u državi. Pa su tako naslovi koji su se odnosili na problematičnu situaciju na Kosovu glasili: *Koja istina nije istina; Kosovo: Ko raspiruje nacionalni revanšizam (O iseljavanju Albanaca); Kosovo je sve bliže; Književni rat Srba i Albanaca (na jugu ništa novo) i td.* Naslovi koji su se odnosili na krizu u državi su sljedeći: *Kako zaustaviti rđanje vlasti; Treniranje nemoći (intervju dr. Jovana Mirića o krizi Partije); Neka bude bedno, samo neka je stabilno (intervju Dušana Bilandžića o krizi); Promene za status kvo (intervju prof. Radoslava Stojanovića o političkom sistemu i krizi) i td.*

Međutim, u 370. broju „Duge“, koji je izašao početkom svibnja prvi put se pojavljuje tekst kojim se indirektno veliča velikosrpstvo. Naime riječ je o intervjuu Davida Mckenzija, američkog povjesničara koji se bavio srpskom historiografijom. U tekstu se na simpatičan način govori o tome koliko dobro Mckenzie poznaje srpsku povijest, misleći pritom na ideologe velikosrpske ideje. Sam naslov teksta glasi *Rehabilitacija Ilije Garašanina*, a

⁵⁶ Rapaić, „*Novinarski salto morale*“, 26.

⁵⁷ U vrijeme prvih višestranačkih izbora u Srbiji 1990. godine bio je generalni direktor Radio-televizije Beograd. Tako je za vrijeme njegovog mandata televizija odigrala značajnu ulogu popularizirajući „mitinge istine“ i „događanje naoda“. Bio je blizak prijatelj Mirjane Marković i Slobodana Miloševića.

⁵⁸ Jovanić, „*Nisam ničiji miljenik*“, 14-17.

Mckenzija se iz šale naziva „srpskim nacionalistom“ zbog njegovog dobrog poznavanja povijesti Srbije i srpskog naroda. Pa tako autor ovog teksta Ivan Miladinović kaže da Mckenzie bolje poznaje Šumadiju i njenu povijest od pola srpskih povjesničara. Također ću za kraj citirati Miladinovića koji oprezno govori o velikosrpstvu, ali ga zato osjetno podržava: *“ Ilija Garašanin je ostao kamen spoticanja naše posleratne historiografije. Do rata on je smatran jednim od tvoraca jugoslovenske ideje. Docnije su preovladali stavovi da je Garašaninova ideologija bila u funkciji velikosrpske nacionalne države. Naše društvo se nalazi u fazi preocjenjivanja prošlosti, a uostalom, ni historiografija ne bi bila nauka da na stara pitanja ne pokušava, uvek iznova, da daje nove odgovore. Stoga nikad nije na odmet saslušati mišljenje naučnika koji na sve naše istorijske prilike i neprilike posmatra sa prostorne distance i bez emotivnih predrasuda. Bez obzira na njegove predrasude koje proističu iz njegovog društvenog konteksta i poimanju nacije i nacionalnog pitanja. “*⁵⁹

Od lipnja se u „Dugi“ počinje pojavljivati rubrika pod imenom „Srpska posla“, koja se počinje baviti bilo kakvom vrstom srpske problematike, te koja je upućena isključivo srpskoj populaciji, odnosno srpskom čitateljstvu. Autor čiji su se podrugljivi, ironični, ksenofobični, te nacionalistički članci objavljivali u toj rubrici, bio je Brana Crnčević⁶⁰ dobar prijatelj Slobodana Miloševića i otvoreni „četnik“. Pa je tako prvi naslov koji je zasjao u toj rubrici glasio *Srbija za iznajmljivanje*.

*“Srbija je, za Horvata i Kermaunera, Republika za iznajmljivanje (krevet na rasklapanje), koji se može prodati na parče, ili u komadu. Da li je Srbija zaista krevet na rasklapanje, pokazaće vreme. Ganut sam što Hrvat i Kermauner od Srbina očekuju da bude dobar. Lepo je od Srba očekivati da budu dobri, ali glupo je od njih očekivati da budu toliko glupi!”*⁶¹

Također je u istom broju na četiri strane objavljen tekst pod naslovom *Gospode Bože hiljadu godina*, koji se odnosio na proslavu 1000 godina proslave pokrštanja Rusa. Što je također dokaz liberalizacije „Duge“, budući da bi tekstovi takvog religioznog karaktera u Titovo vrijeme bili smatrani kontroverznim i neobičnim, te bi ih ne bi bilo moguće objaviti u nekom jugoslavenskom glasilu.⁶²

---

⁵⁹ Miladinović, „Rehabilitacija Ilije Garašanina“, 23-25.

⁶⁰ Književnik, novinar, scenarist i jedan od osnivača Srpske napredne stranke. Pisao je i uređivao glasila poput Duge, Ježa, NINa, Politike i Pečata. Bio je dobar prijatelj Slobodana Miloševića, te je zagovornik nevinosti Radovana Karadžića pred Haškim sudom.

⁶¹ Crnčević, „Srbija za iznajmljivanje“, 12-13.

⁶² Kalajdić, „Gospode Bože hiljadu godina!“, 35-38.

U članku novinara Dragana Barjaktarevića, iz druge polovice lipnja, čiji je naslov glasio (*Srbija van sebe, pokrajine za sebe*) *Ruganje s naukom*, naveo bih citat iz teksta u kojem je izjavio sljedeće: „ *Bliža prošlost je pokazala svu bedu voluntarističkog političkog ustavnog ustrojstva Republike Srbije. Ona je i dalje na delu. Držati se takvog koncepta k'o pijan plota, znači dalje treniranje krize, dalju feudalizaciju Jugoslavije, dalje srozavanje Srbije na „beogradski pašaluk“, napokon – to znači neprihvatanje modernizacije jugoslovenske države, to jest, njeno odumiranje.*“⁶³ Ovdje autor članka govori o nepravdi koja je nanesena Srbiji po pitanju pokrajina, te je uvrijeđen činjenicom da su ostala politička rukovodstva Jugoslavije nepovjerljiva prema redefiniranju ustavnog položaja SR Srbije u SFRJ.

Tijekom lipnja Milošević je u intervjuu za srpski tjednik „NIN“, prvi put u javnosti izašao s novom nacionalističkom retorikom, gdje je govorio jezikom koji je podsjećao na nacionalistički diskurs inteligencije. Također je izjavio da se Srbija mora konstituirati kao država, te je pozvao na slogu svih nacionalnih snaga. Sredinom lipnja pred zgradom Skupštine u Beogradu okupilo se mnoštvo radnika zaposlenih u zemunskoj tvornici poljoprivrednih mašina „Zmaj“ zahtijevajući objašnjenje zašto su im smanjeni prihodi. U 374. broju „Duge“, izašao je članak Ivana Miladinovića, pod naslovom *Hoćemo promjene!*. U tekstu su opisane demonstracije ZMAJ-a pred beogradskom Skupštinom, te se govori o tome kako se demonstracijama pridružilo još nekoliko tisuća Beograđana koji su pozdravljali svaku riječ radnika. Nakon što su radnici otišli svojim kućama, građani su ostali te počeli skandirati sljedeće parole: *Dole izdajice! Idite na Kosovo, Kosovo je Srbija!* i td.⁶⁴ Čime je dano na znanje kako je jedan skup koji je trebao biti samo iskaz ekonomskog nezadovoljstva radnika, na kraju završio kao nacionalistički skup građana. Smatra se da je taj događaj bio uvertira u tzv. „Događanje naroda“.⁶⁵

Budući da je krajem svibnja uhićen trojac Janez Janša, David Tasić i Ivan Borštner, koji su optuženi za javno odavanje vojnih tajni u listu „Mladina“, u istom je 374. broju „Duge“ o tom događaju izdan poveći tekst. Naslov članka je glasio: *Vojna tajna kao narodna imovina*, dok je na početku članka pisalo sljedeće: *“Protesti i manifestacije kojima se traže pravedni i javan istražni i sudski postupak nad uhapšenim Janezom Janšom, Davidom Tasićem i Igorom*

---

⁶³ Barjaktarević, „*Ruganje s naukom*“, 9.

⁶⁴ Miladinović, „*Hoćemo promjene!*“, 21-23.

⁶⁵ Događanje naroda je naziv za seriju mitinga pristalica nove politike Slobodana Miloševića, takozvane mitinge protesta protiv partijskih i državnih birokrata i protiv takozvanih autonomaša i foteljaša. Naziv su dobili po izjavi književnika Milovana Vitezovića koji je na mitingu Miloševićevih pristalica u Beogradu 19. novembra 1988. godine izjavio: „Poštovani narode, naša istorija će ovu godinu zapamtiti kao godinu u kojoj nam se dogodio narod“.

Borštnerom, osumnjičenim za „odavanje vojne tajne“, do te mere su poprimili oblik masovnog političkog spektakla i toliko su naelektrisali atmosferu u našoj, tradicionalno namirnijoj, najhladnijoj najproračunatijoj i najpromišljenijoj republici, da je vrlo konkretan i zakonski regulisan predmet spora postao sasvim sićušan u odnosu na nagomilane posledice koje su iz njega proizašle.“⁶⁶ Ponovno se u ovome citatu može primijetiti koliko je zapravo bio prisutan sarkazam i kako se na jedan diskretan, usudio bih se reći inteligentan način kompromitiralo Slovence.

Početak srpnja održan je prvi „miting istine“ u Novom Sadu, u znak podrške srpskom političkom rukovodstvu, s ciljem da se druge „uspavane“ Srbe probudi za borbu protiv „birokratizma“. Dejan Jović u svojoj knjizi *Jugoslavija - država koja je odumrla*, tvrdi kako je Milošević bio daleko popularniji od vojvođanskih političara, da ga je u Vojvodini podržavao narod, te da su se kosovski Srbi direktno okrenuli protiv pokrajinskog rukovodstva Vojvodine. Također su i sami srpski mediji pružali dodatnu potporu u svojim tekstovima i fotografijama. U tri i pol mjeseca, od jednog običnog mitinga istine sve se pretvorilo u gotovo neprekidne demonstracije protiv vojvođanskog vodstva, a u znak podrške novoj Miloševićевой politici. U „Dugi“ su objavljeni tekst i slike tog mitinga tek u 376. broju, izdanje srpanj/kolovoz, pod naslovom (*Udar na političko biće Vojvodine: „Hoćemo slobodu!“*) 9.7.1988. U tekstu članka stoji sljedeće: *"Događaji koji su se odigrali u Novom Sadu i suze koje su prolili Srbi Crnogorci kao i poštteni Novosađani, duboko su me dirnule. Bio je to vapaj za slobodom i razumevanjem. U isto vreme neki vojvođanski rukovodioci duboko su se zabarikadirali iza prozora zgrada Izvršnog veća, Skupštine SAP Vojvodine i ostali nemi na izraženu želju za čašom vode i komadom hleba.*“⁶⁷

Tijekom kolovoza objavljeni su i upućeni hrvatskoj strani tekstovi sljedećih naslova: *Boban se doista ne predaje; Stradanje Srba u NDH; (Kako „Danas“ vidi juče, opet) Srpske sablje i pendreci*. Zatim su u rubrici „Srpska posla“ također prisutni senzacionalni naslovi: (*Dugo strašno leto*) *Prečanska zlatna suza; Ustav bez države, Mala i Velika Srbija*. U oglasnom prostoru stranica „Duge“, objavljujani su naslovi tada izdanih knjiga poput: *Boj na Kosovu, Kralj Petar I. Karađorđević i td*. Što opet daje do znanja kakve knjige se izdaju i s kojom tematikom.

---

⁶⁶ Marić, „Vojna tajna kao narodna imovina“, 24-26.

⁶⁷ Nekoliko istrgnutih fragmenata iz jugoslavenske štampe, „9.7.1988.“, 32-34.

Budući da je svakim idućim izdanjem „Duge“, iz mjeseca u mjesec, bilo objavljivano sve više političkih tekstova, budući da se situacija u zemlji počela sve više „zahuktavati“, morao sam napraviti selekciju, te odabrati samo one članke koji su se po mojem sudu činili najzanimljivijima.

Tako je u rujnu objavljen članak Ratka Kneževića, pod naslovom (*Bitka za Jugoslaviju protiv Srbije*) *Tiranija licemerja*, kao reakcija na naslove i tekstove koji su izlazili tijekom tog vremena u hrvatskom tjedniku „Danas“. Knežević je očito u tom tekstu bio frustriran informacijama koje su dolazile iz hrvatskih medija, pa je napisao u članku sljedeće: *“U Srbiji je osim „homogenizacije mlijeka“ prisutna i „homogenizacija naroda“. Vršiti se, naime, dijabolizacija Srbije, i to vrlo suptilno, rafinirano. Stvaraju se lažne predstave o čitavom jednom narodu i njegovom rukovodstvu. Stvaraju se neprijatelji „svom“ narodu, a u stvari tu se ogleda vlastita paranoidna predstava o svetu, koja se prenosi na Srbe. Za takve je samo slaba Srbija - dobra Srbija, a koruptivni Srbin – dobar Srbin. „Verbalni građanski rat“ je zaista počeo, ali na stranicama "DANAS-a".*⁶⁸

Krajem kolovoza u Titogradu je održan masovni miting solidarnosti, na kojem su prisustvovali kosovski Srbi i Crnogorci. To je bio do tada prvi miting van Srbije. Miting je ostao zapamćen po paroli, *Hoćemo oružje!*, koju su ljudi izvikivali na tom mitingu. U „Dugi“ se o tome pisalo tek u rujnu, pod naslovom *Kosovo je sve bliže („Šaćica od pedesetak hiljada usamljenih pojedinaca, izmanipulisana od nacionalista...“)*. Članak se sastojao od više slika, manje teksta. Tekstovi u rujnu nose sljedeće naslove: (*Divljanja albanskih nacionalista: Protiv svega što je srpsko*) *Pale, siluju, tuku, kamenuju, ruše, lome, skrnave...; Kome smeta srpski narod?; Da li sam neprijatelj srpskog naroda? i td.*

Tijekom rujna diljem Srbije i Crne Gore organizirani su masovni mitinzi na kojima su prisustvovali tisuće ljudi. SKJ traži od Miloševića da zabrani mitinge, međutim on to odbija. Početkom listopada, točnije 5. listopada nekoliko je desetaka tisuća demonstranata kamenjem i čašama jogurta gađalo partijske službenike i zgradu tadašnjeg pokrajinskog rukovodstva Vojvodine. Sljedećeg dana, kada je rukovodstvu SAP Vojvodine postalo jasno da JNA neće intervenirati, čelnici rukovodstva daju ostavke, te pristaju na zahtjeve demonstranata, kako bi ubrzo bili zamijenjeni Miloševićevim pristašama. Taj događaj je bio početak tzv. antibirokratske revolucije, preciznije nazvan „Jogurt-revolucija“. Također se istovremeno pokušalo na sličan način srušiti i tadašnje crnogorsko rukovodstvo, međutim ono je djelovalo

---

⁶⁸ Knežević, „*Tiranija licemerja*“, 22-23.

odlučnije od vojvođanskog, jer je za razliku od Vojvodine i Kosova, Crna Gora bila posebna republika, a ne dio Srbije. Pa tako 8. listopada milicija razbija demonstracije oko crnogorske skupštine.

U brojevima „Duge“ koji su izašli tijekom listopada, nisam naišao na nijedan članak vezan uz Jogurt-revoluciju, dok su o situaciji u Crnoj Gori izdana dva članka. Prvi je Ilije Rapačić čiji naslov glasi (*Pet dana koji su potresali birokratiju (5-10. oktobar 1988.) Samoupravni pazdarani*, koji nije nešto naročito reprezentativan i drugi ponešto bolji, Jovana Plamenca, (*Suze i suzavac – Tito(v)grad u mom srcu*) *Ako nam oduzmete transparente ostaće nam motke*, gdje se otvoreno kritizira crnogorsko rukovodstvo i miliciju, te se nadalje u tekstu tvrdi sljedeće: *“Kada je počeo da govori predsjednik Predsjedništva Crne Gore Božina Ivanović, protest je kulminirao, zviždali su mu, tražili da im vrate druga, vikali: „Niko te ne sluša“. Onda je mikrofon uzeo Božidar Radonjić, rekao da su pojedinci zloupotrijebili miting, grubo narušili Zakon o javnom redu i miru, pozvao narod da se razide i – izdao naredbu.*“⁶⁹

U studenom je izdan članak Tomislava Kuzmanovića pod naslovom: *Autonomaški kameleoni (Vojvodina dan posle: Duboki koreni propale politike)*, gdje se otvoreno kritizira bivše smijenjeno rukovodstvo Vojvodine, te bivšeg predsjednika Predsjedništva SAP Vojvodine Boška Krunića. Pa tako u tekstu piše: *„Drugi način je čekanje da federalno rukovodstvo smeni Miloševićevu garnituru u Srbiji, pa da se oni opet u Vojvodini popnu na vlast. Dokaz za to je uporno dolaženje Boška Krunića na sednice Predsedništva CK SKJ, iako je podneo ostavku na članstvo u njemu. Takođe, smenjeni partijski funkcioneri u Novom Sadu i dalje dolaze na posao, koristeći službene automobile, kao da se ništa nije dogodilo. U svojim politikanskim računicama ponovo su zaboravili samo na jedan politički faktor – narod! ... Poduži bi bio dosje promašaja starog rukovodstva. Pomenućemo samo dva: neracionalna izgradnja prerađivačkih kapaciteta u industriji i pogubno „prednjačenje“ uvođenju ismerenog obrazovanja... Narod je međutim, zbacio sa sebe tu hidru, iako je ostalo mnogo trabanata stare politike i teško ih se osloboditi, kao krpelja „varoe“ kad počne da siše telo pčele. Novo rukovodstvo se ne sme frazeološki pozivati na brojna dokumenta SKJ, a istovremeno voditi neku politiku za svoj račun, kako je radilo dosadašnje. Ono mora da deluje u okviru Srbije za izlazak iz ekonomske krize, razbijanje birokratske kontrarevolucije, spasavanje Kosova i obnovu jedinstvene Jugoslavije.*“⁷⁰

---

⁶⁹ Plamenac, „Ako nam oduzmete transparente ostaće nam motke“, 18-20.

⁷⁰ Kuzmanović, „Autonomaški kameleoni“, 20-21.

Masovni miting 19. studenog 1988. godine na beogradskom Ušću gdje je prisustvovalo milijun ljudi, dokazao je koliku podršku Milošević ima u narodu. Taj događaj je obrađen i objavljen u „Dugi“, tijekom prosinca. Naslov članka je glasio (*Miting bratstva – jedinstva Ušće 19.11.1988*). Članak je većinom sastavljen od fotografija s tog događaja i političkih stavova o tom događaju poznatih srpskih ličnosti poput pisca Milana Vitezovića (*“Narod više neće da sluša uspavanke, narod se probudio!”*), kipara Svetomira Arsića-Basara (*„Mi koji smo ostali na Kosovu, mi smo zalog Jugoslavije“*), glumice Katarine Gojković (*„Generacija, budućnost je u našim rukama“*), profesora Radoša Smiljkovića (*„Mi smo ti koje je vreme isturilo da nađu put izlaska iz krize“*) i mnogih drugih, te naravno i samog Slobodana Miloševića (*„Nije vreme za tugu, već za borbu“*).⁷¹

Za kraj godine, spomenuo bih da je u drugoj polovici studenog, na sjednici Pokrajinskog komiteta Saveza komunista Kosova s dužnosti predsjednice predsjedništva PK SK Kosova smijenjena je Kaćuša Jašari, dok je Azem Vlasi razriješen članstva u istom tom tijelu. Međutim tek krajem prosinca iste godine, o tome je ukratko pisano na prvim stranicama „Duge“, u rubrici Zorana Sekulića, „YU 14 dana“, koja je obuhvaćala najvažnije događaje koji su se dogodili u protekla dva tjedna. Naslov teksta je *Slepa ulica*, a u tekstu nadalje stoji: *“Članovi pokrajinskog komiteta ipak su, gotovo jednoglasno (sa samo četiri glasa protiv), ostali kod ocena da Kaćuša Jašari više ne može da bude predsednik kosovske partijske organizacije i da se Azem Vlasi oslobodi dužnosti člana Predsedništva PK.”* , također se za kraj članka postavlja Vlasiju sljedeće hipotetsko pitanje: *“zašto svojim autoritetom, svih ovih godina, energiju albanskog naroda nije uspeo da usmeri protiv separatizma i albanskog šovinizma? Samo tako bi, na delu, pokazao da klicanje Titu i Partiji, jugoslovenske zastave u rukama demonstirana, nisu bile prozirni maskenbal!?”*⁷²

---

⁷¹ Milošević, Arsić-Basara, Vitezović, Gojković, Švabić, Smiljković, Ristović i Tomić, „Ušće 19.11.1988“, 16-19.

⁷² Sekulić, „Slepa ulica“, 4.

8. „Godina revolucije“ – 1989.

Nova 1989. godina je već u prvoj polovici siječnja krenula dosta burno, budući da je nakon organiziranih velikih mitinga 10. i 11. siječnja u Crnoj Gori, došlo do smjenjivanja njezinog dotadašnjeg rukovodstva. Ubrzo je postavljeno novo „poltronsko“ rukovodstvo odano Miloševiću, a Crna Gora je tim činom pretvorena u satelit srpske politike. Također su na takav način ostvarena dva Miloševićeva cilja: negacija crnogorske nacije i „aneksija“ Crne Gore, odnosno njeno priključenje matici Srbiji.

Kao što sam u prethodnom poglavlju naveo, da sam zbog preobilja članaka političke tematike koji su sve više izlazili u „Dugi“, morao selektivno odabrati tekstove koji su se po mojem sudu činili najzanimljivijima, te koji su se odnosili na najvažnije događaje koji su obilježili tu godinu.

Pa bih tako iz brojeva „Duge“ koji su izašli u siječnju, izdvojio tri članka. Prvi, koji se odnosio na Slobodana Miloševića, te kojega se naziva fenomenom i karizmatičnim srpskim voždom, te sljedeća dva teksta koji se odnose na antibirokratsku revoluciju u Crnoj Gori, odnosno na samu njenu realizaciju.

Što se tiče prvog teksta o Miloševiću, na početku članka napisani su citati inozemnih glasila, koji se odnose na Miloševića kao karizmatičnu ličnost, te na njegovu politiku. Pa je tako njemački „Die Zeit“ pisao kako je Milošević autentičan, te da raspolaže karizmom, dok je američki „Washington Post“ tvrdio da kad je riječ o srpskim pravima, Milošević je potpuno u pravu ili primjerice francuski „L'Hebdo“ koji je smatrao kako Slobodan Milošević govori ili čini ono što su Srbi odavno tražili i td. Zatim slijedi tekst na četiri strane u kojem se veliča Miloševića kao političara, kao čovjeka i kao branitelja srpske države i srpskih interesa. U nastavku ću navesti jedan citat što se odnosi na Miloševića od samog autora teksta Z. Ivanovića i citat jednog od najvećih tadašnjih srpskih uglednika čije se ime spominje u tekstu. Pa je tako Ivanović pisao sljedeće: *“Za protivnike, Milošević je opasan demagog koji želi da vaspostavi srpsku tiraniju nad celom zemljom. Za pristalice, on je jedini pravi, odvažan i nepokolebljivi političar i borac koji želi definitivno da udalji sa scene kolebljivce i nesposobnjakoviće, čija je jedina pozitivna strana što su izašli iz Titove senke, i vaspostavi red u privredi koja se koprcu tonući u sve dublju krizu.”* Također bih spomenuo izjavu Dobrice Ćosića za njemački „Die Zeit“, gdje je izjavio: *“Slobodan Milošević je prvi srpski*

komunista koji je raskinuo sa vazalskim odnosom zavisnosti prema rukovodećem vrhu i istakao želju i zahtev za poštovanjem nacionalnog dostojanstva...“⁷³

Tekstovi koji su se odnosili na antibirokratsku revoluciju u Crnoj Gori, jesu tekstovi Jovana Plamenca i Nade Lazarević-Jovović, pod naslovima (*Kako su ratnički Crnogorci gandijevskim metodama srušili svoju (straho)vladu*) *Gorski vijenac uživo* i (*Crnogorski ustanak: Narod protiv koalicije*) *Dani za vijek*. U oba teksta se kritizira nesposobnost dotadašnjeg komunističkog rukovodstva Crne Gore. Plamenac ističe: “*Ja se pišem i pisaću se Crnogorac. Crnogorac srpskog porijekla, pripadnik oformljene nacije, jedne od najstarijih na svijetu i nikada nijesam primjetio da neko želi da ugrozi... Nije nacionalista onaj iz Crne Gore ko se piše kao Srbin. Nacionalista je ona ko ga mrzi što se tako izjašnjava.*“⁷⁴

Lazarević-Jovović na početku članka naglašava sjedeće: “*U dva presudna januraska dana crnogorski narod se legitimisao kao suveren, kao vrhovni politički subjekt. Dugi niz godina izgubljen po sokacima i ćorsokacima „puta u bolju budućnost“, narod je ponovo našao i prepoznao sam sebe, zakopčao pokidanu kariku sa svojom slavnom prošlošću, bližom i daljom, sa svojim korijenima, sa svojim bićem i umarširao na velika vrata u politiku i istoriju iz koje je, tako perfidno i vješto, dugo bio suspendovan.*“⁷⁵ U oba teksta, i Jovana Plamenca i Nade Lazarević-Jovović, može se primijetiti koliko je očigledno cijeli taj događaj imao potporu naroda, te je bio još upregnut „vjetrom u leđa“ i od strane samih medija, koji su u svojim tekstovima, reportažama i intervjuima veličali samu njegovu bitnost.

Tijekom veljače zamijetio sam nekoliko interesantnih članaka i naslova, pa ću ih ovdje samo spomenuti. Pa tako imamo članak pod naslovom *Kampanja protiv naroda* u kojemu se govori o tome kako bi Srbija koja bi morala ostati u Jugoslaviji u tri dijela, bila protiv opstanka takve Jugoslavije. Jer jedina pravedna Jugoslavija jest ona u kojoj je Srbija ujedinjena budući da su svi narodi Jugoslavije ravnopravni.⁷⁶ Zatim bih istaknuo članak pod naslovom *Traganje za obrazom*, u kojem je intervjuiran akademik SANU Antonije Isaković, te gdje je glavno pitanje u tekstu, da li postoji srpski nacionalni program.⁷⁷ Zatim članak u

---

⁷³ Ivanović, „*Jedan stvaran čovek*“, 67-70.

⁷⁴ Plamenac, „*Gorski vijenac uživo*“, 18-23.

⁷⁵ Lazarević-Jovović, „*Dani za vijek*“, 24-25.

⁷⁶ Rapaić, „*Kampanja protiv naroda*“, 14-15.

⁷⁷ Knežević, „*Traganje za obrazom*“, 16-20.

kojem je intervjuiran Milo Đukanović⁷⁸, *Pet fotelja ne čine sistem*, te članak Ivana Miladinovića bombastičnog naslova *Bauk srpskog nacionalizma pliva uz Dunav*.

Kraj veljače obilježilo je nekoliko događaja, poput štrajka albanskih rudara u Trepči u znak podrške Vlassiju, odobravanja amandmana na Ustav skupštine SR Srbije (čime se republici vratila jurisdikcija nad sudstvom, milicijom, narodnom obranom i vanjskim poslovima pokrajina), te demonstracija 600.000 studenata pred Saveznom skupštinom u Beogradu.

U rubrici Zorana Sekulića, „YU 14 dana“, koja je objavljena u „Dugi“ početkom ožujka, o štrajku rudara pisano pod naslovom *Pobuna protiv Jugoslavije*, gdje se govori o protivljenju rudara činjenici da Srbija postane republika, zatim o tome da rudari daju podršku Azemu Vlassiju, te o njihovom veličanju ideje Velike Albanije.⁷⁹ Također su tijekom ožujka, „Dugine“ stranice, kao i sve vrijeme dotada, popunjavali tekstovi koji su se odnosili na kosovsku problematiku.

Krajem ožujka je skupština SR Srbije donijela amandmane na republički ustav kojima je smanjena autonomija SAP Kosova i Vojvodine. Na takav je način Srbija ponovno stekla svoju državnost i suverenitet na cijelom teritoriju. Pa je tako početkom travnja objavljen članak Budimira Košutića pod naslovom *28.03.1989. (Promocija ustava SR Srbija: Prestanak*

Slika 4: Članak objavljen u "Dugi", travanj 1989. [4]

jedne strahovlade), gdje se veličalo ponovno ujedinjenje Srbije i kritiziralo amandmane iz 1971., te Ustav 1974. godine.⁸⁰ Međutim, članak koji mi je privukao najviše pažnje, jest intervju Mirjane Marković, profesorice socijologije na Beogradskom sveučilištu, predsjednice stranke Jugoslavenska levica, te supruge Slobodana Miloševića. U intervjuu se govorilo o ulozi intelektualaca i inteligencije u

Srbiji, zatim o sukobu Partije i inteligencije, te o tobožnjoj povezanosti inteligencije s nacionalizmom i antikomunizmom.

Izdvojio bih citat u kojem ona kaže sljedeće: *“Srbija je dugo pristajala na inferiorni status da ne bi uznemiravala, hendikepirala druge. Zahtev za ravnopravnošću od strane Srbije u*

⁷⁸Političar koji je na vlast došao 1991. uz pomoć Slobodana Miloševića, da bi se 1997. godine s njime otvoreno sukobio. Četiri puta je bio predsjednik Vlade Republike Crne Gore, te jedanput predsjednik republike.

⁷⁹ Sekulić, „*Pobuna protiv Jugoslavije*“, 4.

⁸⁰ Košutić, „*28.03.1989*“, 20-21.

*mnogim sredinama se doživljava kao težnja ka superiornosti. Pred tim nesporazumima Srbija više nije zbunjena. Od letos, ona više ne nosi osećaj krivice. Taj nesporazum nije zasnovan na neobaveštenosti, već na nedobronamernosti.*⁸¹ Marković je u tekstu donekle oprezna kod iznošenja svojih stavova, iako se ne može sakriti njezina nacionalistička prosrpska orijentacija, koju je vješto skrivala kao i njezin suprug Slobodan Milošević, iza svojih komunističkih uvjerenja.

U svibnju je objavljen članak Dragana Barjaktarevića, (*Kišni dani u Kninu: Zašto je krajina trusno područje?*) *Politika po merkalijevoj skali*, gdje se kritiziralo Hrvate zato što su zabranili „mitinge istine“ u Hrvatskoj. Tu se može primijetiti kako su nakon antibirokratske revolucije u Crnoj Gori, Vojvodini i Kosovu, velikosrpske pretenzije sada bile usmjerene na ostala područja Jugoslavije, u kojima je živjelo većinsko srpsko stanovništvo. U ovom slučaju je to bila Hrvatska, točnije općine u SR Hrvatskoj u kojima je dominiralo stanovništvo srpske nacionalnosti. Pa se tako ističe u članku izjava predsjednika SUBNOR-a Hrvatske, Gojka Tintora, koji je izjavio sljedeće: *“Tko pokuša organizirati mitinge u Hrvatskoj, dobiće ne samo po prstima, nego i po glavi!”*⁸² Također je u članku istog autora u sljedećem 397. broju „Duge“, bio popraćen vanredni kongres SK Crne Gore iz travnja gdje je izabrano novo rukovodstvo. Tako je Momir Bulatović postao predsjednik Predsjedništva SK Crne Gore, dok je Milo Đukanović postao sekretar, da bi 1991. postao najmlađi premijer u Europi s nepunih 30 godina.

Također se u tekstovima „Duge“ počinje govoriti o antisrpskoj koaliciji Slovenaca, Hrvata i Albanaca, te ih se na sve moguće načine nastoji kritizirati i prikazati javnosti kao najvećim neprijateljima Srbije i srpskog naroda. Sve se više govori o Hrvatima kao glavnim oponentima srpske politike u Jugoslaviji, o nesretnoj prošlosti srpskog naroda i strahu od rehabilitacije NDH. Na takav se način nastojalo nahuškati srpsku javnost, da u Hrvatima vide glavne protivnike koji gledaju samo svoje interese na uštrb Srba i Srbije.

Sredinom osamdesetih u Hrvatskoj dolazi do stanovite liberalizacije, dijelom zbog toga što je Savez komunista gubio legitimitet da se postavlja kao vrhovni arbitar. Liberalizacija se očitovala u sve otvorenijoj kritici društvene zbilje, u raspravama o civilnom društvu, reformi i pluralizmu. Potkraj 1988. i početkom 1989. godine u Sloveniji i Hrvatskoj

---

⁸¹ Sekulić, „Bez smisla za okolišenje“, 14-18.

⁸² Barjaktarević, „Politika po merkalijevoj skali“, 25-27.

osnivaju se inicijative opozicijskih društava i stranaka.⁸³ Još sredinom lipnja u Zagrebu je osnovana nova politička formulacija – Hrvatska demokratska zajednica s Franjom Tuđmanom na čelu, koja će imati presudnu ulogu u daljnjim zbivanjima u Hrvatskoj.⁸⁴

U 400. broju „Duge“, na pet stranica objavljen je tekst Srđe Trifkovića, *U mojim venama teče krv „Crnog Đorđa“*, u kojemu je intervjuiran princ Aleksandar, te se općenito govori o životu dinastije Karađorđević u emigraciji. Moje osobno mišljenje jest to da se tim tekstom nastojala izazvati empatija i nostalgija srpske javnosti, za slavnim vremenima kada je srpska dinastija imala glavnu riječ u nekadašnjoj Kraljevini, čime je bila prisutna i dominacija srpskog naroda u odnosu na ostale narode Jugoslavije.⁸⁵

Idući broj „Duge“ (br. 401), koji je izašao tijekom srpnja, u rubrici „Kosovo, u Srbiji“, objavljeni su tekstovi raznih autora na 7 strana, pod zajedničkim naslovom *Kosovo u mom srcu (Šest vekova posle pobeđe, šesto godina posle poraza)*. Tekst se odnosio na proslavu 600. obljetnice kosovske bitke, gdje je Slobodan Milošević održao svoj poznati govor na Gazimestanu. Iz govora bih izdvojio njegovu poznatu rečenicu: “*šest vekova kasnije, danas, opet smo pred bitkama i u bitkama. One nisu oružane, mada ni takve još nisu isključene.*“ Iz te rečenice se da naslutiti njegovu spremnost na rat, u slučaju da srpski ciljevi i interesi ne budu ostvareni diplomatskim putem.⁸⁶ Kako god se tumačila Miloševićeva izjava o „oružanim bitkama“, nema dvojbe da je njome počela i nova faza u raspadu Jugoslavije. Ta faza se može zvati „sjeverozapadnom fazom“ jer je tada počeo pritisak prema Sloveniji i Hrvatskoj.⁸⁷

Tako je 8. i 9. srpnja 1989. u Kninu i kod crkve Lazarice u selu Kosovo kraj Knina održana proslava 600. obljetnice kosovske bitke. Tu su održani i veliki mitinzi: doputovalo je veliko mnoštvo Srba iz Srbije, Bosne i Hercegovine i Hrvatske.⁸⁸ Tu manifestaciju popratio je tekst Borislava Soleša, (*Kosovo, u Dalmaciji: Šest vekova pre Vere Ivković*) *Predigra u Saboru, epilog u zatvoru*, koji je objavljen krajem srpnja. U tekstu se govori o velikom povijesnom značaju proslave tog događaja za srpski narod, kritizira se tadašnje hrvatsko rukovodstvo, te način na koji je prekinut miting od strane policije. Uhićene su 24 osobe među kojima je bio i Jovan Opačić⁸⁹, koji od tog trenutka postaje mučenikom. Najbolje nam to

---

⁸³ Goldstein. *Hrvatska 1918–2008.*, 632.

⁸⁴ Matković. *Povijest Jugoslavije*, 407.

⁸⁵ Trifković, „*U mojim venama teče krv Crnog Đorđa*“, 40-44.

⁸⁶ Više autora, „*Kosovo u mom srcu*“, 22-28.

⁸⁷ Goldstein. *Hrvatska 1918–2008.*, 629.

⁸⁸ Matković. *Povijest Jugoslavije*, 405.

⁸⁹ Srpski političar i jedan od osnivača Srpske demokratske stranke u Hrvatskoj. Opačić je osnovao srpsko kulturno društvo „Zora“, u svrhu „zaustavljanja denacionalizacije i asimilacije Srba u Dalmaciji“.

opisuje izjava Jovana Kablara, tadašnjeg predsjednika Skupštine općine Knin, koji je dan iza skupa za „Dugu“ izjavio: *“Duboko sam ožalošćen što je na takav grub i krajnje neprihvatljiv način prekinut program, a jedan najvećim djelom veličanstven skup upropašten. Ujedno je bačena mrlja na priznavanje i čast što je Knin bio domaćin proslavi, jer to treba shvatiti i kao svojevrsnu potvrdu značaja srpskog naroda u SR Hrvatskoj.”*⁹⁰

Od tada se većina članaka koji su objavljeni u „Dugi“ počela odnositi na kritike Hrvata i Hrvatske, te se sve više govori o pogoršanju srpsko-hrvatskih odnosa. Kritizira se i javno proziva hrvatske dnevne listove „Danas“, „Vjesnik“, „Slobodna Dalmacija“, te „Televiziju Zagreb“, zbog navodnog raspirivanja mržnje prema srpskom narodu, a osobito prema Slobodanu Miloševiću. Također se hrvatske političare poziva na red, zbog njihovog licemjerstva, da istovremeno jadikuju nad sudbinom bratstva i jedinstva dok s druge strane promoviraju nacionalne države, nacionalne ekonomije, jezične isključivosti i slično. Sve se više u tekstovima govori o budućnosti Jugoslavije, te se postavlja pitanje hoće li republike biti nacionalne države ili republike ravnopravnih građana, te kakvo će biti buduće uređenje federacije. Također se Srbe u Hrvatskoj počinje uspoređivati sa „Sudetskim Nijemcima“, govori se o potisnutom položaju srpskog naroda u Hrvatskoj. Općenito se nastojalo Srbe u Hrvatskoj prikazivati kao žrtve politike koju je vodilo tadašnje hrvatsko rukovodstvo. Ubrzo se u tekstovima počinje primjenjivati isti način opisivanja tobožnjih nacionalističkih ispada Hrvata na štetu Srba u Hrvatskoj, kao i onih ranije navedenih tekstova „Duge“ koji su se odnosili na agresivan albanski nacionalizam na Kosovu. Pisalo se o tome kako nasilni hrvatski nacionalisti uništavaju srpsku imovinu i o podršci hrvatskog rukovodstva takvoj nasilničkoj politici. U nekoliko brojeva „Duge“ kritizirala se ekonomska politika Ante Markovića, vrlo vjerojatno zbog same činjenice jer je Marković bio Hrvat. Tako primjerice Ilija Rapačić u svom članku, *Otcepljenjem do samoopredeljenja*, postavlja sljedeće pitanje: *“Ako je po profesoru S. Letici "asimilacija Srba u Hrvatskoj civilizacijski logičan i neizbježan proces" znači li to da je i asimilacija manjih naroda u Jugoslaviji od strane većinskog naroda civilizacijski logično?”*⁹¹

U istom broju „Duge“, objavljen je članak Milana Nikolića, (*Franjo Tuđman u „Glasu koncila“: Generalove simetrije zločina*) *Šta se beli u Savi kod Jasenovca*, gdje se govori o tome kako Tuđman javno i otvoreno veliča i podržava ustaštvo i NDH, te da izjednačava četničke i ustaške zločine. U leadu članka stoji sljedeće: *“Bivši general i maspokovac Franjo*

⁹⁰ Soleš, *„Predigra u Saboru, epilog u zatvoru“*, 24-26.

⁹¹ Rapačić, *„Otcepljenjem do samoopredeljenja“*, 7.

Tuđman tvrdi da oni nisu počinili nikakav genocid i da su četnički zločini ravni ustaškima pa su i žrtve srpskog i hrvatskog naroda „istovjetne“. Tito je, kaže Tuđman, znao za „jasenovački mit“ i preuveličavanje žrtava i zato nikada nije posetio Jasenovac u kojem je prema generalovom istraživanju, iz razgovora sa „kompetentnim“ ljudima, ubijeno oko 30.000 ljudi.⁹² Time se nastoji prikazati Tuđmana kao glavnog neprijatelja, koji je sklon rehabilitaciji ustaštva u Hrvatskoj, a samim time je i prijetnja srpskom narodu koji živi u Hrvatskoj.

Svakako bih još spomenuo da je krajem studenog tadašnje slovensko rukovodstvo zabranilo veliki srpski „miting istine“ koji je dogovoren za 1. prosinca u Ljubljani. Sve se završilo uhićenjem tridesetak srpskih mitingaša zbog narušavanja reda i mira, među kojima je bilo i nekoliko svećenika Srpske pravoslavne crkve. Već sutradan je u Srbiji započeo bojkot slovenskih proizvoda, a mnoga poduzeća raskidaju poslovne ugovore sa slovenskim partnerima. O tim događajima pisano je u rubrici „YU 14 dana“, Zorana Sekulića, pod naslovom *Uhapšena je Jugoslavija*. U tekstu stoji sljedeće: *“Potom su u javnim medijima, a na sva zvona, počeli da plaše „svoj“ narod Varvarima. Ogromna lavina laži protiv Srbije i srpskog naroda krenula je s Triglava. Inicirali su je, pokrenuli najviši slovenački funkcioneri: Kučan, Smole, Stanovnik i Potrč. Uvukli su, mora se priznati dosta uspešno, „svoj“ čestiti narod u jednu prljavu igru... Miting istine je ipak održan 1. decembra u Ljubljani. Pred očima celog sveta uhapšena je jugoslavenska zastava. To ni Pinoče nikada nije uradio. Usprkos strogo kontrolisanoj granici, usprkos brojnim tobože lovcima koji su sa najmodernijim naoružanjem za kakvo zvaničnici i ne znaju da je uvezeno i svi u istim „lovačkim“ uniformama tog 1. decembra 1989. godine tobože lovili po prekrasnoj Sloveniji, spremni da love ljude, usprkos miliciji koja je hapsila čak i pravoslavne popove samo zato što su pravoslavni, istina je izbila na videlo. I sve je sada postalo kristalno jasno.”⁹³*

Diskriminatorne mjere poduzete su i protiv Hrvatske, uključujući i zapljenu hrvatskih poduzeća koja su radila na području Srbije.⁹⁴

Krajem godine završena je etapa masovnih mitinga koji su u beogradskom tisku bili komentirani kao „događanje naroda“. Iako su mitinzi bili djelotvorni u Vojvodini i Crnoj Gori, nisu se pokazali djelotvornima kada je trebalo slomiti otpor vodećih garnitura u

---

⁹² Nikolić, „Šta se beli u Savi kod Jasenovca“, 69-71.

⁹³ Sekulić, „Uhapšena je Jugoslavija“, 6.

⁹⁴ Matković. *Povijest Jugoslavije*, 406.

preostale četiri republike. Naime, Miloševićeva agresivna politika izazvala je otpor u širim slojevima stanovništva tih republika u kojima se širilo uvjerenje o nužnosti smjene vlasti.⁹⁵

---

⁹⁵ Matković. *Povijest Jugoslavije*, 406-407.

9. „Godina početka kraja“ – 1990.

Početkom godine, od 20. do 22. siječnja, u Beogradu je održan izvanredni i posljednji XIV. kongres Saveza komunista Jugoslavije (SKJ). Taj je kongres prema Miloševićevu planu, trebao biti završna etapa u discipliniranju svih onih ljudi iz jugoslavenskih republika koji su se suprotstavljali srpskoj politici. Na njemu su se sukobile dvije potpuno suprotne koncepcije: savezi komunista Slovenije i Hrvatske tražili su postupnu transformaciju SKJ u savez republičkih partija, a SK Srbije se zalagao za obnovu jedinstvenog SKJ na temeljima lenjinističko-boljševističke partije. Kongres je bio sazvan s ciljem centralizacije komunističke partije.⁹⁶ Milošević je imao namjeru na tom kongresu izolirati slovensku delegaciju, na takav način da se Slovence „izgura“ iz federacije. U to vrijeme su se slovenski i hrvatski komunisti pripremali su se za višestranačke izbore, a koncepcija o suverenosti republika i uvođenju tržišnog gospodarstva bila je već prihvaćena. Nakon nekoliko dana bezuspješnih i mučnih natezanja, kongres su napustile slovenska i hrvatska delegacija, a BiH i Makedonija nisu pristale na zahtjev srpske i crnogorske delegacije da kongres jednostavno ustanovi novi kvorum i nastavi s daljnjim radom.⁹⁷ Prekid XIV. kongresa SKJ označio je i njegov definitivni raspad. Bio je to udarac za dotadašnji pobjedonosni pohod Miloševićeve antibirokratske revolucije. Raspad SKJ ubrzao je promjene u Jugoslaviji, te je otvorio prostor za uvođenje višestranačkog sustava.⁹⁸ Milošević ubrzo počinje graditi temelje Velike Srbije, uključivši sve vrste pritisaka, pa i prijetnju oružjem. Zato se nedugo nakon toga srpsko političko rukovodstvo počinje intenzivno zbližavati s vrhovima JNA, kao i s najuglednijim srpskim intelektualcima.⁹⁹ Tijekom veljače u „Dugi“ nije bilo nikakvih značajnijih članaka koji su se odnosili na posljednji XIV. kongres SKJ. Jedino bih spomenuo to da je na nekoliko stranica „Duge“ objavljena fotogalerija XIV. kongresa bez ikakvog teksta, pod naslovom *Posljednji put (?) sa Slovincima na slikanju*.

Također krajem siječnja i početkom veljače dolazi do demonstracija 40.000 studenata na Kosovu, što ubrzo rezultira oružanim sukobima, odnosno demonstrativnim izlaskom tenkova JNA na ulice u nekoliko kosovskih gradova, da bi na kraju na Kosovu bio uveden policijski sat. U međuvremenu je Milošević optužio Sloveniju i Hrvatsku za podršku terorizmu na Kosovu. Sredinom veljače je Sabor SR Hrvatske usvojio amandmane na Ustav Hrvatske kojima je

---

⁹⁶ Matković. *Povijest Jugoslavije*, 407.

⁹⁷ Goldstein. *Hrvatska 1918–2008.*, 647.

⁹⁸ Matković. *Povijest Jugoslavije*, 408.

⁹⁹ Goldstein. *Hrvatska 1918–2008.*, 647.

ozakonjen višestranački sustav. Nekoliko dana kasnije u Kninu je osnovana Srpska demokratska stranka (SDS), pod vodstvom šibenskog psihijatra Jovana Raškovića, s ciljem dobivanja pune teritorijalne autonomije Srba u Hrvatskoj ili kasnijim njihovim odcjepljenjem. Početkom ožujka, za vrijeme predizborne kampanje, na Petrovoj gori na Kordunu, organiziran je skup nekoliko desetaka tisuća Srba iz okolnih mjesta, te iz BiH i Srbije. Na njemu su govornici izrazili neslaganje s programima gotovo svih stranaka hrvatske političke scene, te su iskazivane velikosrpske aspiracije (skandiranje „Ovo je Srbija“). Taj je miting prema nekim ispitivanjima javnog mišljenja, osigurao pobjedu HDZ na budućim izborima. Bitno je spomenuti da je razvojem višestranačja u Hrvatskoj izazvan strah i nepovjerenje kod hrvatskih Srba kako se ne bi ponovila 1941. godina, pa se počinju samoorganizirati i to tako da im pristiže oružana pomoć iz Beograda.

Iz 417. broja „Duge“, izdvojio bih nekoliko članaka. Prvi je onaj koji se odnosi na vojnu intervenciju na Kosovu, pod naslovom *Još jedna strela je odapeta (Da li kasni „kosovsko proleće“*, zatim članak o Vojislavu Šešelju pod naslovom *Baš čelik iz bosanskog lonca*, o kojemu ću malo više govoriti u nastavku, te posljednji članak o Vuku Draškoviću i stranci Srpske narodne obnove, pod naslovom *Stranka s bradom*, o kojoj ću također nešto spomenuti u nastavku ovog poglavlja.

U članku *Baš čelik iz bosanskog lonca*, autorice Duške Jovanić, naveo bih nekoliko izjava Vojislava Šešelja. Pa tako on tvrdi sljedeće: *“U slučaju da Slovenci i Hrvati odluče da istupe iz Jugoslavije, zalažem se za demokratsku integraciju svih istorijskih pokrajina u kojima u većini živi srpski narod. Ubeđeni smo da je neophodno posebnu pažnju posvetiti stvaranju mogućnosti za slobodan i nesmetan povratak u Otadžbinu svim srpskim iseljenicima, kao i stalnom jačanju kulturnih, ekonomskih i političkih veza Otadžbine i dijaspore.*“, čime direktno daje na znanje da je zagovornik velikosrpsva. U nastavku teksta Duška Jovanić piše o Šešelju da je zagriženi nacionalist, što je smatrala njegovom najvećom kvalitetom. Šešelj je tvrdio da je u Bosni nemoguće govoriti o međunacionalnim odnosima, budući da tamo žive isključivo Srbi, ali

Slika 5: Fotografija V.Šešelja u intervjuu za "Dugu" [5]

različitih vjera (Srbi-pravoslavci, Srbi-katolici, Srbi-muslimani i Srbi-ateisti). Isto tako je rekao da su Kosovo i Metohija sveta srpska zemlja, te da je srpski narod kroz svoju povijest više puta ratovao za taj teritorij, pa ako bude potrebno ratovat će i opet.¹⁰⁰

U posljednjem od spomenutih članaka, pod naslovom *Stranka s bradom*, piše sljedeće: “*Državni grb Srbije treba da sadrži znak krsta sa četiri ćirilična slova, i planinu Lovćen sa Njegošovom kapelom na vrhu – piše u programu stranke koja se odmah našla na udaru javnog mnjenja koje je u njoj preopoznalo povampiranje srpske četničke ideologije.*” Također je u članku citiran dio programa Srpske narodne obnove, od čega bih izdvojio sljedeće: ... “*SNO se zalaže za prisajedinjenje Srbiji istorijskih i etničkih oblasti našeg naroda u Bosni, Slavoniji, Hercegovini, Lici, Kordunu, Baniji i Kninskoj krajini*“, što daje do znanja kako je nacionalni program SNO isključivo nacionalistički s ciljem stvaranja Velike Srbije, kao parlamentarne monarhije s dinastijom Karađorđević na čelu (kralj kao reprezent narodne tradicije i državnog suvereniteta).¹⁰¹

Istovremeno dok je u srpskim medijima s jedne strane rehabilitirana četnička ideologija, sve se više huškalo javnost da se na Hrvate i Hrvatsku gleda kao na ustaše i poklonike ustaške ideologije. Tako je naprimjer o prvom općem saboru HDZ-a koji je održan krajem veljače u koncertnoj dvorani Lisinski, u „Dugi“ tijekom ožujka objavljen članak pod naslovom (*Kad demokrate marširaju: Da li je Tuđman novi hrvatski poglavnik?*) *Ko miče figure na hrvatskoj šahovnici.*¹⁰² Ili članak Jove Rakića, koji je objavljen početkom travnja pod naslovom (*Benkovac: Da li je trebalo pucati na Tuđmana*) *Kosovizacija Hrvatske*. Pa se tako u članku Franju Tuđmana uspoređuje na sljedeći način: “*Tuđman je vuk koji je sada na sebe obukao janjeću mješinu, podigni mu malo tu odoru, pa ćeš ugledati šape veće nego ona pepeljara.*”¹⁰³

Na prvim demokratskim izborima u Sloveniji koji su održani tijekom travnja pobjeđuje DEMOS. Dok na izborima u Hrvatskoj koji su održani krajem travnja te početkom svibnja pobjeđuje HDZ (s 41,9% osvojenih glasova) s Franjom Tuđmanom na čelu, koji uskoro postaje predsjednik Hrvatske. Novi Sabor i nova vlast konstituirani su 30. svibnja 1990. godine. S apsolutnom većinom u Saboru HDZ je zavladao jednostranački, dok je Tuđman u tom trenutku faktički postao šef države. Posvuda su na vodeća mjesta postavljeni članovi HDZ-a ili njihovi bliski suradnici, pa se zbog toga nije mogla uspostaviti nezavisnost

¹⁰⁰ Jovanić, „*Baš čelik iz bosanskog lonca*“, 27-29.

¹⁰¹ Mališić, „*Stranka s bradom*“, 70-72.

¹⁰² Miladinović, „*Ko miče figure na hrvatskoj šahovnici*“, 20-23.

¹⁰³ Rakić, „*Kosovizacija Hrvatske*“, 19-21.

institucija, nužna za funkcioniranje demokracije. Tome je također pridonijela cjelokupna atmosfera u Jugoslaviji i Hrvatskoj, te sam autoritarni nastup i način vladanja Franje Tuđmana (apsolutnu podršku i autoritet u svojoj stranci on je prenio i na svoje nove državničke funkcije). HDZ je i nakon izbora ostao nacionalni pokret stvarajući etnički ideološki obrazac koji je alternativu svojoj politici doživljavao kao ugrožavanje državnog opstanka. Velika većina Hrvata s radošću i s jakim nacionalnim nabojem dočekala je pad komunizma i uspostavu nove vlasti.¹⁰⁴

U „Duginom“ 423. broju koji je objavljen tijekom svibnja, naišao sam na dva članka koji su se odnosili na demokratske izbore održane u Sloveniji i Hrvatskoj. Prvi članak Miška Kalezića, *Strategija mržnje* se odnosi na izbore u Sloveniji, a drugi Dragoša Kalajića, *Pobeda levodesnice (Jedan pogled na svet: Hrvatski izbori)* se odnosi na izbore u Hrvatskoj. Pa se tako u članku Miška Kalezića, govorilo o tome kako su Slovenci pripremali čišćenje države od neslovenskog stanovništva, kako su Srbi u Sloveniji postali građanima drugog reda, te kako je postojala mogućnost da su slovenski izbori falsificirani.¹⁰⁵ Dok se u drugom članku koji se odnosio na izbore u Hrvatskoj govori o tome kako je na tim izborima veliki poraz doživjela anti-srpska politika koju su propagirali Savez komunista Hrvatske – Socijaldemokratska partija (SKH-SDP), te Koalicija narodnog sporazuma (KNS). Te dvije stranke se u većem dijelu teksta kritiziraju, usudio bi se reći zbog same činjenice, da su prvaci tih dviju stranaka bili nekadašnji i još uvijek aktualni komunisti. Dok je u tekstu manje kritiziran HDZ koji je za razliku od SKH-SDP i KNS-a prije svega nacionalistički, ali s druge strane direktan i nedvosmislen. Pa tako u tekstu o HDZ-u stoji sljedeće: *“Reč je o "zajednici" koja visoko prednjači nad ostalim kvazi-partijama ugledom svojih članova u kulturi Hrvatske i koja je na toj sceni jedinstvena po zasnivanju na hrvatskoj samobitnosti, kulturnoj, istorijskoj i hrišćanskoj tradiciji.*“¹⁰⁶

Sredinom svibnja Generalštab JNA donio je zapovijed o oduzimanju oružja TO Slovenije i Hrvatske. Za razliku od Slovenije, gdje su republičke vlasti odlučno odbile razoružati Teritorijalnu obranu, u Hrvatskoj je oružje je predano bez protivljenja Ivice Račana i SKH-SDP. Istovremeno u Benkovcu je isceniran pokušaj ubojstva Miroslava Mlinara (predsjednika Mjesnog odbora SDS-a) i to u režiji same stranke. Predsjednik stranke Jovan Rašković je za provokaciju optužio Hrvate, a SDS je izmišljen povod iskoristio da "do daljnjeg suspendira

---

¹⁰⁴ Goldstein. *Hrvatska 1918–2008.*, 651.

¹⁰⁵ Kalezić, „*Strategija mržnje*“, 19-21.

¹⁰⁶ Kalajić, „*Pobeda levodesnice*“, 56-57.

sve odnose s novim Saborom SR Hrvatske",¹⁰⁷ pa tako povlači svojih 5 članova iz Sabora. Kao reakcija na takav događaj u „Dugi“ je objavljen članak pod naslovom (*Zašto je izboden nožem Miroslav Mlinar*) *Napad na srce*, u kojemu se nastoji Mlinara prikazati kao nevinu srpsku žrtvu, agresivne hrvatske ustaške politike. U tekstu stoji sljedeća izjava Miroslava Mlinara: *“Zaklinjem se pred Bogom i pred vama: sve dok ne iščupaju moje oči, sve dok ne iščupaju moje srce, moj Benkovac nikad neće pasti.”*¹⁰⁸ Također je u istom broju „Duge“ objavljen članak (*Knin u Beogradu: Srpska demokratska stranka*) *42 aplauza za Jovana Raškovića*, gdje se govori o tome kako SDS ima ambiciju postati stranka svih Srba koji žive na svim prostorima Jugoslavije, s ciljem da srpskom narodu postane štit i obrana, te instrument jedinstva i pobjede.¹⁰⁹

Krajem lipnja Slobodan Milošević se obratio Skupštini, te se založio za federaciju i jaču centralnu vladu. U međuvremenu je Slovenija najavila novi ustav kao „suverena država“, te je u Hrvatskoj osnovana zajednica općina Sjeverne Dalmacije i Like. Početkom srpnja je skupština Slovenije usvojila Deklaraciju o punoj suverenosti Slovenije. Albanski delegati skupštine SAP Kosovo proglašavaju Kosovo republikom. Srbi reagiraju raspuštanjem skupštine i Izvršnog vijeća SAP Kosova, na što Albanci stupaju u masovni štrajk. Situacija u Sloveniji i Kosovu, prokomentirana je i kritizirana u rubrici Zorana Sekulića, „YU 14 dana“, pod naslovom *Džamija i gospa*. U tekstu stoji sljedeće: *“Pod visokim pokroviteljstvom slovenačkih zvaničnika u Ljubljani je održan dvodnevni kongres šiptarskih terorista, dani separatističkog pokreta na Kosovu. U uspaljenoj atmosferi, separatisti su objavili sveti rat Srbiji i u Ljubljani proglasili Kosovo republikom.”*¹¹⁰

Ono što možda ranije nisam spomenuo, a čini mi se donekle bitnim, jest činjenica da je sve češće na stranicama „Duge“ gdje su bili objavljeni oglasi, bila prisutna ćirilica te srpsko znakovlje i ikonografija (u smislu srpskog križa – Samo Srbina sloga spašava). Također je u 428. broju „Duge“ izdane krajem srpnja, objavljen intervju popa Momčila Đujića (tzv. Krvavi pop iz Strmice), vođe dinarskih četnika iz Drugog svjetskog rata, koji je pobjegao iz zemlje. U tekstu na četiri strane, pod naslovom *Zarobio sam Titovu čizmu*, nastoji se tog ratnog

---

¹⁰⁷ Radelić. *Stvaranje hrvatske države i Domovinski rat*, 92.

¹⁰⁸ Vukoje, „*Napad na srce*“, 7.

¹⁰⁹ Grujić, „*42 aplauza za Jovana Raškovića*“, 19-22.

¹¹⁰ Sekulić, „*Džamija i gospa*“, 4.

zločinca prikazati kao pozitivnu ličnost, vrijednog divljenja, što opet ukazuje na rehabilitaciju četništva i velikosrpstva na duginim stranicama.¹¹¹

25. srpnja 1990. godine je Hrvatski Sabor usvojio amandmane na Ustav i promijenio ime Socijalističke Republike Hrvatske u Republika Hrvatska, a umjesto crvene zvijezde petokrake na zastavu stavio hrvatski povijesni grb, kojemu su u prosincu iste godine posebnim Zakonom o grbu dodani manji grbovi hrvatskih povijesnih pokrajina.¹¹² Istog dana kada je Sabor usvojio amandmane na Ustav, u Srbu u Lici osnovano je Srpsko nacionalno vijeće i donesena je Deklaracija o suverenosti i autonomiji Srba u Hrvatskoj. Time je realizirana izjava Jovana Raškovića da će na svaki potez hrvatskih vlasti koji bi vodio prema nezavisnosti Hrvatske, Srbi iz Hrvatske odgovarati kontra potezima s ciljem njihovog samoopredjeljenja. U „Dugi“ je o tim događajima pisano u već spomenutoj rubrici Zorana Sekulića, pod sljedećim naslovima: *Petica iz istorije*, članak u kojem se veliča sabor u Srbu i osnivanje Srpskog nacionalnog vijeća, te donošenje spomenute Deklaracije.¹¹³ Zatim članak *Šahovnica na sceni*, u kojem piše sljedeće: *“Na zadnjoj sednici hrvatskog Sabora, na kojoj su inače usvojeni ustavni amandmani čime je Republika Hrvatska prestala da bude socijalistička i postala suverena država s novim grbom – starom šahovnicom, gospodin Tuđman je u uvodnom govoru često podizao ruke uvis i pretio, pretio!”*, nadalje u tekstu piše: *“Dakle Srbija i Srbi su krivi što se gospodin Tuđman i njegove neoustaše-đodanovci svim silama trude da što pre izbrišu ime srpskog naroda iz hrvatskog Ustava.”*¹¹⁴ U istom broju Duge objavljen je intervju s tadašnjim gradonačelnikom Knina, Milanom Babićem. Naslov članka glasio je *Srbi nisu podstanari Hrvata*, a u članku se govorilo o tome da

Slika 6: Intervju Milana Babića za "Dugu" u kolovozu 1990. [6]

ako dođe do raspada Jugoslavije, srpski narod u Hrvatskoj će se plebiscitarno izjasniti o svojoj sudbini, te da nitko nema pravo o tome odlučivati osim njih samih. Babić je za „Dugu“ izjavio: *“Srbi su*

¹¹¹ Marić, „Zarobio sam Titovu čizmu“, 72-76.

¹¹² Radelić. *Stvaranje hrvatske države i Domovinski rat*, 93-94.

¹¹³ Sekulić, „Petica iz istorije“, 4.

¹¹⁴ Sekulić, „Šahovnica na sceni“, 4.

*učestvovali i u stvaranju i odbrani Austro-Ugarske. Srpskom krvlju plaćen je slobodan život krajišnika-vojnika. Srbi su učestvovali u oslobađanju od Turaka i Slavonije, i Like, i Dalmacije. Stvorili su i Banovinu Hrvatsku, i Dalmaciju kao pokrajinu u Austro-Ugarskoj monarhiji. U prvom svetskom ratu, Srbi su učestvovali u stvaranju prve Jugoslavije, a nebrojano mnogo njihovih života ugrađeno je i u ovu Jugoslaviju i SR Hrvatsku... Otuda, nije slučajno što Srbima pripad pravo, onako kako je regulisano Ustavom, da su suveren narod u Hrvatskoj.*¹¹⁵

Sredinom kolovoza u Kninskoj krajini je izbila pobuna srpskog stanovništva, koja je podupirana iz Beograda. Na spomenutom sastanku u Srbu Srpsko nacionalno vijeće je navijestilo održavanje referenduma o „srpskoj autonomiji“. Kako bi spriječila izjašnjavanje i zaplijenila oružje u policijskim postajama, hrvatska je policija intervenirala u Benkovcu i Obrovcu. U međuvremenu je stanovništvo Knina i okolice bilo plašeno „dolaskom ustaša“, pa su ljudi bez razloga bježali u brda. Na to je Milan Babić proglasio ratno stanje, iako za to nije imao nikakvih ovlasti, a još manje razloga. Balvanima i barikadama blokirane su ceste i pruge u sjevernoj Dalmaciji, na području Knina, Obrovca i Benkovca, koje su bile od vitalne važnosti za Hrvatsku.¹¹⁶ Točnije 17. kolovoza na cestama prema Kninu i na željezničkoj pruzi postavljeni su balvani. Pa je tako taj događaj nazvan „Balvan-revolucijom“, te se smatra početkom agresije na Hrvatsku. Od druge polovice kolovoza do početka rujna održan je referendum Srba u Hrvatskoj o autonomiji srpskih općina, da bi potkraj rujna Srpsko nacionalno vijeće proglasilo autonomiju općina s većinskim srpskim stanovništvom. Tako je i u „Dugi“ objavljen članak, *Migovi su namigivali (U Kninu: Sunce se ponovno rađa)*, u kojem piše: *“Prekomerni korak hrvatsko vrhovništvo načinilo je u noći 16/17. avgusta (četvrtak na petak). Specijalne policijske jedinice upale su, u dva sata iza ponoći, u Benkovac i Obrovac, a pokušale i u Gračac, Donji Lapac, Srb, Korenicu... Cilj: razoružati policijske stanice i rezervni sastav milicije, te uspostaviti punu kontrolu nad srpskim opštinama. Ali, operacija nije u potpunosti uspela. Narod se brzo prenuo iz nesigurnog sna i ustao u odbranu „svoje, srpske, milicije“... Petak (17. avgust) uveče. Na pomolu još jedna besana noć. Svi dežuraju. I novinari. Centar za obaveštavanje je u stalnoj vezi sa Radio-Kninom. Ljudi sa terena, naročito sa najisturenijih punktova, detaljno javljaju o svemu što primete. A u strahu su velike i oči i uši.*¹¹⁷ Srpski mediji počinju postepeno stvarati psihozu da su srpski civili ugroženi od

---

¹¹⁵ Matić, „Srbi nisu podstanari Hrvata“, 14-17.

¹¹⁶ Goldstein. *Hrvatska 1918–2008.*, 665-666.

¹¹⁷ Matić, „Migovi su namigivali“, 6-9.

hrvatskog redarstva, da bi krajem rujna Beograd počeo intenzivno naoružavati srpsko stanovništvo u Hrvatskoj.

Početak listopada je Srpsko nacionalno vijeće na temelju referenduma proglasilo autonomiju Srba u Hrvatskoj. Vuk Drašković i Vojislav Šešelj vrše pritisak na Miloševića da „zaštiti Srbe u Hrvatskoj od represije“. Također je objavljen projekt konfederalnog modela jugoslavenske zajednice (savez nezavisnih država sa zajedničkim tržištem), koji su predsjedništva Hrvatske i Slovenije dostavila Predsjedništvu SFRJ. Sredinom istog mjeseca na glavni zagrebački trg, vraćen je kip bana Josipa Jelačića, koji je bio uklonjen 1947. godine.

Od najkontroverznijih članaka koji su objavljeni u Dugi tijekom listopada naveo bih samo njihove naslove i neke od njih ukratko prokomentirao. Pa je tako objavljen članak Ilije Rapačića, *Bog i Hrvati*, u kojem autor sarkastično Hrvate naziva tragikomičnim narodom, koji već tisuću godina troše svu svoju intelektualnu energiju na izgrađivanju nacionalne samobitnosti, te da se velikim Hrvatom postaje time što se mrzi Srbe i td.¹¹⁸ Zatim članak pod naslovom *Bože, sačuvaj nas kuge i Hrvata*, gdje se na sve moguće načine nastoji Hrvate demonizirati i prikazati kao nešto negativno, naziva ih se pljačkašima, razbojnicima, ubojicama koji su bacali malu djecu u vatru i td. Smatra ih se neoustašama, koji žele obnoviti „Endehaziju“. U članku Živote Ivanovića, *Šta hoće hrvatski gromovnik*, Franju Tuđmana se želi prikazati kao najveće zlo i najvećeg neprijatelja Srba, uspoređuje ga se s Adolfom Hitlerom, te ga se naziva provincijskim diktatorom, neofašistom i šovinizmom.¹¹⁹ Dok u članku Duške Jovanović, *Dragi Zagreb moj (Ban na trgu, Tuđman na konju, Hrvati na kolenima)*, koji se odnosi na vraćanje kipa bana Josipa Jelačića, na nekadašnji Trg republike, u samom početku piše sljedeće: „Nova hrvatska vlast je ispunila više nego što je obećala: Hrvati ne samo da su dobili priliku da vide svog Bana, nego će uskoro videti i svog Boga.“¹²⁰ U gotovo se cijelom tekstu vrijeđa sve hrvatsko (povijest, kultura, književnost, politika...). U članku Rade Grujića, pod nazivom *No pasaran! (Kninska krajina: Život iza barikade)*, on tvrdi da Knin nije hrvatski, da Srbi ne smiju popustiti i da će se ta zemlja zvati Krajina, a ne Hrvatska, te da Srbi na tom prostoru nemaju namjeru biti manjina, puk ili pučanstvo, već narod što su i do sada bili.¹²¹ Za sam kraj bih još spomenuo članak Zorana Sekulića, *Ustaše u Zagrebu*, koji se također odnosi na postavljanje kipa bana Jelačića, gdje on navodi kako su tom događaju prisustvovali i bivši ustaše, kako su se pjevale ustaške pjesme, te kako je cijeli taj događaj

---

¹¹⁸ Rapačić, „*Bog i Hrvati*“, 8.

¹¹⁹ Ivanović, „*Šta hoće hrvatski gromovnik*“, 76-82.

¹²⁰ Jovanović, „*Dragi Zagreb moj*“, 13.

¹²¹ Grujić, „*No pasaran!*“, 14-15.

zapravo bio šovinističko-ustaška fešta.¹²² Svakako se može primijetiti da se iz mjeseca u mjesec sve veći broj članaka bavio srpsko-hrvatskom problematikom, odnosno da se na sve moguće načine pokušavalo javnosti prikazati Hrvate i sve hrvatsko kao najveće zlo i najvećeg neprijatelja Srbije.

U 436. broju „Duge“ koji je izdan tijekom studenog, izdvojio bih članak Mirjane Bobić-Mojsilović, pod nazivom *Kajanje Europe (Međunarodno priznanje za Veliku Srbiju)*. Uz sam tekst nalazila se buduća karta Europe, na kojoj su ucrtane granice Velike Srbije, koju je navodno objavio američki magazin „Viewpoint“ (Ernst&Young). A sama autorica teksta se pita što je navelo američku savjetodavnu korporaciju Ernst&Young i njene analitičare da nacrtaju takvu kartu Europe u tada bližoj budućnosti.¹²³ Bez obzira kakvi su bili njihovi konkretni razlozi, te koliko su uopće te informacije bile točne i relevantne, glavni je cilj teksta bio propagirati i plasirati srpskoj javnosti ideju „Velike Srbije“.

Tjekom prosinca u Srbiji i Crnoj Gori održani su prvi višestranački izbori, gdje je Slobodan Milošević izabran za predsjednika Republike, a Socijalistička partija Srbije¹²⁴ osvojila vlast. Dok je u Hrvatskoj, Sabor 22. prosinca donio tzv. Božićni Ustav (novi Ustav RH), kojim su se raskinule sve veze s komunističkim, jednostranačkim sustavom, te se on smatrao temeljem u izgradnji pune nacionalno-državne suverenosti Hrvatske (pravo na odcjepljenje). Dan ranije, usvojen je Statut Srpske autonomne oblasti Krajine kojim se ona definira „kao oblik autonomije u sastavu Republike Hrvatske“.¹²⁵ Nekoliko dana kasnije skupština Slovenije je proglasila samostalnost, te je ovlasila vladu da ukoliko se u roku od šest mjeseci ne postigne sporazum o preuređenju Jugoslavije, proglasi nezavisnost. U posljednjem broju „Duge“ koji je izašao krajem godine, objavljeno je mnoštvo članaka i naslova koji su se odnosili na održane višestranačke izbore u Srbiji. Pa tako u tekstu Mirjane Bobić-Mojsilović, *Zašto smo izgubili*, gdje je intervjuiran akademik Ljubomir Tadić piše sljedeće: *“Izborni trijumf Socijalističke partije Srbije i njenog predsjednika Slobodana Miloševića mnogi su očekivali, mnogi su priželjkivali, iako su mnogi ostali zapanjeni tako ubedljivom pobedom. Između prekorevanja srpskog naroda koji je opet izabrao komuniste i ocena da su sada Srbija, Crna Gora i Albanija jedine komunističke zemlje u Evropi“* Na pitanje autorice teksta, kako objasniti taj fenomen da su Socijalisti pobijedili s obzirom da su

---

¹²² Sekulić, „Ustaše u Zagrebu“, 80.

¹²³ Bobić-Mojsilović, „Kajanje Europe“, 31-32.

¹²⁴ Stranka reformiranih komunista koja je u srpnju 1990. godine nastala ujedinjenjem Saveza komunista Srbije i Socijalističkog saveza radnog naroda Srbije. Za prvog predsjednika stranke je izabran Slobodan Milošević.

¹²⁵ Goldstein. *Hrvatska 1918–2008.*, 668.

izbori bili poštenu, Ljubomir Tadić odgovara: ... *“Mislim da su odlučujuću ulogu u Srbiji odigrali mediji. Televizija Beograd i „Politika“ nad kojima je Socijalistička partija zadržala monopol do danas. Te dve kuće su pod vodstvom individua koje su grčevito očuvane na tim položajima, usprkos žestokom protivljenju svega demokratskog srpskog javnog mnijenja.*“¹²⁶ Tu se da naslutiti, ako je Milošević imao moć da kontrolira medije, koji su pomogli njemu i njegovoj stranci da osvoje vlast, postoji mogućnost kako je vrlo vjerovatno imao moć „izrežirati“ i izbore. Međutim to je samo pretpostavka, koja nam daje mogućnost da kritički razmišljamo i postavljamo sumnjičava pitanja, budući da je veliki broj ljudi očekivao pobjedu Vuka Draškovića i Vojislava Šešelja. Tako primjerice u članku pod nazivom *TV isterivanje đavola*, u početku teksta piše: *“Vojvoda dr Vojislav Šešelj nesumljivo bio moralni pobjednik predsjedničke trke između svih ostalih autsajdera: pored ostalog pokazao je da su medijske kontrole i blokade očajnički potez koji se na kraju lomi o glave“* U tekstu se također veliča četništvo i velikosrpstvo, a to se najbolje može primijetiti u dijelu teksta u kojem piše: *“Po njegovom mišljenju (V.Šešelja), nema šanse da dođe do izmirenja između Hrvata i Srba u Jugoslaviji i Jugoslavija ne može opstati kao demokratska zemlja, najviše zahvaljujući Hrvatima. Upravo iz tih razloga, moguć je opstanak jedino „Velike Srbije“ koja će obuhvatiti sve „srpske zemlje“: pore današnje „sužene Srbije“, sa Vojvodinom i Kosovom i Metohijom, tu su još Srpska Makedonija, Srpske Crna Gora, Srpska Bosna, Srpska Hercegovina, Srpski Dubrovnik, Srpska Dalmacija, Srpska Lika, Srpski Kordun, Srpska Baranja, Srpska Banija i Srpska Slavonija... Revanšizma neće biti ukoliko se tu ne podrazumeva činjenica da će Titovim generalima i njegovim komunistima biti ukinute sve privilegije koje su nezasluženo prigrabili.*“¹²⁷ U članku Rade Grujića, *Srbija na popravnom ispitu*, autor također piše koliko je nevjerojatno da su komunisti uspjeli pobijediti, s obzirom na jaku opoziciju, te zastupa slično stajalište kao i ostali autori da su Miloševiću i komunistima mediji bilo od velikog značaja u ostvarivanju pobjede na izborima.¹²⁸

U zadnjih nekoliko mjeseci 1990. godine u Dugi su sve češće objavljivani tekstovi kojima se veličala i naglašavala povijest Srba. U njima se spominju glavni protagonisti srpske povijesti, poput Nikole Pašića, Petra I. Karađorđevića, Draže Mihajlovića i drugih.

---

¹²⁶ Bobić-Mojšilović, *„Zašto smo izgubili“*, 8-12.

¹²⁷ Lazić, *„TV isterivanje đavola“*, 14-16.

¹²⁸ Grujić, *„Srbija na popravnom ispitu“*, 18-19.

10. „Godina rata“ – 1991.

Godina kada je počeo rat. Krajem prethodne 1990. godine moglo se u brojnim člancima „Duge“ primijetiti koliko se intenzivno počelo javno istupati protiv hrvatske politike, te koliko se kroz naslove i tekstove, koji su svojim sadržajem rehabilitirali neočetništvo i velikosrpstvo, počela huškati srpska javnost na rat. Glavni je krivac za sve bila Hrvatska, koja se prema njihovima informacijama počela spremati za rat, budući da je hrvatska vlast znatno pojačala policijske snage i naoružala ih uvezenim oružjem (s ciljem razoružanja srpskih paravojnih jedinica). Slijedom ovih događaja jedinice JNA digle su borbenu spremnost.¹²⁹ Tijekom siječnja nije bilo nekih značajnih događaja, osim što je početkom mjeseca osnovan sekretarijat unutrašnjih poslova Krajine na čelu s Milanom Martićem. Sredinom mjeseca na sastanku Predsjedništva republičkih lidera i saveznog premijera, Slobodan Milošević je službeno izjavio kako će zahtijevati promjenu granica u slučaju da Jugoslavija postane konfederacija nezavisnih republika, te je također tih dana konstituirana višestranačka skupština u Srbiji. Međutim događaj koji se dogodio krajem mjeseca i koji je po meni obilježio siječanj 1991. godine, bila je tzv. „afera Špegelj“. Naime 25. siječnja na beogradskoj televiziji prikazan je tendenciozno montiran film *Što je istina o naoružavanju HDZ-a u Hrvatskoj*. U njemu je hrvatski ministar obrane Martin Špegelj navodno dvojici muškaraca objašnjavao kako će u budućem ratu doći do velikog krvoprolića, i kako to valja pažljivo planirati. Ubrzo se ispostavilo da se radilo o vještoj montaži njegovih izjava koje su bile izvučene iz konteksta. Film je izrađen po uputama jugoslavenske tajne službe, čime se nastojalo dobiti opravdanje kod javnosti za uvođenjem izvanrednog stanja, s ciljem rušenja tadašnjih hrvatskih vlasti.¹³⁰

Od članaka koji su objavljeni u „Dugi“ tijekom siječnja izdvojio bih nekolicinu. Prvi je članak Vanje Bulića, pod nazivom *Koga je Arkan namagarčio*, iz 440. broja „Duge“, u kojem se govori o uhićenju Arkana koje se dogodilo krajem studenog 1990. godine u Dvoru na Uni. Arkan je uhićen s petoricom Srba koji su bili naoružani i isticali četnička obilježja. U tekstu se na podrugljiv način govori o hrvatskoj intervenciji i uhićenju šestorice Srba koje se ironično u tekstu nazivalo najvećim neprijateljima hrvatskog naroda. Citirat ću dio teksta kako bih što realnije mogao objasniti na koji se način u tekstu opisuje Arkanovo uhićenje. Pa tako Bulić tvrdi sljedeće: *“Ovaj „senzacionalni uspeh“ hrvatskih redarstvenika posebno je odjeknuo među samim redarstvenicima koji su stekli neophodnu sigurnost, a pritom su prekaljeni u*

¹²⁹ Goldstein. *Hrvatska 1918–2008.*, 668.

¹³⁰ Ibid, 669.

jednoj značajnoj akciji. Hrvatska je uspjela da se odbrani od strašnog teroriste, a da pritom nije pala ni jedna žrtva!“¹³¹ Koliko god se možda komičnom činila sarkastična konstatacija da se Hrvatska uspjela obraniti od strašnog terorista, činjenica jest ta da su se kasnijim Arkanovim puštanjem iz zatvora riječi Vanje Bulića obistinile, te da je Željko Ražnjatović Arkan zapravo i postao jednim od najvećih terorističkih zločinaca u Domovinskom ratu.

U sljedećem broju „Duge“ u rubrici Zorana Sekulića, objavljena su dva članka. Prvi pod naslovom *Pavelić, duhovni vođa*, u kojem je riječ o dr. Slavenu Letici, kojeg se podrugljivo nazivalo „Lijepim Hrvatom“ i kojeg se javno prozivalo kako je u jednoj emisiji hrvatske televizije govorio o opasnosti od „pravoslavnog boljševizma“.¹³² Zbog toga ga se javno ismijavalo i povezivalo kao pristašu ustaštva i Endehazije. Drugi članak, pod naslovom *Ko se (ne)slaže?*, govori o tome kako je Jovan Rašković tvrdio da Milošević nije kompetentan pregovarati u ime Srba iz Hrvatske, dok je s druge strane Milan Babić, Miloševića smatrao autentičnim predstavnikom cijelog srpskog naroda, za kojega su Srbi u Hrvatskoj duboko vjerovali da nikada neće izdati srpske interese.¹³³ Što dovodi do pitanja je li postojalo odstupanje u politikama SDS-a i SNV-a.

U Duginom 442. broju koji je izašao početkom veljače, u rubrici Zorana Sekulića, pod naslovom *Izdaja*, kritizirana je „afera Špegelj“. U tekstu se tvrdi kako je ponovno oživjela čudovišna Endehazija, kako su pale maske mlade hrvatske demokracije, kako se metodama kojima se služe hadezeovci nisu služili ni najmračniji fašisti u Drugom svjetskom ratu i td.¹³⁴ Također u idućem 443. broju, u članku Mirjane Bobić-Mojsilović, *Obrana do posljednjeg hadezeovca*, gdje je također kritizirana hrvatska vlast i ministar Špegelj. U tekstu se govori da je javnost potresla vijest o razgovoru dvojice hrvatskih ministara o tajnom naoružavanju Hrvata, te o kasapljenju Srba u Kninu, ubijanju žena i djece, pucanju u trbuh oficirima JNA, bombama na vratima i td. Nadalje se u tekstu Špegelja pogrдно naziva čovječuljkom i umobolnom osobom, te ga se povezuje s hrvatskom ustašoidnom politikom.¹³⁵ Činjenica jest ta, da je sve to bilo izmišljeno kako bi se manipulirala javnost i postepeno pripremala za rat koji će izbiti već idućeg mjeseca.

Početkom veljače iz hrvatskog Sabora povuklo se jedanaest zastupnika srpske nacionalnosti, da bi se u drugoj polovici mjeseca dogodilo nekoliko značajnih događaja.

¹³¹ Bulić, „Koga je Arkan namagarčio“, 68-69.

¹³² Sekulić, „Pavelić, duhovni vođa“, 10.

¹³³ Sekulić, „Ko se (ne)slaže?“, 10.

¹³⁴ Sekulić, „Izdaja“, 13.

¹³⁵ Bobić-Mojsilović, „Obrana do posljednjeg hadezeovca“, 20-21.

Hrvatski Sabor je jednoglasno izglasao Rezoluciju o razdruživanju Republike Hrvatske i Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije i prednost republičkih nad saveznim zakonima. Nekoliko dana kasnije osnovana je Srpska radikalna stranka, ujedinjenjem Srpskog četničkog pokreta Vojislava Šešelja i većeg broja mjesnih odbora Narodne radikalne stranke pod vodstvom Tomislava Nikolića. U svom je programu SRS naveo kao najznačajniji politički cilj, stvaranje Velike Srbije (granice Karlobag-Ogulin-Karlovac-Virovitica). Zadnjeg dana u mjesecu Srpsko nacionalno vijeće i Izvršno vijeće SAO Krajine usvojili su rezoluciju o razdruživanju Republike Hrvatske i SAO Krajine, te ostanku u Jugoslaviji, odnosno u zajedničkoj državi s republikom Srbijom i Crnom Gorom, kao i sa srpskim narodom u republici Bosni i Hercegovini.

U već navedenom 443. broju „Duge“, koji je izašao u drugoj polovici veljače, naveo bih od mnoštva članaka koji su se ticali srpsko-hrvatskih odnosa, naslove sljedeća tri članka: prvi članak Milomira Marića nosi ime *Deca Maksa Luburića*, te se u njemu govori o tome kako su ustaše i hrvatski komunisti od početka imali isti cilj, a to je obnova Nezavisne države Hrvatske. Marić tvrdi kako je ustašku Hrvatsku produžila i naslijedila komunistička Hrvatska, koja je pola stoljeća na sve moguće načine tražila mogućnost da elegantno izađe iz obnovljene Jugoslavije;¹³⁶ drugi članak napisao je potpredsjednik SDS Petar Štikovac, kojemu je „Duga“ ustupila stranice. Naslov članka glasi *Ogledavanje u mutnoj vodi*, te se u njemu „nastoji objasniti“ zbog čega se Srbi u Hrvatskoj koji su istupili iz komunističke partije okreću prema Srbiji Slobodana Miloševića. Nadalje se u tekstu spominje kako se Republika Hrvatska metamorfozirala u NDH, a njeno vrhovništvo u poglavništvo, kako su Ustaše opet zaživjele, kako je Tuđman novi Hitler, te da je hrvatska politika fašistička i genocidna;¹³⁷ te posljednji članak Blagoja Savića, *Monopol na proizvodnju straha*, gdje je intervjuiran dr. Vladan Vasiljević, koji je smatrao kako je u Hrvatskoj prisutan državni terorizam, kako je nasilje u sve većem usponu, kako se genocidna ideja vraća na ove prostore, te kako hrvatska politika ne bira sredstva.¹³⁸ U sva tri navedena članka, može se primijetiti koliko je u „Dugi“ bila prisutna pristranost srpskoj politici, te kako se Hrvate nastojalo poistovjetiti s Ustašama. Pokušavalo se na sve moguće načine zastrašiti srpsku javnost tako što im se plasiralo da je ponovno rehabilitirana ustaška ideologija i NDH, te kako ih čeka ista sudbina kakvu su doživjeli u Drugom svjetskom ratu (Jasenovac).

---

¹³⁶ Marić, „*Deca Maksa Luburića*“, 26-29.

¹³⁷ Štikovac, „*Ogledavanje u mutnoj vodi*“, 30-31.

¹³⁸ Savić, „*Monopol na proizvodnju straha*“. 32 -34.

Početak ožujka u Pakracu lokalni su Srbi razoružali hrvatske policajce što je uzrokovalo intervenciju jedinica hrvatske specijalne policije, na što se među sukobljene strane prvi put umiješala JNA i time zapravo zaštitila slabiju, srpsku stranu. Kada je izbio sukob u Pakracu, u Beogradu je atmosfera dovedena do usijanja, naime novine su lažno izvještavale o 11 ubijenih Srba i o kolonama srpskih izbjeglica. U Beogradu se okupilo 30.000 ljudi pod parolom „Jasenovac se neće ponoviti“. Nekoliko dana kasnije, u glavnom gradu Srbije izbile su demonstracije u režiji srpske opozicije koja se protivila Miloševićevom autoritarizmu, a osobito njegovoj manipulaciji medijima. Demonstracije su rezultirale izlaskom vojske na ulice koja je ubrzo smirila situaciju, ali time je otvorena mogućnost Miloševiću bloku i JNA da zatraže od Predsjedništva SFRJ uvođenje izvanrednog stanja u cijeloj zemlji. Međutim prijedlog o uvođenju izvanrednog stanja je odbijen, a JNA je u sljedećim mjesecima pronalazila načine da se sama angažira u pokretanju „tihe intervencije“. U međuvremenu Milošević se sredinom ožujka obratio srpskoj javnosti putem televizije riječima da je „Jugoslavija ušla u završnu fazu svoje agonije“, te je naredio mobilizaciju rezervista policije Srbije i obrazovanje novih jedinica. Na takav je način izazvao JNA da krene u intervenciju, budući da je bio svjestan kako bez JNA ne može ostvariti svoje ciljeve. Paravojne jedinice SAO Krajine krajem ožujka zauzimaju Plitvice, te su hrvatske vlasti bile prisiljene intervenirati kako bi obranile integritet zemlje. Ubrzo nakon toga početkom travnja područje Plitvica zauzimaju jedinice JNA, čime je pobunjenim Srbima omogućena trajnija okupacija hrvatskih teritorija.

Što se same „Duge“ i njezinih članaka tiče, u ožujku je objavljivano mnoštvo tekstova kojima se kritizira, ismijava, omalovažava, vrijeđa i demonizira sve što ima bilo kakve veze s Hrvatima, Republikom Hrvatskom i hrvatskom politikom, te glavni sinonimi za hrvatsko postaju ustaško, fašizam, NDH, genocid, i td. Budući da je u „Dugi“ tijekom tih mjeseci, kao što sam već spomenuo, uistinu objavljivano mnoštvo članaka koji su bili takve slične tematike, izdvojit ću samo nekolicinu. Pa je tako objavljen članak Milomira Marića, *Čuvari Jasenovca osvetnici Blajburga (Prečicom do Nezavisne države Hrvatske)*, u kojem se govori o Ustašama i o tome kako je upravo Maks Luburić predložio svestranu suradnju ustaša i hrvatskih komunista;¹³⁹ zatim članak pod nazivom *Velika zavera (Izmirenje Ustaša i hrvatskih komunista)*, u kojem se govori o zbližavanju, vezi i suradnji Ustaša i hrvatskih komunista, te o Tuđmanovoj politici nacionalnog pomirenja; te članak Dragoljuba Golubovića, *Tuđmanov specijalni agent*, u kojem se govori o Mirjani Makši Zelen, koja je navodno bila posrednica

---

¹³⁹ Marić, „Čuvari Jasenovca osvetnici Blajburga“, 25-31.

između Vatikana i Hrvatske u pribavljanju kredita.¹⁴⁰ Međutim svakako treba izdvojiti i naglasiti dva članka koji se odnose na događaje koji su obilježili početak ožujka u Pakracu i tiču se cjelokupne situacije u SAO Krajini. Prvi je tekst poznate Dade Vujasinović, pod naslovom *Odbrana i poslednji dani (Sve o razdruživanju: SAO Krajina posle Pakraca)*, gdje se govori o danu kada su hrvatski specijalci intervenirali u Pakracu. U tekstu se hrvatske specijalce nastoji kompromitirati, te prikazati glavnim krivcima. Po priči Dade Vujasinović, oni su dolaskom u Pakrac podijelili uniforme i naoružali mladiće, te krenuli prema policijskoj postaji. Srbi su očekivali pregovore, međutim hrvatski specijalci su bili ti koji su prvi zapucali i zauzeli Pakrac.¹⁴¹ U drugom članku Vanje Bulića, *Epidemija straha*, riječ je o panici i strahu za vlastite živote srpskih civila, koji su pobjegli i napustili svoje kuće pred „opasnim“ hrvatskim neprijateljem.¹⁴²

Prvi dan travnja obilježilo je odvajanje SAO Krajine iz granica Republike Hrvatske, te priključenje tog teritorija Srbiji. Također početkom mjeseca, kao što sam ranije spomenuo, Plitvice zauzimaju jedinice JNA, dok srpski pobunjenici općenito nastoje zaokružiti granice svoje zamišljene tvorevine. U pomoć srpskim selima između Osijeka i Vukovara stižu paravojne jedinice iz Srbije u organizaciji četničkog vojvode Vojislava Šešelja, budući da na tom području pobunjenici nisu imali podršku lokalne srpske zajednice kao u Krajini. Pa su tako ubrzo oko Borova Sela, Trpinje, Vere, Bršadina i drugih većih srpskih sela podignute barikade. Mediji u Srbiji su veličali patriotizam dobrovoljaca koji su otišli braniti ugroženi srpski narod u Hrvatskoj.¹⁴³ Krajem travnja JNA blokira Kijevo, koje se mjesecima nakon toga odupiralo, da bi krajem kolovoza iste godine bilo napadnuto svim sredstvima u zajedničkoj akciji lokalne srpske policije i JNA.

U prvoj polovici travnja objavljeno je nekoliko članaka u kojima se veličalo srpske političke prvake poput Slobodana Miloševića, Dušana Mitevića, Vuka Draškovića i drugih. U tim tekstovima nastoji ih se prikazati kao čvrste ličnosti, kao političke veličine od izrazite koristi i važnosti za Srbe i Srbiju, kao junake koje srpski narod voli i cijeni. Sredinom travnja objavljen je članak Zorana Sekulića, *Kakav da je režim je naš*, gdje je ponovno intervjuiran Vojislav Šešelj. Uz sam tekst objavljena je velika fotografija Šešelja za mikrofonom, odjevenog u majicu na kojoj piše „Serbian“, i ispod tog se natpisa nalazio veliki četnički grb. U tekstu se govori o Šešeljevoj želji da ujedini srpsku desnicu, te potpori nacionalistima

---

¹⁴⁰ Golubović, „Tuđmanov specijalni agent“, 66-68.

¹⁴¹ Vujasinović, „Odbrana i poslednji dani“, 20-21.

¹⁴² Bulić, „Epidemija straha“, 22-23.

¹⁴³ Goldstein. *Hrvatska 1918–2008.*, 673-674.

Karadžiću, Raškoviću, Babiću, ali i Miloševiću (bivšem komunistu). Šešelj je tvrdio za Miloševića da nije toliko loš, ali mu je zamjerio zbog činjenice da ne pruža dovoljnu potporu navedenom trojcu, te ga je također razočarala vijest što Narodna skupština Srbije nije donijela odluku da se prihvati priključenje SAO Krajine Srbiji. Što se tiče neuspjelih demonstracija u Beogradu koje su se dogodile početkom ožujka, glavnog je krivca vidio u svom kumu Vuku Draškoviću. Smatrao je da su za posljedice samih demonstracija odgovorni i režim i organizatori, ali posebno Srpski pokret obnove Vuka Draškovića. Na komentar Zorana Sekulića, da je nova srpska politika pokvarila odnose Srba sa Slovincima i Hrvatima, Šešelj je izjavio sljedeće: *“To je besmislica, takođe! Ono što održava Hrvate kao naciju jeste upravo mržnja prema Srbima! Onog trenutka kada bi svi Srbi na celom svetu nestali, ugasili bi se i Hrvati!”*¹⁴⁴

Sam početak svibnja obilježio je događaj u Borovom Selu. Dana 1. svibnja četvorica hrvatskih policajaca namjeravali su po zapovijedi skinuti jugoslavensku zastavu koja je visila na ulazu u Borovo Selo i zamijeniti je hrvatskom zastavom. Međutim prilikom obavljanja dužnosti, dvojica policajaca su ubijeni, dok su drugu dvojicu zarobili srpski pobunjenici. Kako bi spasili dvojicu kolega, hrvatska je policija krenula u intervenciju, ali krajnje nespretno i nepripremljeno. Policajci su upali u zasjedu te su dvanaestorica ubijena, a više od dvadeset ih je ranjeno.¹⁴⁵ Nekoliko dana kasnije je Veljko Kadijević na čelu SSNO-a (Saveznog sekretarijata za narodnu odbranu) izjavio da se zemlja nalazi u stanju građanskog rata te je proglasio borbenu spremnost oružanih snaga JNA. Ubrzo su na II. sjednici Predsjedništva SFRJ, JNA dane ovlasti u provođenju odluka za uspostavljanje mira, zaustavljanje etničkog nasilja, te razoružavanje paravojskih jedinica. Sredinom mjeseca na mitingu u Borovom Selu Vojislav Šešelj je izjavio: *“Obranite se ako napadnu. Srbija to neće gledati skršetnih ruku, jer Srbija je uz vas. Kada prođu ove proceduralne radnje, a to je možda sedam-osam dana, najviše mesec, vi ćete biti u Srbiji. Toliko još izdržite.”*¹⁴⁶ Istovremeno je održan referendum u SAO Krajini o pripojenju Srbiji i ostanku u Jugoslaviji sa Srbijom, Crnom Gorom i drugima koji žele očuvati Jugoslaviju. Tjedan dana kasnije održan je referendum o hrvatskoj samostalnosti, gdje je odazivu prisustvovalo 84% građana, od kojih je 94% glasalo za suverenitet i neovisnost Republike Hrvatske. Da bi krajem svibnja skupština SAO Krajine izabrala prvu vladu čiji premijer je postao Milan Babić, ministar unutarnjih poslova Milan Martić, a ministar vanjskih poslova Jovan Radulović, i td.

¹⁴⁴ Sekulić, „Kakav da je režim je naš“, 30-31.

¹⁴⁵ Goldstein. *Hrvatska 1918–2008.*, 675.

¹⁴⁶ Ibid, 675.

U članku Dade Vujasinović, objavljenom u svibnju u 449. broju „Duge“, pod naslovom *Bes ušao u narod (Obračun u Borovu Selu)*, ispisana je priča o događajima u Borovu Selu. Ona je u potpunosti proturječna hrvatskoj verziji. Vujasinović piše u tekstu kako su se Srbi samo branili, te da su hrvatski redarstvenici prvi započeli pucati po srpskim kućama, nakon što su uklonili jugoslavensku zastavu. Ne znajući da je riječ o hrvatskim policajcima, Srbi su uzvratili paljbu, te su pritom dvojicu ranili. Dan kasnije jedinice hrvatske policije dolaze po dvojicu ranjenika u Borovo Selo te opet prvi započinju paljbu, na što se srpski narod digao na noge i uzvratio istom mjerom. Ubrzo su ih Srbi opkolili, a srećom po hrvatske policajce (ili kako ih se u tekstu naziva specijalcima) u zadnji tren od smrti ih je spasila JNA, kojoj su oni od sreće trčali u zagrljaj i ljubili ih. Evo za primjer jedan citat iz tog članka: *“Vojska je oslobodila taoce iz ambulante. Specijalci su se predavali, molili, kukali. Govorili su nam da su im starešine rekly da idu negde na vežbu, a ne u Borovo Selo. Taj Bošnjak, što kaže naš narod – laka mu bila crna zemlja, obećao je svojim starešinama da će za dva sata srediti stanje ovde i da će se vijoriti šahovnica na mesnoj zajednici. Čak su hadezeovci u susednom mestu, na trpinjskoj cesti već pripremili te zastave, da ih donesu ovamo. Ali eto, nisu uspeli.”*¹⁴⁷

U idućem duginom broju, objavljen je članak Vanje Bulića, *Dok kukuruzi ne porastu*, gdje se kritizira hrvatske medije i hrvatsku vlast da „prenapuhuju“ događaje iz Borova Sela, te da plasiraju javnosti dezinformacije. Čak se kritizira i Šešelja da on svojim radikalnim stavovima i izjavama pogoduje raspirivanju vatre između srpske i hrvatske politike.¹⁴⁸ Zatim se u članku Mirjane Bobić-Mojsilović, *Patuljak od dva metra*, ironičnim tonom govori o pojavi Vojislava Šešelja na jugoslavenskoj političkoj sceni, o njegovoj „razularenoj“ prošlosti, o njegovoj borbi ne birajući sredstva kako bi se domogao vlasti, da bi na koncu rekla nešto što mi je privuklo svu pažnju: *“Tek sa poslednjim događajima u Hrvatskoj, četnički vojvoda stupa na političku scenu kao aktuelan i jedan od najvažnijih igrača, čije medijsko pojavljivanje prevazilazi sve što je do tada viđeno kod nas na tu temu.”*¹⁴⁹ Što zapravo daje na znanje kako Šešelj nije imao nikakav efektivan značaj u srpskom narodu do trenutka kada se aktualiziralo pitanje Srba u Hrvatskoj. Svojom mržnjom prema hrvatskom biću, izazvao je simpatije u srpskoj javnosti.

---

¹⁴⁷ Vujasinović, „Bes ušao u narod“, 7-9.

¹⁴⁸ Bulić, „Dok kukuruzi ne porastu“, 17-22.

¹⁴⁹ Bobić-Mojsilović, „Patuljak od dva metra“, 32-33.

Budući da sam došao i do posljednjeg mjeseca u svome radu, tijekom kojeg nije bilo nekih značajnijih događaja, osim možda puštanja Arkana iz Hrvatske, te sam kraj mjeseca kada su 25. lipnja 1991. godine republike Slovenija i Hrvatska proglasile nezavisnost od Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije. Dva dana nakon tog događaja započinje rat u Sloveniji, a time ubrzo kako i sam I. Goldstein kaže Druga faza agresije na Hrvatsku. Budući da do tada nije bilo nikakvih većih teritorijalnih pomaka, te je JNA djelovala na način da onemogući hrvatsko djelovanje i omogući daljnje održavanje srpske pobune. U toj fazi agresije na Hrvatsku, u zajedničkoj režiji JNA i pobunjenih Srba, kreće se u ofenzivnija djelovanja u nacionalno mješovitim područjima Hrvatske. Pa tako krajem mjeseca srpske snage napadaju policijsku stanicu u Glini. Zatim dolazi do sukoba na Dvoru na Uni. Također kriznih žarišta sve je više, pa se tako sve veća nestabilnost i skorašnji sukobi šire diljem Hrvatske. Međutim što se tiče nekih zanimljivijih članaka objavljenih u „Dugi“ tijekom lipnja, izdvojio bih još samo jedan. Naime, riječ je o članku Viktora Lupana, naslov teksta glasi *Narodna vojska haosa*, gdje se preko pola stranice nalazi fotografija jednog neočetnika sa sunčanim naočalama, koji na glavi nosi isturenu šajkaču s kokardom posred kape, te drži otvorena tri prsta na obje šake i nož među zubima. U tekstu stoji sljedeće: *“Četničke ratne zastave, crne i sa mrtvačkim glavama, vijore se na vetru. Mladići sa, prema tradiciji, bradama i dugom kosom stavili su na sebe uniforme, znamenja i kape tog nacionalističkog i monarhističkog, ratnog pokreta koji se, u posljednjem ratu, sa istim žarom borio i protiv Nemaca i protiv Titovih partizana... Ako Hrvati žele rat, imaće ga! Ako nas sprečavaju da ostvarimo Veliku Srbiju, stvorićemo silom! Ta Velika Srbija mora, naravno, da obuhvata Kosovo, i Crnu Goru, ali i Bosnu i veliki deo sadašnje Hrvatske, čije lepo primorje Francuzi dobro poznaju. Oni kažu da su spremni da žrtvuju hiljade ljudi samo da Srbi nestanu iz Hrvatske? E pa, mi smo spremni da žrtvujemo milion ljudi i zbrišemo Hrvate iz Evrope. Mržnja između Srba i Hrvata je toliko stara da se čovek izgubi kad pokušaju da vam objasne poreklo i razloge te mržnje.”*¹⁵⁰

---

¹⁵⁰ Lupan, „Narodna vojska haosa“, 26 -27.

Slika 7: Članak Viktora Lupana iz lipnja 1991. [7]

DUICA
SVET O NAMA
DUICA

NAMERNE ZABUNE

NARODNA VOJSKA HAOSA

Piše: Viktor LUPAN

Srbi protiv Hrvata: izgradila se jedna priča. Pod melodijama baltskih opereta. U srpskoj kadi je Hrvatska glasala, 98 odsto, sa svoji nezavisnost, jedan francuski novinar knuvara je Jugoslavijom i ostro amantihole radnje pravačnih metnji.

Beograd. Dva veta. Nebo je sivo. U vadihu se meću stije. Spitalno se Ulicom internacionalnih brigada koja vodi ka Savernoj skupitini. Da bismo izmogli, moramo da predemo jedan park. Već poste nekoliko minuta bezmice odbravljavice poiske pomle. Evo i zgrade Skupitine. Ispred impozantnog zdanje, meću se čini od okupljene svetine. Preko ogronomog zvuknika, vaterni govor Vojislava Šešelja, onog četničkog vojvode (prvog poste 1945. godine), urušuje auditorijum.

Spektakl, koji se samo dve nedelje ranije tako adalno butalni studente na svemu istom mestu, slataju otvorenih usta

Niko ne može da shvati naše horor maskarade razvlaštenih i dezorijentisanih komunista, pa je novinar pariskog FIGARO MAGAZINA sasvim ozbiljno shvatio novokomponovane četničke, ne sluteći da su sada, nečijom voljom, banuli pravo iz partizanskih filmova, zablude i poročica. Međutim, možda se samo zamisliti kako će civilizovana Evropa doživeti pojavu te nove sorte urođenika. A pravi četnici, koji su se u međuvremenu pogospodili i prosvetili u Americi ili Australiji, ne mogu da se natude ko li se to u otadžbini lažno predstavljaju časnim četničkim imenom. U stvari, u pitanju je tradicionalna srpska samoodbrana, kad se čak i strašliva treba boriti protiv nezvanih leta pita grabljivica.

svog zapriženog Srbina, promaklog glasa, koji letkim rečima izgovara ruglu Stipu Mesica: Hrvata koji tog dana treba da preuzme mesto predsednika Predsedništva Federacije Jugoslavije.

Ne samo da Mesić neće biti predvodnik, već će biti i jedan od onih koji će biti predvodnik.

Žrtvovanje milion ljudi

Četničke ratne zastave, crne i sa naručakim glavama, vjere se na vetru. Milidži sa, prema tradiciji, bradama i dugom kosom stavili su na sebe uniforme, zamenjajući i kape tog nacionalističkog i monarhističkog, ratnog pokreta koji se u poslednjem ratu, sa istim žarom borio protiv Nemaca i protiv Titovih partizana. Nije potrebno naglašati da postoje ratni nije bilo zgodno biti stari četnici, niti sin ili kći četnika.

A sada su svuda tu u sred bela dana! Čini vam se da sanjate.

Ako Hrvati žele rat, imate ga! Ako nas sprečavaju da ostvarimo Veliku Srbiju, svršimo je silom!

Ta Velika Srbija mora, naravno, da obuhvata Kosovo i Crnu Goru, ali i Bosnu i veliki deo sadašnje Hrvatske, čije lepo primerke Francuzi dobro poznaju.

Oni kažu da su spremni da izvoju kadike ljudi samo da Srbi nesuza iz Hrvatske. E pa, mi smo spremni da izvoju milion ljudi i zbristemo Hrvate iz Evrope!

Međuina između Srba i Hrvata je toliko stara da se čovek izgubi kad pokušaju da vam objasne poreklo i radnje te mržnje.

A Bog zna da li to čine dobrovoljno! U stvari, samo ih religija randaža: Hrvati su katolici, a Srbi pravoslavci. Ipak, govore istim jezikom, imaju isto poreklo, i mnoga imena mogla biti i srpska i hrvatska.

Za nas, Srbe, rat se nije završio 1945. godine. On se nastavlja, a oni koji tvrde suprotno, naprijatelj su i prema njima će se tako i postupati!

Smeštost maja nalazimo se na putu za Novu Panovu, gradić udaljen 20 km od Beograda, i u kome se nalazi sedište Srpske narodne obnove kojom rukovodi Mirko Jović, 32 godine, oženjen i otac troje dece. Ova trgovac se radije predstavlja kao „poslovan čovek“: Srbin koji nas prati zove se Dragoslav Bokan. On je postdiplomac filozofije, sineasta, izdavač i omniuč pokreta Nova Srbija – misaone grupe srpskih intelektualaca pod pokroviteljstvom oca Atanasija Jevića, jedne od četinih figura pravoslavne crkve. Čovek je inteligentan i obrazovan. On se, pre nekoliko meseci, na optie iznenađenje, pridružio Jovičevom pokretu, postao im je neka vrsta ideologa i pokretača omladinskog pokreta „Beli orlovi“.

Preplašeni i nervozni građani

Sedište Srpske obnove je na prvom spratu dvospratne zgrade koja nalikuje pre Lafetu nego borbenoj građanskoj partiji. Zidovi su ukrašeni portretima srpskih kraljeva i amblemima pokreta.

Oni da je zapadnjačka štampa „prohlašila“.

Zagreb, 19. maj.

„Ali, francuska buržoazija je vreme klonjena Srbima, zar ne?“ kaže mi se ali knuto naš hrvatski prevodilac.

Već nekoliko dana smo u vezi sa nekim hrvatske novinske agencije, koji je radalen da nas prati na sledećim nedelama. Međutim, odjednom, on može. Ne može ni niko drugi to se čini u hrvatskome kojima su srpska radim za HINU, mi smo hrvatski listi „znanje“.

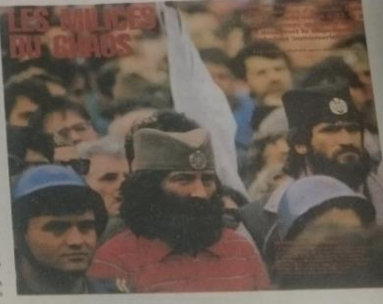
Znamo Borovo Selo je tri nedelje bilo borbi u kojima je jedan stanovalnik živeo (Jovičev dobrovoljac), kao stak (prema zvaničnom saopštenju) padnika snaga reda Hrvatske. Danović, također, nosi bodu na ku. On je „odgovorni za srpskih branilaca sela. Pitalo se: „Zeleno bih da se svrtao onima koji su svrtao ubijali, guče?“

Ja sam taj! Ja sam ubijao i licale!

Zemlja je, ubi dana, na teret ipak Srbi i Hrvati su spremni gina vade utrobu, i to ne zas

Beograd: Krahajski nos za borilačke veštine

Oni da je zapadnjačka štampa „prohlašila“.

Zagreb, 19. maj.

„Ali, francuska buržoazija je vreme klonjena Srbima, zar ne?“ kaže mi se ali knuto naš hrvatski prevodilac.

Već nekoliko dana smo u vezi sa nekim hrvatske novinske agencije, koji je radalen da nas prati na sledećim nedelama. Međutim, odjednom, on može. Ne može ni niko drugi to se čini u hrvatskome kojima su srpska radim za HINU, mi smo hrvatski listi „znanje“.

Znamo Borovo Selo je tri nedelje bilo borbi u kojima je jedan stanovalnik živeo (Jovičev dobrovoljac), kao stak (prema zvaničnom saopštenju) padnika snaga reda Hrvatske. Danović, također, nosi bodu na ku. On je „odgovorni za srpskih branilaca sela. Pitalo se: „Zeleno bih da se svrtao onima koji su svrtao ubijali, guče?“

Ja sam taj! Ja sam ubijao i licale!

Zemlja je, ubi dana, na teret ipak Srbi i Hrvati su spremni gina vade utrobu, i to ne zas

11. Zaključak

Nakon Titove smrti kriza u zemlji se produbila i intenzivirala, te su se počele javljati razne koncepcije kako ju riješiti. Objavom Memoranduma SANU u rujnu 1986. godine dolazi do pogoršanja srpsko-albanskih odnosa, da bi situacija na Kosovu eskalirala već sljedeće godine. Dolaskom Miloševića na Kosovo, budi se nada kosovskih Srba i Crnogoraca da će Kosovo ponovno biti pod direktnom ingerencijom Republike Srbije. Međutim situacija se počinje sve više zaoštravati, što se najbolje može vidjeti u tekstovima „Duge“. Većina sadržaja koji je popunjavao stranice časopisa, odnosio se na srpsko-albansku problematiku na Kosovu, gdje se Albance nastojalo prikazati kao glavnog krivca i potencijalnog neprijatelja srpskog naroda. U člancima se nastoji prikazati Srbe kao žrtve, što će biti i daljnja praksa srpskog novinarstva tijekom sljedećih godina. Također kritika srpske politike prema Kosovu, dolazila je iz Slovenije i Hrvatske. Pa su se tako srpski mediji trudili svim sredstvima kompromitirati tadašnje slovensko rukovodstvo. Dolaskom Miloševića na vlast i smjenom prijašnjeg glavnog urednika „Duge“, u tekstovima postaje prisutna srpska nacionalistička nota, koja se u daljnjim godinama sve više radikalizirala. Oglasni prostor „Duge“ počinju popunjavati naslovi knjiga koje su se odnosile na veličanje srpske povijesti, iako je tada još uvijek sve pisano latinicom, što će se narednih godina promijeniti, barem što se tiče oglasnog prostora časopisa.

Tijekom 1988. godine, u tekstovima je prisutna daljnja kritika albanskog nacionalizma, ali se povremeno kritizira i slovenska politika. Uglavnom se članci odnose na srpsku unutrašnju problematiku, koja je prvenstveno vezana uz srpsko pitanje, odnosno pitanje Kosova i Vojvodine. Sredinom godine u „Dugi“ postaje prisutna rubrika „Srpska posla“, koja se bavi srpskom problematikom u Jugoslaviji, te je upućena isključivo srpskoj populaciji. To je godina kada se masovni mitinzi po nazivom „Događanje naroda“ počinju širiti Jugoslavijom, što je zapravo bila politika Slobodana Miloševića, kako bi sve Srbe okupio u jednoj državi. Toj je politici „Duga“ davala snažan vjetar u leđa, tako da je s velikim simpatijama pisala o tim događajima. U listopadu je smijenjeno dotadašnje rukovodstvo SAP Vojvodine, što je zapravo bio početak antibirokratske revolucije, koja je Miloševiću i njegovoj vladajućoj garnituri velikim dijelom zahvaljujući potpori srpskih medija omogućila podršku srpske javnosti. Najbolji primjer podrške srpskog naroda Miloševićevoj politici, bilo je okupljanje milijun ljudi na beogradskom Ušću, koje je popraćeno u medijima s velikim divljenjem.

Početakom 1989. godine dolazi do smjene dotadašnjeg crnogorskog rukovodstva, te Crna Gora postaje satelitom srpske politike. Taj događaj je s oduševljenjem popraćen u člancima

„Duge“, te je Milošević idoliziran i nazivan srpskim voždom. Također su na stranicama časopisa objavljivana mišljenja i stavovi drugih inozemnih glasila u kojima se pozitivno gledalo na dotadašnju politiku Slobodana Miloševića u Jugoslaviji, odnosno u Srbiji. Uhićenjem Vlassija, ponovno se zaoštava situacija na Kosovu, da bi krajem ožujka Kosovo bilo priključeno matici Srbiji, što je naravno uživalo svu potporu kako i „Duge“, tako i ostalih srpskih medija. Sredinom godine sve aktualnija tema u „Dugi“ postaje pitanje Srba u Hrvatskoj, također se sve više govori o tobožnjoj antisrpskoj koaliciji Slovenaca, Hrvata i Albanaca. Ubrzo se počinju rehabilitirati teme iz prošlosti, te se sve više govori o ustašama i NDH, ali također i četnicima i Velikoj Srbiji. Iako se o tome manje u početku pisalo, uglavnom u feljtonima koji su se nalazili na kraju časopisa, te se na takav način indirektno plasiralo javnosti, da bi kako je vrijeme prolazilo, ta tematika bila sve prisutnija na početnim stranama „Duge“, te u intervjuima raznih javnih ličnosti toga vremena. Sve se više objavljuju tekstovi kojima se kod javnosti nastojala izazvati nostalgija za prijašnjim vremenima, kada je Srbija bila kraljevina, te je njom vladala dinastija Karađorđević. Iako se tada još uvijek o tome pisalo s oprezom, budući da je još uvijek postojala SFRJ, te je na vlasti bila komunistička Partija. Nakon zabrane hrvatskih vlasti da se održi miting istine u Kninu početkom srpnja, sa sigurnošću se može reći da je uz stalnog albanskog neprijatelja, sada glavni neprijatelj Srbije i srpskog naroda postala i Hrvatska. Pa tako stranice časopisa počinje popunjavati mnoštvo tekstova u kojima se kritiziralo sve hrvatsko.

Početkom 1990. godine održan je posljednji XIV. kongres SKJ, gdje je nakon napuštanja slovenske i hrvatske delegacije, prekinut njegov daljnji rad, da bi ubrzo nakon toga došlo do raspada Saveza komunista Jugoslavije, a samim time i Jugoslavije. Situacija u Hrvatskoj svakoga se dana sve više zaoštavala, budući da su Srbi u Hrvatskoj počeli osnivati stranke, te sve više zahtijevati punu teritorijalnu autonomiju. Tako se u tekstovima „Duge“ glavnu riječ davalo srpskim nacionalistima poput Vojislava Šešelja, Vuka Draškovića i dr. S druge strane novu hrvatsku vlast s Franjom Tuđmanom na čelu, nastojalo se na sve načine demonizirati i prikazati najvećim srpskim neprijateljem. U kolovozu dolazi do pobune srpskog stanovništva u Kninskoj krajini, o čemu se pisalo u svim srpskim medijima. Kroz medije se strašilo srpsku javnost da ih čeka ista sudbina kao 1941. godine. Nastojalo ih se uvjeriti da Hrvati žele pod svaku cijenu rehabilitirati i uspostaviti zloglasnu NDH. Stoga ih se huškalo na bezuvjetan otpor ustaškom neprijatelju. Do kraja godine sve je više naslova, tekstova i fotografija u „Dugi“ bilo kontekstualno usmjereno na, još tada, srpsko-hrvatski diplomatski rat.

U 1991. godini, posljednjoj godini koju sam obradio u ovome radu, započinje rat. Iako je taj rat na stranicama „Duge“ već odavno započeo. U člancima se sve izravnije napada hrvatsku vlast, koju se na doslovce na mizeran način nastoji povezati s NDH i ustaškom genocidnom politikom. Pa se tako Tuđmana na sarkastičan način naziva poglavnikom ili vrhovnikom, ministra Špegelja umobolnim ustašom, dok se Leticu nazivalo duhovnim vođom ustaške politike. U tekstovima „Duge“ više se nisu birale riječi i sredstva na koji način bi se ocrnilo hrvatsku vlast, hrvatski narod i Hrvatsku državu. O oružanim sukobima koji su zahvatili Pakrac, Plitvice i Borov Selo objavljavani su tekstovi u kojima se po dobrom starom običaju kompromitiralo hrvatske redarstvene snage, a srpsko stanovništvo prikazivalo kao žrtve ustaškog terora.

Na pitanje koliko je „Duga“ propagirala velikosrpstvo treba pokušati argumentirati periodizacijom. Pa bi tako prva etapa „Dugine“ propagande bila ta da je „Duga“ otpočetak svoj „image“ stvorila kao glavni oponent komunizmu. Ona je među prvim glasilima Jugoslavije počela kritizirati tadašnju komunističku vlast i komunistički režim. Jačanjem srpske kritičke inteligencije i opozicije, te slabljenjem komunističke vlasti u Jugoslaviji započinje druga etapa. U toj etapi „Duga“ sve više poprima nacionalističku notu, te u svojim tekstovima propagira prosrpsku politiku. Zadobivanjem većih ingerencija nad pokrajinama Vojvodine i Kosova, donekle su zadovoljene srpske nacionalističke težnje, te započinje treća etapa i to ona pansrpska. Sve većim jačanjem srpske opozicije, usponom Slobodana Miloševića, te zaoštavanjem međurepubličkih odnosa časopis „Duga“ postaje jednim od vodećih srpskih glasila koji su otvoreno zastupali i veličali velikosrpstvo.

Na sljedeće pitanje je li „Duga“ svojom prosrpskom politikom pridonijela stvaranju još veće antijugoslavenske i antikomunističke atmosfere u Jugoslaviji, mogu konstatirati sljedeće. A to je da je „Dugina“ propaganda sigurno pridonijela stvaranju još većeg animoziteta i netrpeljivosti kod građana prema pogledu na budućnost Jugoslavije i komunističkog režima. To se najbolje može vidjeti u samom sadržaju „Duge“ koji je bio objavljivan tijekom godina koje sam obradio u radu. Pa se tako u velikom broju članaka kritizirao Ustav iz 1974., za koji se smatralo da je njime Srbiji nanesena velika nepravda. Također su se kritizirale savezne institucije Jugoslavije zbog svoje pasivnosti i nedjelotvornosti u rješavanju gorućih problema u kojim se država našla nakon Titove smrti. Svakako u tekstovima i naslovima „Duge“ nije izostala ni kritika republičkih i pokrajinskih rukovodstava zbog svojih separatističkih politika.

Na posljednje pitanje je li se „Duga“ svojim tekstovima isključivo obraćala srpskom narodu ili svim narodima Jugoslavije, može se zaključiti da se „Duga“ prvotno obraćala svim narodima Jugoslavije. Međutim kako se srpsko pitanje sve više aktualiziralo u drugoj polovici osamdesetih godina, te kako su se odnosi između Srbije i ostalih republika sve više zaoštravali, može se primijetiti kako se glasilo sve više usmjeravalo na srpsko čitateljstvo. U prilog k tome ide nekoliko činjenica. Naime u „Dugi“ su se počele javljati razne teme revizije povijesti. Također su oglasni prostor popunjavali oglasi u kojima su se nudile knjige koje su se odnosile na srpsku povijest, mitove i legende. Međutim, kako su se bližile godine rata, tako je sve češće taj oglasni prostor znao biti ispisan na ćirilici. Pa se naslovi i tekstovi koji propagiraju srpstvo stavljaju u prvi plan, dok su se manje u časopisu isticali tekstovi koji su se odnosili na ostale republike, osim u slučaju kada ih se kritiziralo. Stoga bi odgovor na postavljeno pitanje mogao biti taj da se „Duga“ kroz svoje tekstove prvenstveno obraćala srpskom narodu diljem Jugoslavije, budući da je to bio odličan način kako bi se fiktivno srpski narod prvo homogenizirao i povezoao putem medija, a zatim u praksi i teritorijalno u vidu Velike Srbije.

12. BIBLIOGRAFIJA

KNJIGE:

Banac, Ivo. *Nacionalno pitanje u Jugoslaviji: porijeklo, povijest, politika*. Zagreb: Globus, 1988.

Bilandžić, Dušan. *Jugoslavija poslije Tita: (1980-1985)*. Zagreb: Globus, 1986.

Bilandžić, Dušan. *Propast Jugoslavije i stvaranje moderne Hrvatske*. Zagreb: AGM, 2001.

Goldstein, Ivo. *Hrvatska povijest*. Zagreb: Novi Liber, 2003.

Goldstein, Ivo. *Hrvatska 1918–2008*. Zagreb: Europapress holding: Novi Liber, 2008.

Garašanin, Ilija. „*Načertanije*“: četnička „biblija“ s komentarom. Zagreb: HVIDRA, 1995.

Jović, Dejan. *Jugoslavija: država koja je odumrla: uspon, kriza i pad Kardeljeve Jugoslavije: (1974-1990)*. Zagreb: Prometej, 2003.

Mandić, Dominik. *Hrvati i Srbi – dva stara različita naroda*. Chicago: ZIRAL, 1980.

Matković, Hrvoje. *Suvremena politička povijest Hrvatske*. Zagreb: Ministarstvo unutarnjih poslova Republike Hrvatske, 1995.

Matković, Hrvoje. *Povijest Jugoslavije*. Zagreb: Naklada Pavičić, 2003.

Očić, Đorđe. *I Srbi su Crnogorci: Kosovo i srpsko pitanje*. Beograd: Narodna knjiga, 1989.

Popov, Čedomir. *Velika Srbija: stvarnost i mit*. Novi Sad: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića, 2008.

Radelić, Zdenko, Davor Marijan, Nikica Barić, Albert Bing i Dražen Živić. *Stvaranje hrvatske države i Domovinski rat*. Zagreb: Školska knjiga, 2006.

Roksandić, Drago. *Srbi u Hrvatskoj: od 15. stoljeća do naših dana*. Zagreb: Vjesnik, 1991.

S.Karadžić, Vuk. *Kovčežić za istoriju, jezik i običaje Srba sva tri zakona: Srbi svi i svuda*, Beč, 1849.

Šuvar, Stipe. *Bijela knjiga*. Zagreb: Večernji posebni proizvodi d.o.o., 2010.

Ustav SFRJ, Ustav SRH, 7. izdanje, Zagreb: Narodne novine, 1981.

Viro, Dušan. *Slobodan Milošević : anatomija zločina*. Zagreb: Profil International, 2007.

Žuljić, Stanko. *Srpski etnos i velikosrpstvo*. Zagreb: AGM, 1997.

ČLANCI GLASILA „DUGA“:

Kragović, Milimir. „Kako birokrate uvrću uši“. Duga, br. 336, (siječanj 1987): 18-21.

Golubović, Dragoljub. „Predaja ili odbrana“. Duga, br. 336, (siječanj 1987): 13.

Drageljević. Ljubiša. „Greške pod maskama“. Duga, br. 336, (siječanj 1987): 12-15.

Kovačević, Raško. „Lude kuće naših sukoba“. Duga, br. 338, (veljača 1987): 12-15.

Družijanić, Ivo. „Desnica sa levom frazom“. Duga, br. 339, (veljača/ožujak 1987): 8-9.

Žarković, Dragoje. „Krivina na pravom putu“. Duga, br. 342, (travanj 1987): 18-21.

Rapaić, Ilija. „Kosovo, naša dežela“. Duga, br. 345, (svibanj 1987): 28-29.

Milić, Milisav. „Bumerang kneževе kletve“. Duga, br. 345, (svibanj 1987): 30-32.

Rapaić, Ilija. „Vododelnica političke prakse“. Duga, br. 349, (1987): 18-20.

Barjaktarević, Dragan. „Ima li izlaza iz bezizlaza“. Duga, br. 352, (kolovoz/rujan 1987): 14-17.

Miladinović, Ivan. „Ko je lumpovao u Tirani“. Duga, br. 352, (kolovoz/rujan 1987): 36-38.

Vukčević, Rade. „Rušenje srpske Bastilje“. Duga, br. 353, (rujan 1987): 8-9.

Bogavac, Zoran. „Posle jednog plenuma: Demokratski ritual političkog žrtvovanja“. Duga, br. 355, (listopad 1987): 14-17.

Vujasinović, Dada. „Dolari u dolini suza“. Duga, br. 361 (prosinac 1987/siječanj 1988): 33-35.

Bijelić, Krsta. „Moja dežela (ni)je ugrožena“. Duga, br. 361, (prosinac 1987/ siječanj 1988): 67-72.

Rapačić, Ilija. „Novinarski salto morale“. Duga, br. 362, (siječanj 1988): 26.

Jovanić, Duška. „Nisam ničiji miljenik“. Duga, br. 365, (veljača/ožujak 1988): 14-17.

Mišović, Miloš. „Koja istina nije istina“. Duga, br. 363, (siječanj/veljača 1988): 10-11.

Mališić, Vesna. „Kako zaustaviti rđanje vlasti“. Duga, br. 363, (siječanj/veljača 1988): 13-16.

Đurđević, Rajko. „O iseljavanju Albanaca“. Duga, br. 363, (siječanj/veljača 1988): 17-19.

Štavljanin, Dragan. „Treniranje nemoći“. Duga, br. 367, (ožujak/travanj 1988): 15-17.

Nikodijević, Zoran. „Neka bude bedno, samo nek je stabilno“. Duga, br. 368, (travanj 1988): 14-17.

Štavljanin, Dragan. „Promene za status kvo“. Duga, br. 369, (travanj 1988): 14-17.

Milić, Milisav. „Kosovo je sve bliže“. Duga, br. 370, (travanj/svibanj 1988): 6-9.

Crnčević, Brana. „Književni rat Srba i Albanaca“. Duga, br. 371, (svibanj 1988): 10-11.

Miladinović, Ivan. „Rehabilitacija Ilije Garašanina“. Duga, br. 370, (travanj/svibanj 1988): 23-25.

Crnčević, Brana. „Srbija za iznajmljivanje“. Duga, br. 372, (svibanj/lipanj 1988): 12-13.

Kalajdić. „Gospode Bože hiljadu godina!“. Duga, br. 372, (svibanj/lipanj 1988): 35-38.

Barjaktarević, Dragan. „Ruganje s naukom“. Duga, br. 373, (lipanj 1988): 9.

Miladinović, Ivan. „Hoćemo promjene!“. Duga, br. 374, (lipanj/srpanj 1988): 21-23.

Marić, Milomir. „Vojna tajna kao narodna imovina“. Duga, br. 374, (lipanj/srpanj 1988): 24-26.

Nekoliko istrnutih fragmenata iz jugoslavenske štampe. „9.7.1988“. Duga, br. 376, (srpanj/kolovoz 1988): 32-34.

Crnčević, Brana. „Prečanska zlatna suza“. Duga, br. 376, (srpanj/kolovoz 1988): 10-11.

Crnčević, Brana. „Ustav bez države“. Duga, br. 377, (kolovoz 1988): 10-11.

Crnčević, Brana. „Mala i Velika Srbija“. Duga, br. 378, (kolovoz/rujan 1988): 12-13.

Knežević, Ratko. „Tiranija licemerja“. Duga, br. 379, (rujan 1988): 22-23.

Đurđević, Rajko. „Pale, siluju, tuku, kamenuju, ruše, lome, skrnave...“. Duga, br. 380, (rujan 1988): 70-73.

Popović, Mihailo. „Kome smeta srpski narod“. Duga, br. 380, (rujan 1988): 74-75.

Muhić, Faud. „Da li sam neprijatelj srpskog naroda?“. Duga, br. 380, (rujan 1988): 76.

Rapaić, Ilija. „Samoupravni pazdarani“. Duga, br. 382, (listopad 1988): 12-13.

Plamenac, Jovan. „Ako nam oduzmete transparente ostaće nam motke“. Duga, br. 382, (listopad 1988): 18-20.

Kuzmanović, Tomislav. „Autonomaški kameleoni“. Duga, br.383, (listopad/studeni 1988): 20-21.

Milošević, Slobodan, Svetomir Arsić-Basara, Milovan Vitezović, Katarina Gojković, Mihajlo Švabić, Radoš Smiljković, Radoje Ristović i Dragan Tomić. „Ušće 19.11.1988“. Duga, br. 385, (studeni/prosinac 1988): 16-19.

Sekulić, Zoran. „Slepa ulica“. Duga, br. 386, (prosinac 1988): 4.

Ivanović, Z. „Jedan stvaran čovek“. Duga, br. 388, (prosinac 1988/ siječanj 1989): 67-70.

Plamenac, Jovan. „Gorski vijenac uživo“. Duga, br. 389, (siječanj/veljača 1989): 18-23.

Lazarević-Jovović, Nada. „Dani za vijek“. Duga, br. 389, (siječanj/veljača 1989): 24-25.

Rapaić, Ilija. „Kampanja protiv naroda“. Duga, br. 390, (veljača 1989): 14-15.

Knežević, Ratko. „Traganje za obrazom“. Duga, br. 390, (veljača 1989): 16-20.

Knežević, Ratko. „Pet fotelja ne čine sistem“. Duga, br. 391, (veljača/ožujak 1989): 15-18.

Miladinović, Ivan. „Baukk srpskog nacionalizma spliva uz Dunav“. Duga, br. 391, (veljača/ožujak 1989): 74-77.

Sekulić, Zoran. „Pobuna protiv Jugoslavije“. Duga, br. 392, (ožujak 1989): 4.

Košutić, Budimir. „28.03.1989“. Duga, br. 394, (travanj 1989): 20-21.

Sekulić, Zoran. „Bez smisla za okolišenje“. Duga, br. 395, (travanj 1989): 14-18.

Barjaktarević, Dragan. „Politika po merkalijevoj skali“. Duga, br. 396, (travanj/svibanj 1989): 25-27.

Trifković, Srđa. „U mojim venama teče krv Crnog Đorđa“. Duga, br. 400, (lipanj/srpanj 1989): 40-44.

Bogavac, Zoran, Rajko Đurđević, Duška Jovanić, Danilo Ružić, Janko Vujinović i Dimitrije Đorđević. „Kosovo u mom srcu“. Duga, br. 401, (srpanj 1989): 22-28.

Soleš, Borislav. „Predigra u Saboru, epilog u zatvoru“. Duga, br. 402, (srpanj/kolovoz 1989): 24-26.

Rapaić, Ilija. „Otcepljenjem do samoopredeljenja“. Duga, br. 407, (rujan/listopad 1989): 7.

Nikolić, Milan. „Šta se beli u Savi kod Jasenovca“. Duga, br. 407, (rujan/listopad 1989): 69-71.

Sekulić, Zoran. „Uhapšena je Jugoslavija“. Duga, br. 407, (prosinao 1989): 6.

Bulić, Vanja. „Još jedna strela je odapeta“. Duga, br. 417, (veljača/ožujak 1990): 4-7.

Jovanić, Duška. „Baš čelik iz bosanskog lonca“. Duga, br. 417, (veljača/ožujak 1990): 27-29. (69)

Mališić, Vesna. „Stranka s bradom“. Duga, br. 417, (veljača/ožujak 1990): 70-72.

Miladinović, Ivan. „Ko miče figure na hrvatskoj šahovnici“. Duga, br. 418, (ožujak 1990): 20-23.

Rakić, Jovo. „Kosovizacija Hrvatske“. Duga, br. 420, (ožujak/travanj 1990): 19-21.

Kalezić, Miško. „Strategija mržnje“. Duga, br. 423, (svibanj 1990): 19-21.

Kalajić, Dragoš. „Pobeda levodesnice“. Duga, br. 423, (svibanj 1990): 56-57.

Vukoje, Đ. „Napad na srce“. Duga, br. 424, (svibanj/lipanj 1990): 7.

Sekulić, Zoran. „Džamija i gospa“. Duga, br. 427, (srpanj 1990): 4.

Marić, Milomir. „Zarobio sam Titovu čizmu“. Duga, br. 428, (srpanj/kolovoz 1990): 72-76.

Sekulić, Zoran. „Petica iz istorije“. Duga, br. 429, (kolovoz 1990): 4.

Sekulić, Zoran. „Šahovnica na sceni“. Duga, br. 429, (kolovoz 1990): 4.

Matić, Branislav. „Srbi nisu podstanari Hrvata“. Duga, br. 429, (kolovoz 1990): 14-17.

Matić, Branislav. „Migovi su namigivali“. Duga, br. 431, (rujan 1990): 6-9.

Rapačić, Ilija. „Bog i Hrvati“. Duga, br. 433, (rujan/listopad 1990): 8.

Ivanović, Života. „Što hoće hrvatski gomrovnik“. Duga, br. 433, (rujan/listopad 1990): 76-82.

Jovanić, Duška. „Dragi Zagreb moj“. Duga, br. 435, (listopad/studeni 1990): 13.

Grujić, Rade. „No pasaran!“. Duga, br. 435, (listopad/studeni 1990): 14-15.

Sekulić, Zoran. „Ustaše u Zagrebu“. Duga, br. 435, (listopad/studeni 1990): 80.

Bobić-Mojsilović, Mirjana. „Kajanje Europe“. Duga, br. 436, (studeni 1990): 31-32.

Bobić-Mojsilović, Mirjana. „Zašto smo izgubili“. Duga, br. 439, (prosinac 1990/ siječanj 1991): 8-12.

Lazić, Siniša. „TV isterivnje đavola“. Duga, br. 439, (prosinac 1990/ siječanj 1991): 14-16.

Grujić, Rade. „Srbija na popravnom ispitu“. Duga, br. 439, (prosinac 1990/ siječanj 1991): 18-19.

Bulić, Vanja. „Koga je Arkan namagarčio“. Duga, br. 440, (siječanj 1991): 68-69.

Sekulić, Zoran. „Pavelić, duhovni vođa“. Duga, br. 441, (siječanj/veljača 1991): 10.

Sekulić, Zoran. „Ko se (ne)slaže?“. Duga, br. 441, (siječanj/veljača 1991): 10.

Sekulić, Zoran. „Izdaja“. Duga, br. 442, (veljača 1991): 13.

Bobić-Mojsilović, Mirjana. „Odbrana do poslednjeg hadezeovca“. Duga, br. 443, (veljača/ožujak 1991): 20-21.

Marić, Milomir. „Deca Maksa Luburića“. Duga, br. 443, (veljača/ožujak 1991): 26-29.

Štikovac, Petar. „Ogledavanje u mutnoj vodi“. Duga, br. 443 (veljača/ožujak 1991): 30-31.

Savić, Blagoje. „Monopol na proizvodnju straha“. Duga, br. 443 (veljača/ožujak 1991): 32-34.

Marić, Milomir. „Čuvari Jasenovca osvetnici Blajburga“. Duga, br. 444, (ožujak 1991): 25-31.

Golubović, Dragoljub. „Tuđmanov specijalni agent“. Duga, br. 445, (ožujak 1991): 66-68.

Vujasinović, Dada. „Obrana i poslednji dani“. Duga, br. 445, (ožujak 1991): 20-21.

Bulić, Vanja. „Epidemija straha“. Duga, br. 445, (ožujak 1991): 22-23.

Sekulić, Zoran. „Kakav da je režim je naš“. Duga, br. 447, (travanj 1991): 30-31. (72)

Vujasinović, Dada. „Bes ušao u narod“. Duga, br. 449, (svibanj 1991): 7-9.

Bulić, Vanja. „Dok kukuruzi ne porastu“. Duga, br. 450, (svibanj/lipanj 1991): 17-22.

Bobić-Mojsilović, Mirjana. „Patuljak od dva metra“. Duga, br. 450, (svibanj/lipanj 1991): 32-33.

Lupan, Viktor. „Narodna vojska haosa“. Duga, br. 452, (lipanj/srpanj 1991): 26-27.

INTERNETSKE STRANICE:

de La Brosse, Renaud. *Politička propaganda i projekt "Svi Srbi u jednoj državi": posledice instrumentalizacijemedija za ultranacionalističke svrhe.*

http://www.yuhistorija.com/serbian/ratovi_91_99_txt01c8.html (posjet 1.06.2018).

Kisić, Izabela, Slavija Seška Stanojlović. *Mediji u postoktobarskoj Srbiji.*

<http://www.helsinki.org.rs/serbian/doc/Mediji%20u%20postoktobarskoj%20Srbiji.pdf> (posjet 5.06.2018).

Kleenčić, Mladen. *Velikosrpska teritorijalna posezanja.* Zagreb: Leksikografski zavod „Miroslav Krleža“, 1993. <https://hrcak.srce.hr/32530> (posjet 9.08.2018.)

DOKUMENTARNI FILM:

Griffiths, Dawn (1995.) *The Death of Yugoslavia*, dokumentarni film, BBC.

13. POPIS SLIKA

Slika 1: Naslovna stranica časopisa "Duga"	5
Slika 2: Karta "Velike Srbije"	9
Slika 3: Titov sprovod 1980. godine.....	14
Slika 4: Članak objavljen u "Dugi", travanj 1989.	38
Slika 5: Fotografija V.Šešelja u intervjuu za "Dugu"	45
Slika 6: Intervju Milana Babića za "Dugu" u kolovozu 1990.....	49
Slika 7: Članak Viktora Lupana iz lipnja 1991.	62

14. IZVORI SLIKA

- [1]<http://www.famousfix.com/topic/duga-magazine-yugoslavia-serbia-and-montenegro-26-may-1990>
- [2][https://hr.wikipedia.org/wiki/Velika_Srbija#/media/File:Map_of_Greater_Serbia_\(in_Yugoslavia\)_hr.svg](https://hr.wikipedia.org/wiki/Velika_Srbija#/media/File:Map_of_Greater_Serbia_(in_Yugoslavia)_hr.svg)
- [3]https://www.google.hr/search?q=titov+sprovod&source=lnms&tbn=isch&sa=X&ved=0ahUKEwjEuorRn47dAhVQy6QKHX_nC18Q_AUICigB&biw=1366&bih=631#imgrc=lbG8O7Zy9_lpAM:
- [4] Arhiv Nacionalne sveučilišne knjižnice. Košutić, Budimir. „28.03.1989“. Duga, br. 394, (travanj 1989): 20 – 21
- [5] Arhiv Nacionalne sveučilišne knjižnice. Jovanić, Duška. „Baš čelik iz bosanskog lonca“. Duga, br. 417, (veljača/ožujak 1990): 27 – 29 (69)
- [6] Arhiv Nacionalne sveučilišne knjižnice. Matić, Branislav. „Srbi nisu podstanari Hrvata“. Duga, br. 429, (kolovoz 1990): 14 – 17
- [7] Arhiv Nacionalne sveučilišne knjižnice. Lupan, Viktor. „Narodna vojska haosa“. Duga, br. 452, (lipanj/srpanj 1991): 26 - 27